

КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ»

Лекція 1 Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності, таксономія небезпек. Ризик як кількісна оцінка небезпек

План

1. Поняття БЖД як науки, об'єкти, функції, мета, цілі та науковий зміст БЖД
2. Класифікація основних форм діяльності людини
3. Зв'язок БЖД з іншими дисциплінами.
4. Історія розвитку БЖД

1. Поняття БЖД як науки, об'єкти, функції, мета, цілі та науковий зміст БЖД

Проблема безпеки життєдіяльності (БЖД) людини і всього суспільства в сучасних умовах набула особливої гостроти й актуальності.

Учені давно почали турбуватися про небажані та негативні наслідки антропогенного впливу на природу й навколишнє середовище. Футурологи різних країн світу розробляли різноманітні моделі майбутнього збалансування розвитку людського суспільства з навколишнім середовищем в умовах величезних техногенних навантажень на біосферу.

В останні десятиліття ХХ століття різко зросла чисельність аварій, катастроф, дорожньо-транспортних пригод, у яких гине або втрачає здоров'я і працездатність велика кількість людей.

За даним ВООЗ смертність внаслідок нещасних випадків займає третє місце у світі після серцево-судинних та онкологічних захворювань. Якщо від загальних захворювань вмирають переважно літні люди, то від нещасних випадків переважно гине працездатна молодь. Статистика свідчить про те, що травматизм є основною причиною смерті людини у віці від 15 до 41 року.

На останньому етапі розвитку набувають великої гостроти проблеми соціальної напруженості суспільства в країнах з перехідною економікою.

Причинами соціальної напруженості в суспільстві є незадовільні умови життя, праці, незадовільний матеріальний та культурний стан, зіткнення інтересів релігійного, ідеологічного характеру, система розподілу матеріальних благ, низький рівень освіти.

Таким чином, актуальність проблем БЖД в теперішній час визначається рядом причин:

- порушення екологічної рівноваги природного середовища внаслідок надмірного антропогенного навантаження на біосферу;
- зростання числа техногенних аварій і катастроф при взаємодії людини зі складними технічними системами;
- соціально-політична напруженість у суспільстві.

Нормативна навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності» — це інтегрована дисципліна гуманітарно-технічного спрямування. Вона узагальнює дані відповідної науково-практичної діяльності і формує поняттєво категорійний, теоретичний і методологічний апарат, що необхідний для вивчення у подальшому охорони праці, захисту навколишнього середовища, цивільної оборони та інших дисциплін, які вивчають конкретні небезпеки і способи захисту від них.

Безпека життєдіяльності — одна із наймолодших наук, яка спрямована на вирішення основної проблеми сучасного суспільства України — збереження здоров'я населення.

Зміни, що відбуваються в нашій країні сьогодні: приватні підприємства, приватизація, кооперація, ринкові відносини, інфляція і т.д., здатні загострити проблеми безпеки життєдіяльності людини. У нас час скорочуються наукові дослідження з проблем

безпеки, зменшується чисельність інспекторів, скорочується служба охорони праці. Надзвичайні ситуації в Україні виникають у 5-8 разів частіше, ніж в інших промислово розвинутих країнах світу, в результаті чого щорічно гине понад 1% населення (більше 50 тисяч осіб). Майже третина аварій і нещасних випадків на виробництві пов'язана з незадовільними знаннями людей порядку дій у надзвичайних ситуаціях. Це - наслідок серйозних недоліків у навчанні як на виробництві, так і в освітніх закладах. Вивчення предмету БЖД стане важливим кроком у розширенні світогляду майбутніх фахівців про безпеку людини та її захист у процесі виробничої і побутової діяльності, в умовах надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу.

Безпека життєдіяльності — це наука, що вивчає теоретичні основи забезпечення збереження життя і здоров'я людини при його взаємодії з навколишнім середовищем. При цьому під навколишнім середовищем вважається весь комплекс процесів і явищ, що відбуваються поза людиною в побутовій, виробничій та інших сферах його діяльності або існування.

Термін БЖД складається з трьох слів: «**безпека**», «**життя**» та «**діяльність**».

Термін «**життя**» певною мірою передбачає активну діяльність - це одна з форм існування матерії, яку відрізняє від інших здатність до розмноження, росту, розвитку, активної регуляції свого складу та функцій, різних форм руху, можливість пристосування до середовища та наявність обміну речовин і реакції на подразнення.

Діяльність - це активна взаємодія людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої цілі, що виникла в наслідок прояву у неї певної потреби.

Безпека – це стан кого або (чого) — небудь, при якому йому не загрожує небезпека, ступінь свободи від ризику або збалансований за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем (таксонів).

Необхідною умовою нормальної життєдіяльності будь-якого суспільства є суспільний порядок, від рівня якого залежить безпека людини.

Недооцінка або ігнорування проблем безпеки на всіх рівнях соціальної організації призводять не тільки до певних негативних наслідків, а й до падіння життєздатності, навіть до втрати окремих її складових елементів.

Об'єктами вивчення безпеки життєдіяльності є людина і фактори навколишнього середовища, що впливають на неї.

Метою дисципліни є теоретична підготовка майбутніх фахівців з опанування знань, умінь, навичок створювати безпечні умови життя і діяльності у середовищі перебування, досягнення світоглядних принципів гармонійних стосунків людини з технікою, природою та суспільством.

БЖД повинна виконувати складний соціально-педагогічний процес із відповідними функціями — освітньої, виховної та психологічної.

Метою освітньої функції є забезпечення знаннями про загальні закономірності виникнення і розвитку небезпек, надзвичайних ситуацій, їхніх властивостей, можливого впливу на життя та здоров'я людей і сформуванні необхідних умінь і навичок для їхнього запобігання й ліквідації, захисту людей і навколишнього середовища.

Мета виховної функції — формування у студентів нового наукового світогляду, активної соціальної позиції, творчого мислення при рішенні виробничих і побутових проблем.

Психологічна функція складається у формуванні психологічної готовності до безпечної діяльності в умовах сучасного техногенного середовища.

Головні цілі БЖД полягають:

- у формуванні в людини свідомого й відповідального відношення до питань особистої та колективної безпеки;
- навчанні людини здатності розпізнавати й оцінювати потенційні загрози;
- визначенні шляхів надійного захисту від небезпек;

- умінні надання допомоги собі та постраждалим;
- у навичках оперативної ліквідації наслідків небезпек у різноманітних сферах людської діяльності.

Науковим змістом дисципліни є — теоретичні основи БЖД людини в системах «людина - навколишнє природне середовище», «людина - техніка – середовище».

Предмет БЖД розглядає:

- загальні питання безпеки;
- взаємодію людини з навколишнім середовищем; основи фізіології та раціональних умов роботи;
- анатомо-фізіологічні наслідки дії на людину небезпечних і шкідливих факторів та причини їхнього формування;
- ідентифікацію небезпечних і шкідливих факторів впливу надзвичайних ситуацій;
- способи й методи підвищення безпеки технічних засобів і технологічних процесів;
- основи проектування та використання екобіозахисної техніки;
- методи дослідження стійкості функціонування об'єктів і технічних систем у НС;
- прогнозування НС;
- розробку дій для захисту населення і виробничого персоналу та ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійних лих;
- правові, нормативно-технічні й організаційні основи БЖД;
- контроль і керування умовами життєдіяльності.

Завдання дисципліни «Безпека життєдіяльності» полягають у навчанні:

- ідентифікації потенційних небезпек, визначенні розміру та імовірності їхнього прояву;
- визначення небезпечних, шкідливих і вражаючих факторів;
- прогнозування можливості та наслідків впливу негативних факторів на організм людини;
- використання нормативно-правової бази захисту особи й навколишнього середовища;
- розробки заходів і застосування засобів захисту від дії небезпечних факторів;
- запобігання НС, а у випадку їхнього виникнення прийняття адекватних рішень і виконання дій, спрямованих на їхню ліквідацію;
- використанню у своїй практичній діяльності суспільно-політичних, соціально-економічних, правових, технічних, природоохоронних, медико-профілактичних і освітньо-виховних заходів.

Безпека життєдіяльності — це інтегрована дисципліна гуманітарно-технічного напрямку, що вивчає загальні закономірності виникнення загроз, їхні властивості та наслідки впливу на організм людини, основи захисту здоров'я, життя людини і середовища проживання від цих ризиків, а також розробку і реалізацію відповідних засобів і заходів щодо створення і підтримки здорових і безпечних умов життя та діяльності людини.

БЖД, як наука, розглядає проблеми охорони здоров'я і безпеки людини в навколишньому середовищі, розкриває небезпечні та шкідливі фактори, розробляє методи й способи захисту людини шляхом зниження небезпечних і шкідливих факторів до припустимих значень, розробляє способи ліквідації наслідків небезпечних і надзвичайних ситуацій.

2. Класифікація основних форм діяльності людини

Розрізняють фізичну та розумову працю. Під час фізичної праці, в основному, відбуваються зміни у системах, що забезпечують м'язову діяльність, дихання, кровообіг, терморегуляцію. Під час розумової праці навантаження несе нервова

система. Для одних видів розумової праці характерне підвищення емоційної напруги, для інших – одноманітність.

Кожна конкретна праця вимагає певних фізичних зусиль, нервово-психічних витрат, емоційної напруги і відбувається за різних санітарно-гігієнічних та кліматичних умов. Все це впливає на виконавця праці – людину. Тому завданням наук, що займаються проблемами праці, є вивчення зі своїх позицій багатогранних зв'язків між людиною та об'єктивними факторами праці. До таких наук відносяться фізіологія, гігієна, психологія та безпека праці.

Фізіологія праці – спеціальний розділ фізіології, який вивчає зміни функціонального стану організму людини під впливом його трудової діяльності та фізіологічно обґрунтовує наукову організацію трудового процесу, яка сприяє тривалому збереженню працездатності людини на високому рівні.

Предметом фізіології праці є трудовий процес людини у його фізіологічних характеристиках.

Гігієна праці – спеціальний розділ гігієни, який вивчає вплив різних факторів виробничого середовища та організації праці на здоров'я людини, розробляє гігієнічні заходи щодо ліквідації різних професійних шкідливостей, збереженню здоров'я працюючих, підвищенню їхньої працездатності та продуктивності праці. Гігієну праці слід відрізнити від виробничої санітарії, яка на практиці здійснює застосування досягнень гігієнічної науки.

Зміна характеру взаємодії людини і техніки спричинила виникнення нової наукової дисципліни – психології праці.

Психологія праці вивчає психологічні особливості трудової діяльності людини та процеси формування у неї якостей, професійно важливих для підвищення продуктивності праці.

Предмет вивчення психології праці – як сама трудова діяльність людини, так і характерні риси особистості працюючого, конкретні виробничі обставини, відносини між особистостями.

Одночасно з розвитком фундаментальних наук про працю розвиваються і прикладні науки. Вони вирішують питання удосконалення процесів та умов праці на основі даних фізіології й психології праці, а також інших наук про людину й трудові процеси.

Нормалізації праці операторів, раціональному пристосуванню складної техніки до можливостей людини сприяли дослідження з **інженерної психології**, яка досліджує питання взаємодії, взаємоузгодження можливостей людини і сучасної техніки в рамках єдиної системи.

Предметом інженерної психології є вивчення і оптимізація системи «людина – машина».

Комплексний, системний підхід до вказаних проблем сприяв народженню нової науки – ергономіки, яка займається комплексним вивченням і проектуванням трудової діяльності людини з метою оптимізації знарядь, умов та процесу праці. Ергономічний підхід до вивчення трудової діяльності не дублює досліджень в галузі медико-біологічних наук (анатомії, фізіології та психології), ергономіка ґрунтується на них та їх доповнює. Крім того, ергономіка гостріше ставить проблеми і сприяє інтенсивній розробці їх.

Предметом ергономіки є трудова діяльність людини, а об'єктом дослідження – система «людина – виробниче середовище – машина».

До ергономічних показників трудового процесу, що забезпечують максимальну ефективність, безпеку та комфортність праці, відносять:

- гігієнічні (фактори зовнішнього середовища – температура, фізико-хімічний склад і швидкість руху повітря, освітленість, шум тощо);

- антропометричні та біомеханічні, що характеризують відповідність знарядь праці розмірам, формі та масі тіла людини, оптимальним зусиллям, напрямку рухів тощо;
- фізіологічні та психофізіологічні, що встановлюють відповідність виконання трудових операцій швидкісним, енергетичним, зоровим та іншим можливостям людини;
- психологічні, що характеризують відповідність трудового процесу навичкам, що закріплюються та формуються, а також можливостям сприймання, пам'яті та мислення;
- естетичні, що визначають відповідність трудової діяльності естетичним потребам людини і реалізуються у художньо-конструкторських рішеннях робочих місць (знарядь праці) та виробничого середовища.

Ергономіка органічно пов'язана з технічною естетикою, вона являє собою науку, яка вивчає соціально-культурні, технічні та естетичні проблеми формування гармонійного середовища, створюваного засобами промислового виробництва для життя та діяльності людини. Точки стикування цих наук численні й особливо очевидні, коли ергономіку залучають для вирішення завдань, безпосередньо пов'язаних з технікою безпеки.

Отже, ергономіка у тісному зв'язку з технічними, природничими та суспільними науками створює для людини такі умови, які забезпечують їй високопродуктивну та безпечну працю.

3.Зв'язок БЖД з іншими дисциплінами

У всьому світі велика увага приділяється вивченню дисциплін, пов'язаних з питаннями безпеки. Згідно з Європейською програмою навчання у сфері наук з ризиків «FORM-OSE» науки про безпеку мають світоглядно-професійний характер. До них належать:

- **гуманітарні** (філософія, теологія, лінгвістика);
- **природничі** (математика, фізика, хімія, біологія);
- **інженерні науки** (опір матеріалів, інженерна справа, електроніка);
- **науки про людину** (медицина, психологія, ергономіка, педагогіка);
- **науки про суспільство** (соціологія, економіка, право). Науки про безпеку мають спільну та окремі частини.

Гуманітарні, природничі, інженерні науки, науки про людину та про суспільство є складовими галузі знань, яка зветься безпекою життєдіяльності, свого роду корінням генеалогічного дерева знань у сфері безпеки життєдіяльності. З цього коріння "проросли" екологічна культура, соціальна екологія та інші науки.

Кроною цього дерева є охорона праці, гігієна праці, пожежна безпека, інженерна психологія, цивільна оборона, основи медичних знань, охорона навколишнього природного середовища, промислова екологія, соціальна та комунальна гігієна і багато інших дисциплін.

4.Історія розвитку БЖД

Історія розвитку людства з ранніх стадій відзначена увагою до умов трудової діяльності, у т.ч. до питань захисту здоров'я людей.

Умови праці розглядалися в роботах Аристотеля (384 -322 р. до н.е.), Гіппократа (460 - 377 р. до н.е.) та ін.

У 1847 р. А.М. Нікітін видав книгу «Хвороби робітників із зазначенням попереджувальних заходів», де описав заходи, що мають вживатися для попередження професійних захворювань та аварій.

Однією з найнебезпечніших галузей діяльності була і залишається в багатьох країнах, у т.ч. в Україні, гірничо-шахтарська справа, тому вже з часів середньовіччя учені досліджували небезпеки, пов'язані з гірничодобувною діяльністю.

Знаменитий медик епохи Відродження Парацельс (1493 –1541) вивчав небезпеки, пов'язані з гірською справою. Йому належить висловлювання: «Усе є отрута, і усе є ліки.

Тільки одна доза робить речовину чи отрутою чи ліками». Німецький лікар і металург Агрікола (1494 –1555) виклав питання безпеки у своїй праці «Про гірську справу».

Значний внесок у справу розвитку безпеки праці зробив М.В. Ломоносов (1711 – 1765). Йому належать основні праці з безпеки робіт у гірській справі, в яких знайшли своє відображення методи боротьби із професійними шкідливими факторами, у т.ч. з пилом; він був розробником дробильних машин для полегшення роботи гірників; займався питаннями кріплення лави і вентиляції рудників. Йому належить пріоритет у розробці засобів захисту будинків і споруд від удару блискавки. У 1763 р. М.В. Ломоносов видав трактат з основ металургії та рудних справ, у якому розглянув різні питання гігієни та безпеки праці гірників, організації їх праці та відпочинку, укріплення ґрунтів, відведення рудникових вод, небезпечних концентрацій газу та пилу, раціональності одягу.

У ХІХ – ХХ ст. у зв'язку з інтенсивним розвитком промисловості з'являються учені, які займаються проблемами безпеки на виробництві:

В.Л. Кирпичев (1845 – 1913) – перший ректор Харківського політехнічного інституту - уперше ввів курс «Техніка безпеки» в інституті.

І.М. Сеченов - фізіолог – науково обґрунтував припустиму тривалість робочого дня, показав роль нервової системи в трудовому процесі;

Ф.Ф. Ерісман – професор Московського державного університету – розробив питання гігієни праці. Важливий внесок у розвиток науки зробили Д.П. Нікольський (1855 – 1918), В.А. Левицький (1867 – 1936), А.А. Сочинський (1874 – 1960), СІ. Каплун (1897 – 1943) та багато інших.

Суттєва роль у забезпеченні БЖД належить індивідуальним засобам захисту. Одним із показових прикладів цих засобів є протигаз, створений академіком М.Д. Зелінським у 1915 р., який майже без принципових змін використовується дотепер.

У ХХ ст. людство увійшло у складний період історії свого існування, коли воно у своєму розвитку вже оволоділо величезним науково-технічним потенціалом, але ще не навчилося достатньо обережно та раціонально ним користуватися. Швидка урбанізація та індустріалізація, різке зростання населення планети, інтенсивна хімізація сільського господарства, посилення багатьох інших видів антропогенного тиску на природу порушили біологічний кругообіг речовин у природі, пошкодили її регенераційні механізми, внаслідок чого почалося її прогресивне руйнування. Це поставило під загрозу здоров'я та життя сучасного та майбутнього поколінь існування людської цивілізації. Людство опинилося під загрозою поступового вимирання внаслідок безперервного погіршення умов навколишнього середовища, а також вичерпання природних ресурсів.

Такий стан навколишнього середовища і негативні прогнози щодо глобальної соціоекологічної кризи спонукали до проведення спеціальних досліджень та вжиття заходів, які дозволили б вирішити двосудне завдання - збереження рівноваги у природі та забезпечення належних умов життя. Перші положення, що отримали всесвітнє визнання, викладено у працях, т.зв. **Римського клубу** – неформальної організації вчених математиків, економістів, екологів, соціологів, фахівців з управління тощо, створеної у 1968 р.

38-ма сесія Генеральної Асамблеї ООН 1983 р. створила Міжнародну комісію по навколишньому середовищу та розвитку, що покликана аналізувати стан навколишнього середовища в контексті глобальних перспектив. На основі оцінок авторитетних експертів у 1987 р. дана комісія підготувала фундаментальне дослідження "Наше спільне майбутнє".

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН, присвячена Концепції сталого розвитку світового співтовариства. На конференції було прийнято документ «Порядок денний ХХІ століття» та зроблено висновок про необхідність такого партнерства держав для досягнення стабільного соціального, економічного та екологічного розвитку суспільства.

Розвиток наукового напрямку «Безпека життєдіяльності» можна поділити на три основні етапи:

- I – підготовчий (безсистемний);
- II – становлення (систематизації);
- III – удосконалювання (сучасний).

Перший етап тривав із давніх часів до кінця XX ст. Основні його риси – формування методів і напрямів (наукових дисциплін), що стосуються питання безпеки життєдіяльності. Найважливішим результатом даного етапу варто вважати формування у свідомості людей необхідності вирішення проблем БЖД.

Другий етап почався з кінця XX ст. і пов'язаний з науковою і суспільною діяльністю професорів С.В. Белова і О.Н. Русака. Вчені зуміли об'єднати існуючі наукові дисципліни, пов'язані з безпекою життєдіяльності; в опублікованих ними наукових працях було сформульовано закони, аксіоми й окремі положення, що об'єднали різні наукові підходи в один – безпеку життєдіяльності.

Нині формується системний підхід до вирішення проблеми забезпечення належного рівня безпеки життєдіяльності в Україні.

Третій етап триває з початку XXI ст. і характеризується наявністю значного досвіду роботи науковців, фахівців із питань безпеки життєдіяльності, що дає можливість створити міцну наукову основу напряму безпеки життєдіяльності.

За минулі роки опубліковано кілька монографій, наукових статей та інших наукових праць із питань БЖД. Щорічне проводяться міжнародні конференції, наукові читання, присвячені питанням екології та безпеки життєдіяльності. Все це спрямовано на вдосконалення надзвичайно важливої дисципліни «Безпека життєдіяльності».

Взаємозв'язок БЖД з іншими дисциплінами

Питання

1. Розкрийте Основні поняття Безпеки життєдіяльності
2. Мета, цілі та завдання БЖД
3. Історія розвитку БЖД

Рекомендована література

1. Серіков Я. О. Безпека життєдіяльності. / Я. О. Серіков. – Харків: ХНАМГ, 2005. – 298 с.
2. Бедрій Я. І. Безпека життєдіяльності / Я. І. Бедрій, В. С. Джигирей, А. І. Кидисюк. – Львів: Афіша, 1997. – 275 с.
3. Буралев Ю. В. Безопасность жизнедеятельности на транспорте: Учеб. для вузов. / Ю. В. Буралев, Е. Н. Павлова. – М.: Транспорт, 1999. – 200 с.

Лекція 2. Природні загрози та характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки

1. Правові нормативні та організаційні основи безпеки життєдіяльності
2. Принципи, методи, та засоби забезпечення безпеки життєдіяльності
3. Система державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності.

1. Правові нормативні та організаційні основи безпеки життєдіяльності

Сталий соціально-економічний розвиток України — це гарантування безпеки навколишнього середовища, виробництва, побутових умов для життєдіяльності людини. Людство ще на початку свого існування дійшло висновку, що протистояти небезпекам краще за все, об'єднавшись у колективи і співтовариства. На теперішньому етапі основною метою державної політики у сфері захисту населення від різного роду

небезпек є гарантований рівень безпеки особистості, суспільства і держави у межах науково обґрунтованих критеріїв прийнятого рівня ризику сучасної системи безпеки, яка б базувалася на принципах міжнародного права.

Основне місце в цьому процесі посідає законодавство у галузі регулювання відносин з охорони здоров'я людини та навколишнього середовища і забезпечення безпеки як у надзвичайних, так і у буденних ситуаціях. Ці відносини регулюються законодавчими і нормативно-правовими актами різної юридичної сили — Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, відомчими нормативними актами та нормативними актами місцевих органів влади щодо безпеки життєдіяльності.

Законодавство щодо безпеки життєдіяльності включає законодавство України про основи національної безпеки України, про охорону здоров'я, про охорону праці, про дорожній рух, про правові засади цивільного захисту, про охорону навколишнього середовища тощо.

Закон України «Про основи національної безпеки України» (прийнятий 19.06.2003 р.) відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

У Законі визначено, що **національна безпека** — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Об'єктами національної безпеки є:

- людина і громадянин — їхні конституційні права і свободи;
- суспільство — його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
- держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Основними принципами забезпечення національної безпеки є:

- пріоритет прав і свобод людини і громадянина;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;
- своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;
- використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Серед пріоритетів національних інтересів України є забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, а також розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення тощо.

Правовою основою щодо безпеки життєдіяльності є Конституція України, яка проголошує:

«Кожна людина має невід'ємне право на життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (стаття 27).

«Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування... Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» (стаття 49).

«Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (стаття 50).

Закони України: «Про охорону здоров'я», «Про охорону праці», «Про пожежну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про дорожній рух», «Про поводження з радіоактивними відходами».

Положення вказаних законів конкретизуються у спеціальних підзаконних нормативно-правових актах, які приймаються Кабінетом Міністрів України, Міністерством охорони здоров'я, МНС та іншими державними органами.

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності та довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Закон України «**Про охорону здоров'я населення**». Цей закон визначає правові, організаційні, економічні, соціальні основи охорони здоров'я населення України. За Конституцією України, кожен громадянин України має право на охорону здоров'я. Це право передбачає:

- життєвий рівень, необхідний для підтримки здоров'я людини;
- безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- безпечні та здорові умови праці, навчання, побуту і відпочинку;
- створення мережі закладів охорони здоров'я;
- кваліфіковану медико-санітарну допомогу, до якої входить також вільний вибір лікаря та медичної установи;
- компенсування шкоди, завданої здоров'ю;
- надання всім громадянам гарантованого рівня медико-санітарної допомоги;
- здійснення державного нагляду в сфері охорони здоров'я;
- встановлення відповідальності за порушення прав громадян у сфері охорони здоров'я.

У статті 4 проголошені **основні принципи охорони здоров'я**, а саме:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;
- дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;
- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;
- рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я;
- відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;
- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я;

- випереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я та ін.

Держава, згідно з Конституцією України, гарантує всім громадянам реалізацію їхніх прав у сфері охорони здоров'я людини.

Особливої актуальності набуває Закон України «**Про захист населення від інфекційних хвороб**» від 06.04.2000 р. Цей Закон спрямований на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановиш права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб.

Закон України «**Про правові засади цивільного захисту**» від 24 червня 2004 року визначає правові та організаційні засади у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, повноваження органів виконавчої влади та інших органів управління, порядок створення і застосування сил, їх комплектування, проходження служби, а також гарантії соціального і правового захисту особового складу органів та підрозділів цивільного захисту.

Згідно з цим законом **цивільний захист здійснюється з метою:**

- реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей та довкілля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період;
- подолання наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі наслідків надзвичайних ситуацій на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Закон України «**Про пожежну безпеку**» від 17 грудня 1993 року проголошує, що забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища. Цей Закон визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності.

Закон України «**Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення**». Цей закон регулює суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права й обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

У статті 1 визначено, що **санітарне та епідемічне благополуччя населення** — оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

Згідно зі статтею 4 громадяни мають право на:

- безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище;
- участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів;
- відшкодування шкоди, завданої їм здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами сані гарного законодавства;
- достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, і здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Згідно із Законом України «**Про цивільну оборону України**» від 3 лютого 1993 року кожен має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф,

пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Закон України «**Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку**» від 8 лютого 1995 року є основоположним у ядерному законодавстві України. Він встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії.

Закон України «**Про перевезення небезпечних вантажів**» від 06.04.2000 р. визначає правові, організаційні, соціальні та економічні засади діяльності, пов'язаної з перевезенням небезпечних вантажів залізничним, морським, річковим, автомобільним та авіаційним транспортом. Основним напрямком державної політики у сфері перевезення небезпечних вантажів є виконання вимог екологічної, радіаційної і пожежної безпеки, фізичного захисту, захисту здоров'я людей, охорони праці, санітарно-епідеміологічного благополуччя населення та безпеки руху.

Закон України «**Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру**» від 08.06.2000 р. визначає організаційні та правові основи захисту громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, захисту об'єктів виробничого і соціального призначення, довкілля від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Закон України «**Про об'єкти підвищеної небезпеки**» від 18.01.2001 р. визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і локалізації наслідків.

Закон України «**Про дорожній рух**» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища.

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів — учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання. Закон закріплює екологічні права та обов'язки громадян України.

Еколого-правове регулювання ґрунтується на нормах Закону України «**Про охорону навколишнього природного середовища**» від 25 червня 1991 року. Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

2. Принципи, методи, та засоби забезпечення безпеки життєдіяльності

У структурі загальної теорії безпеки принципи і методи відіграють евристичну й методологічну роль і дають цілісне уявлення про зв'язки в розглянутій галузі знання.

Принцип — це ідея, думка, основне положення.

Метод — це шлях, спосіб досягнення мети.

Принципи і методи забезпечення безпеки належать до спеціальних, на відміну від загальних методів, властивих діалектиці і логіці. Методи і принципи певним чином пов'язані. Засоби забезпечення безпеки — це конструктивне, організаційне, матеріальне втілення, конкретна реалізація принципів і методів.

Принципи, методи, засоби — логічні етапи забезпечення безпеки. Вибір їх залежить від конкретних умов діяльності, рівня безпеки, вартості й інших критеріїв.

Принципів забезпечення безпеки багато. їх можна класифікувати за декількома ознаками. За ознакою реалізації їх умовно поділяють на 4 класи: орієнтуючі, технічні, управлінські, організаційні.

Деякі принципи відносяться до декількох класів одночасно. Принципи забезпечення безпеки утворюють систему. Водночас кожен принцип має відносну самостійність. Розглянемо детальніше деякі принципи. Для цього дамо визначення групи і кожного розглянутого принципу, а також наведемо приклади його реалізації.

Принципів забезпечення безпеки багато. Їх можна класифікувати за кількома ознаками. Наприклад:

Принципи забезпечення безпеки праці:

Орієнтовні

1. Активності оператора.
2. Гуманізації діяльності.
3. Деструкції.
4. Заміни оператора.
5. Класифікації.
6. Ліквідації небезпеки.
7. Системності.
8. Зменшення небезпеки.

Технічні

1. Блокування.
2. Вакуумування.
3. Герметизації.
4. Захисту відстанню.
5. Компресії.
6. Міцності.
7. Слабкої ланки.
8. Флегматизації.
9. Екранування.

Організаційні

1. Захист часом.
2. Інформації.
3. Резервації.
4. Несумісності.
5. Нормування.
6. Підбору кадрів.
7. Послідовності.
8. Ергономічності.

Керівницькі

1. Адекватності.
2. Контролю.
3. Оборотного зв'язку.
4. Відповідальності.
5. Плановості.
6. Стимулювання.
7. Керування.
8. Ефективності.

Методи забезпечення безпеки життєдіяльності. Забезпечення безпеки життєдіяльності досягається трьома основними методами: – **метод А** полягає у просторовому або тимчасовому поділі гомосфери (зона діяльності людини) і ноксосфери (зона формування небезпеки). Це досягається засобами дистанційного управління, автоматизації, організацією робіт за графіком та ін.; – **метод Б** полягає в нормалізації ноксосфери шляхом виключення небезпек. Це сукупність заходів, що захищають людину від шуму, газу, пилу, небезпеки травмування та ін. засобами колективного захисту; – **метод В** включає гаму прийомів і засобів, спрямованих на адаптацію людини до відповідного середовища та підвищення його захищеності. Даний метод реалізує можливості профвідбору, навчання, психологічного впливу.

Основними практичними заходами забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорони навколишнього середовища є:

- організація управління безпекою життєдіяльності;
- опис життєвого простору, його зонування за значеннями негативних чинників на основі експертизи джерел негативних впливів, їх взаємного розташування та режиму дії, а також із урахуванням кліматичних, географічних та інших особливостей регіону або зони діяльності;
- формування вимог безпеки до джерел негативних чинників – їх гранично допустимих викидів, енергетичних впливів, допустимого ризику;

- організація моніторингу стану навколишнього середовища та контролю джерел негативних впливів – розробка та використання системи заходів та засобів захисту; – розробка та реалізація заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та реагування на їх виникнення; – навчання населення основам безпеки життєдіяльності, підготовки фахівців для практичної діяльності у зазначеній сфері.

3. Система державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності

Державне управління безпекою життєдіяльності на Україні здійснюється відповідно чинному законодавству. За законодавством загальнодержавні завдання і функції управління покладені:

- Кабінет Міністрів України;
- Державний комітет України з нагляду по охороні праці;
- Міністерство Охорони здоров'я України;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Міністерство охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки;
- Міністерство праці і соціальної політики України;
- Міністерство в питаннях надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;
- Міністерство статистики України;
- Держстандарт України.

Питаннями безпеки життєдіяльності по певних напрямках займаються також:

- Прокуратура України;
- Міністерство юстиції;
- Судові органи при порушенні і розгляді відповідних кримінальних або суспільних судових справ.

При Кабінеті Міністрів України створено Національну Раду з питань безпеки життєдіяльності населення.

Основними завданнями, що вирішує Національна Рада є:

- Розробка і здійснення засобів побудови цілісної системи державного управління безпеки життєдіяльності;
- Організація і забезпечення контролю за виконанням законодавчих актів і рішень Уряду України;
- Розробка Національної програми і законопроектів, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері безпеки життєдіяльності населення;
- Координація діяльності центральних і місцевих органів державної виконавчої влади у сфері охорони життя і інше.

Державний комітет України з нагляду за охороною праці реалізує політику у сфері охорони праці, здійснює – Держнагляд.

Міністерство охорони здоров'я України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади, який здійснює управління, нагляд і контроль за виконанням санітарного законодавства і забезпеченням охорони здоров'я працівників і епідеміологічного благополуччя населення.

Міністерство праці і соціальної політики України здійснює державну експертизу умов праці, контроль за якістю проведення атестації робочих місць, встановлює їх відповідність чинним нормативним актам з охорони праці.

Міністерство внутрішніх справ України здійснює державне управління у сфері пожежної, а також безпеки автомобільного руху у межах своїх повноважень.

Міністерство охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки є спеціально уповноваженим державним органом управління у сфері ядерної безпеки.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи забезпечує реалізацію державної

політики у сфері цивільного захисту, запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру.

Прокуратура України здійснює вищий нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів про безпеку життєдіяльності.

У інших міністерствах і центральних органах державної виконавчої влади створюються і працюють відповідні управління, відділи або служби, які здійснюють державне управління охороною праці на галузевому рівні.

Регіональна політика в сфері управління безпекою життєдіяльності

Політика регіону має передбачати:

- встановлення безпеки шляхом відбудови її структур (служб) на всіх рівнях держадміністрацій і підприємствах;
- визначення факторів, що формують політику регіону;
- визначення змісту і розвитку взаємодій, відповідно до факторів, що формують політику регіону;
- відтворення взаємозв'язків між регіональною (РСУБЖ) і державною системою управління життєдіяльності;
- встановлення взаємодії між суб'єктом (обласною держадміністрацією) і об'єктом (підприємствами) управління.

Регіональна політика в сфері безпеки життєдіяльності є одним з напрямів вирішення проблем соціального управління на регіональному рівні.

Зміст політики дає зосереджене, концентроване уявлення про ймовірне використання шляхів і можливостей регіону, його ресурсів, кадрового і наукового потенціалу з одночасним застосуванням сучасних управлінських методів, технологій, рішень, дій з метою реалізації визначених можливостей у справі соціального управління.

Встановлення відповідної регіональної політики в сфері управління безпекою життєдіяльності є визнаною необхідністю переходу до формування ринкових відносин, що потребує впровадження заходів, адекватних сучасному становищу у формуванні інститутів влади та підприємницької діяльності. Основним завданням регіональної політики є розробка, встановлення сьогодення та облік прогнозу подальшого розвитку регіонального управління безпекою життєдіяльності відповідно до розвитку підприємницької діяльності як взагалі в регіоні, так і безпосередньо в напрямках, які є складовою безпеки.

Зміст політики відтворюють:

а) фактори:

- стратегічні;
- соціальні;
- організаційної діяльності;
- прогнозні;
- оптимізацій;
- що визначають стан невиробничого травматизму та ін.

б) склад напрямів (основних), за якими розвивається РСУБЖ:

- нормативно-законодавче забезпечення;
- організація робіт в РСУБЖ;
- освіта;
- наукове забезпечення;
- навчання та пропаганда;
- матеріально-технічне забезпечення;
- профілактичне забезпечення та інше;

в) облік взаємодій між державною і регіональною СУБЖ:

- інтеграція однієї системи в іншу;
- розробка комплексних рішень;

- уточнення змісту заходів і засобів при вирішенні конкретних ситуацій, що характерні для державної і регіональної систем управління.

Структури органів, що реалізують регіональну систему управління безпекою життєдіяльності

За чинним «Законом України про охорону праці» та іншими, завдання з управління безпекою життєдіяльності на регіональному рівні покладені на місцеві державні адміністрації і ради народних депутатів, які:

- реалізують державну політику в галузі безпеки життєдіяльності;
- розробляють регіональну політику в галузі безпеки життєдіяльності в межах своєї компетенції відповідно до державної політики в цих напрямках;
- формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, які мають міжгалузеве значення;
- організують за необхідності регіональні аварійно-рятувальні формування;
- здійснюють контроль за виконанням нормативних актів з безпеки життєдіяльності;
- складають за необхідністю відповідні фонди.

З метою виконання управлінських функцій місцеві органи створюють відповідні структурні підрозділи — служби охорони праці, екологічної безпеки, цивільної оборони та інше в місцевих державних адміністраціях і міських виконавчих радах. Служба безпеки життєдіяльності є структурним підрозділом місцевого органу виконавчої влади, що утворюється за наказом голови державної адміністрації.

Свою діяльність визначені служби спрямовують на роботу з підприємствами, заводами і організаціями, які розташовані в межах відповідних територій, але, перш за все, з тими, які належать до сфери управління державної адміністрації, підприємств недержавної форми власності.

Координацію робіт визначених служб, обласних, міських Київської і Севастопольської держадміністрацій здійснюють відповідні структурні підрозділи органів нагляду та Міністерства, до складу яких вони належать. Відповідно, зазначені служби обласних, міських Київської і Севастопольської державних адміністрацій здійснюють методичне керівництво роботою служб районних державних адміністрацій, розглядають подання і погоджують призначення керівників цих служб, розглядають питання утворення регіональних фондів.

Структура служб безпеки життєдіяльності залежить від специфіки конкретного регіону — адміністративного розподілу регіону; специфічних особливостей структурних одиниць регіону; географічної і природної характеристики; наявності копалин, водоймищ, річок; насиченості підприємствами (з державною і недержавною формами власності); наявності наукового потенціалу, ВНЗ, коледжів та ін.; а також відповідної інфраструктури; зв'язки і сформовані стосунки, які склалися в практиці діяльності між адміністративними одиницями регіону.

З метою здійснення координації всіх робіт для забезпечення безпеки життєдіяльності населення регіонів, при обласних державних адміністраціях створені обласні ради з питань безпеки життєдіяльності населення.

Під час вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням безпекою життєдіяльності в регіоні, відповідні структурні підрозділи (що займаються питаннями безпеки життєдіяльності) постійно, в міру необхідності, взаємодіють з іншими підрозділами держадміністрації. Таким чином здійснюється управління і нагляд за безпечною життєдіяльністю населення в регіоні. На обласному рівні до них належать обласне територіальне управління Державного департаменту з нагляду за охороною праці, експертно-технічні центри Державного Департаменту з нагляду за охороною праці, обласна державна інспекція пожежного нагляду, обласна санітарно-епідеміологічна станція, обласна державна автоінспекція, обласне управління екологічної безпеки, державна експертиза умов праці, обласна інспекція державного нагляду за станом сільськогосподарських машин, обласне статистичне управління соціального захисту

населення, центр стандартизації і метрології, рятівно-водолазна станція, обласна рада профспілки та інше.

Питання

1. Перелічіть правові нормативні та організаційні основи безпеки життєдіяльності
2. Перелічіть принципи, методи, та засоби забезпечення безпеки життєдіяльності
3. Охарактеризуйте систему державних органів управління і нагляду за безпекою життєдіяльності.

Рекомендована література

1. Васильчук М.В., Медвідь М.В., Сачков Л.С. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності . - К . : Фенікс, 2000 . - 896 с.
2. Надзвичайні ситуації. Основи законодавства України. – Т. 1. – К., 1998. – 544 с.
3. Надзвичайні ситуації. Основи законодавства України. – Т. 2. – К., 1998. – 496 с.

Лекція 3. Техногенні небезпеки та їхні наслідки

1. Визначення поняття ризику.
2. Визначення поняття безпека, небезпека, здоров'я, нездоров'я, передхвороба, надійність, потенційно небезпечний об'єкт, випадкова величина і випадковий процес.
3. Можливості управління ризиком.
4. [Оптимізація радіаційного захисту](#). Принцип Алара.
5. Сутність і завдання ризик-орієнтованого підходу.
6. Основні принципи забезпечення безпеки та основний принцип БЖД, що реалізується за допомогою п'яти складових.

1. Визначення поняття ризик

Ризик — це кількісна оцінка небезпеки, що визначається як частота або ймовірність виникнення однієї події при настанні іншої події. Звичайно, це безрозмірна величина, що лежить у межах від 0 до 1. Може визначатися й іншими зручними способами.

Розрізняють **соціальний (груповий)** ризик, що характеризує масштаб реалізуються небезпечних подій, катастроф, аварій.

Соціальний ризик — це залежність між частотою подій і числом уражених при цьому людей.

Існує два шляхи встановлення гранично прийняттого ризику – декларативний та обґрунтований.

У разі декларативного підходу значення прийняттого ризику встановлюється відповідно до нормативно-правових актів – законів, стандартів, правил, норм, якими визначені гранично допустимі (максимальні чи мінімальні) параметри певних чинників. У разі обґрунтованого підходу значення прийняттого ризику визначається шляхом

співставлення окремих видів ризику з рівнями природного ризику. Кінцеве значення оптимального гранично прийняттого ризику встановлюється балансовими розрахунками між витратами, які необхідно нести на підтримання зазначеного рівня безпеки і величинами відвернутих збитків.

2. Визначення поняття безпека, небезпека, здоров'я, нездоров'я, передхвороба, надійність, потенційно небезпечний об'єкт, випадкова величина і випадковий процес.

Безпека

Безпека — стан діяльності, при якому з визначеною імовірністю виключений прояв небезпек. Безпека трактується як ступінь захисту об'єкта від зовнішніх і внутрішніх небезпек.

Небезпека

Небезпека – це наслідок дії окремих чинників на людину. Розрізняють: уражальні, небезпечні та шкідливі чинники.

Уражальні чинники можуть призвести до загибелі людини.

Небезпечні чинники викликають за певних умов травми або різке погіршення здоров'я (головний біль, погіршення зору, слуху).

Шкідливі чинники можуть викликати захворювання та зниження працездатності людини як у явній, так і у прихованій формі.

Між небезпечними та шкідливими чинниками немає принципової відмінності. Один і той самий чинник залежно від величини та часу дії може бути небезпечним або шкідливим. Небезпечними та шкідливими чинниками можуть бути предмети, засоби, продукти праці, дії, природно-кліматичне середовище (грози, повені, флора, фауна), люди.

Гранично-допустимий рівень негативного чинника (ГДР) – рівень чинника, який за щоденної (крім вихідних днів) праці упродовж 8 годин або іншого часу, але не більше 41 години на тиждень, протягом всього трудового стажу не може викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я, що виявляються сучасними методами діагностики в процесі роботи або у віддалені строки життя цього чи наступних поколінь.

За структурою негативні чинники поділяють на прості (струм, токсичність), складні та похідні (аварії, пожежі, вибухи).

За походженням негативні чинники поділяють на **активні, пасивно-активні та пасивні**.

До **активних** чинників належать ті, які можуть діяти на людину через різні види енергії.

Чинники активної групи поділяються на підгрупи: механічні, термічні, електричні, хімічні, біологічні, психофізичні.

До **пасивно-активної** групи зараховують чинники, які проявляються внаслідок дії самої людини: гострі нерухомі предмети, малий коефіцієнт тертя, нерівності поверхонь, похилі підйоми.

До групи **пасивних** чинників належать ті, які проявляються опосередковано: корозія матеріалів, накип, недостатня міцність конструкцій, підвищені навантаження на механізми і машини та ін. Формою прояву цих чинників є руйнування, вибухи, аварії.

За характером та природою дії всі небезпечні та шкідливі чинники поділяють на 4 групи: фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні.

До **фізичних** чинників належать: підвищені або понижені: температура, вологість, атмосферний тиск; підвищена швидкість руху повітря; недостатня освітленість; конструкції, що руйнуються; підвищений рівень статичної електрики; підвищений рівень електричної напруги тощо.

Хімічні чинники – це хімічні елементи, речовини та сполуки, які перебувають у різному агрегатному стані (твердому, рідкому та газоподібному) і поділяються залежно від шляхів проникнення та характеру дії на організм людини.

Існують три шляхи проникнення хімічних речовин у людський організм через: 1) органи дихання, 2) шлунково-кишковий тракт, 3) шкіряні покриви та слизові оболонки. За

характером дії виділяють токсичні, подразнювальні, задушливі, сенсibilізувальні, канцерогенні, мутагенні речовини та такі, що впливають на репродуктивну функцію.

Біологічні чинники поділяються на макроорганізми (рослини та тварини) і мікроорганізми (бактерії, віруси, спірохети, грибки, простіші).

До **психофізіологічних** чинників належать фізичні (статичні та динамічні) і нервово-психічні перенавантаження (монотонність праці).

Негативні наслідки у разі проявлення небезпеки можливі за таких умов:

– небезпека реально існує;

– людина перебуває в зоні дії окремих чинників;

– людина не має достатньо ефективних засобів захисту або діє неадекватно ситуації.

Прояв небезпек відбувається з певних причин. Причина – це збіг обставин, внаслідок яких проявляється небезпека та виникають ті чи інші негативні наслідки: нервові потрясіння, травми, хвороби, що спричиняють інвалідність, а іноді й смерть людини. Отже, утворюється ланцюг «небезпека – причина – наслідки». Розірвавши ланцюг (тобто ліквідувавши причину), можна уникнути проявлення небезпеки і, відповідно, наслідків.

Недопущення проявлення небезпек з негативними наслідками – основа безпечної життєдіяльності.

Здоров'я

Здоров'я — це природний стан організму, який характеризується його рівновагою з навколишнім середовищем і відсутністю будь-яких хворобливих змін.

Здоров'я людини визначається комплексом **біологічних** (спадкових і набутих) і **соціальних** факторів. Останні мають настільки важливе значення в підтримці стану здоров'я або в появі і розвитку хвороби, що у преамбулі статуту ВООЗ записано:

Здоров'я — це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад». Таке визначення поняття «здоров'я» є найбільш чітким, зрозумілим і повним і охоплює насамперед біологічні, соціальні, економічні, наукові, етичні аспекти даної проблеми.

Визначається три взаємопов'язані рівні здоров'я — суспільний, груповий та індивідуальний.

Перший рівень — суспільний — характеризує стан здоров'я населення загалом і виявляє цілісну систему матеріальних та духовних відносин, які існують в суспільстві.

Другий — групове здоров'я, зумовлене специфікою життєдіяльності людей даного трудового чи сімейного колективу та безпосереднього оточення, в якому перебувають його члени.

Третій — індивідуальний рівень здоров'я, який сформовано як в умовах всього суспільства та групи, так і на основі фізіологічних і психічних особливостей індивіда та неповторного способу життя, який веде кожна людина.

Індивідуальне здоров'я — абсолютна і непересічна цінність, яка перебуває на найвищому щаблі ієрархічної шкали цінностей, а також у системі таких філософських категорій людського буття, як інтереси та ідеали, гармонія, зміст і щастя життя, творча праця, програма та ритм життєдіяльності.

Виділяють три рівні, опису цінності «здоров'я»:

Біологічний рівень — початкове здоров'я передбачає досконалість саморегуляції організму, гармонію фізіологічних процесів як наслідок максимуму адаптації.

Соціальний рівень — здоров'я є мірою соціальної активності, діяльності, ставлення людини до світу.

Особливий психологічний рівень — здоров'я є відсутність хвороби, але швидше заперечення її, в значенні подолання (здоров'я не тільки стан організму, але і стратегія життя людини).

Поняття «здоров'я» містить біологічні ознаки і розглядається як природний стан. Перші елементи здоров'я передаються дитині від батьків. З розвитком людини до

певного ступеня змінюється її здоров'я. Біологічні ознаки здоров'я передбачають фізіологічне нормальний стан і функціонування організму, тобто такий стан, за якого поточність формотворчих, фізіологічних і біологічних процесів в організмі підпорядковується доцільним біологічним процесам.

Нездоров'я

Перехід від здоров'я до хвороби не є раптовим. Між ними розташовується ціла гама проміжних станів. сьогодні у валеології називають «третім» станом. У цьому стані знаходиться більш 50% усього населення планети.

Передхвороба, нездоров'я, або «третій стан» — це хворобливий стан, нездужання, стан людини, проміжний між здоров'ям і хворобою, що сполучає в собі і те й інше, але в той же час не є ні тим, ні іншим. У валеології такий стан називають «третім» станом. У цьому стані знаходиться більш 50% усього населення планети.

Ці стани можуть бути обумовлені різними факторами, пов'язаними переважно із сучасним ритмом життя, тривалим впливом гіподинамії, психоемоційних навантажень, поганих виробничих, екологічних, соціально- побутових умов, неправильного харчування та ін., які пред'являють підвищені вимоги до організму, виснажують його адаптаційні можливості, знижують працездатність. Такий стан характерний для «критичних» вікових періодів (статевого дозрівання, перед- і післяпологового, клімактеричного, старечого), для осіб, що зловживають алкоголем, палінням та ін.

Цей стан може виявлятися рядом загальних симптомів:

- погіршення самопочуття;
- дратівливість;
- головний біль;
- сухість шкіри;
- втрата апетиту;
- гіпотонія та ін.

Надійність

Надійність — властивість об'єкта зберігати в часі у встановлених межах значення всіх параметрів, що характеризують здатність виконувати необхідні функції в заданих режимах і умовах застосування, технічного обслуговування, зберігання і транспортування.

Розрізняють психофізіологічну надійність.

З позицій безпеки життєдіяльності під психофізіологічною надійністю розуміють здатність людини у безперервному потоці зовнішніх подразників вирізнити небезпеку для організму, ідентифікувати її та правильно зреагувати на неї, уникнувши шкоди для здоров'я.

Потенційно небезпечний об'єкт

Потенційно небезпечний об'єкт — об'єкт, на якому використовують, виробляють, переробляють, зберігають або транспортують радіоактивні, пожежовибухонебезпечні, небезпечні хімічні та біологічні речовини, які створюють реальну загрозу виникнення джерела надзвичайної ситуації.

Випадкова величина — це чисельне вираження результату випадкової події.

Випадковим процесом називається безліч або сімейство випадкових величин, значення яких індексуються тимчасовим параметром.

3. Можливості управління ризиком.

Управління ризиком полягає в завчасному виявленні пов'язаних з ризиком небезпек, що впливають факторів і вжиття заходів щодо зниження ризику шляхом цілеспрямованої зміни цих факторів з урахуванням ефективності вжитих заходів. Управління ризиком включає систему заходів, здійснюваних як до прояву негативної події, так і після його реалізації. Таким чином, під терміном «управління ризиком» розуміють розробку і обґрунтування оптимальних програм діяльності, покликаних ефективно реалізувати рішення в області забезпечення безпеки.

Головний елемент такої діяльності — процес оптимального розподілу обмежених ресурсів на виключення або зниження різних видів ризику з метою досягнення такого рівня захищеності населення, організацій і навколишнього середовища, який тільки можливий з урахуванням економічних і соціальних факторів. Управління ризиком включає рішення таких основних завдань, як аналіз ризику, обґрунтування і прийняття рішень в умовах невизначеності і ризику, реалізація заходів щодо зниження ризику, комунікація ризику.

Ключовим етапом, інформаційною основою управління ризиком є його **аналіз**. Змістом аналізу є дослідження впливають на результат діяльності ріскообразуючих факторів. На основі аналізу ризику обґрунтовують і реалізують заходи щодо його зниження (усунення небезпек і загроз, захисту, забезпечення безпеки), які складаються в цілеспрямованому впливі на ріскообразуючих фактори.

Метою проведення аналізу є отримання необхідної інформації для прийняття управлінських рішень щодо можливості передбачення та відповідного захисту території від наслідків ризикових подій.

Розрізняють якісну і кількісну оцінку(аналіз) ризиків.

Якісна оцінка ризиків небезпек — це процес ідентифікації та визначення ризиків, що вимагають швидкого реагування. Головна мета якісного аналізу ризиків полягає у визначити чинники ризику, області ризику, після чого ідентифікуються усі можливі ризики небезпек.

Кількісний аналіз небезпек завжди починають із попереднього дослідження, основною метою якого є ідентифікація джерела небезпеки.

Мета кількісного аналізу ризику полягає у виборі найбільш ефективної системи захисту від небезпеки.

4. Оптимізація радіаційного захисту. Принцип ALARA

Принцип ALARA — зниження дози опромінення персоналу до такого низького рівня, який розумно досяжний з урахуванням економічних і соціальних факторів. Наприклад: підтримка дози опромінення на розумно досяжному низькому рівні.

Цілями принципу ALARA є:

- мінімізація радіаційного опромінення;
- максимальне збереження здоров'я населення, нації і культурних цінностей нації.

Задачей принципу ALARA є утримання дози та зниження ризику опромінення на низькому розумово досяжному рівні.

Принцип ALARA широко використовується на АЕС та інших радіаційно-небезпечних об'єктах усього світу в якості одного з найважливіших принципів забезпечення радіаційної безпеки при проведенні, при плануванні, підготовці та виконанні радіаційно-небезпечних робіт.

5. Сутність і завдання ризик-орієнтованого підходу.

Ризик-орієнтовний підхід — комплекс організаційних заходів, що передбачає іоніторинг (спостереження за станом опромінення), аналіз, оцінювання ризику будь-якого суб'єкта господарювання на основі ймовірного аналізу безпеки з метою запобігання надзвичайним ситуаціям і управління ризиком загалом.

Основні завдання ризик-орієнтованого підходу

Основними завданнями ризик-орієнтованого підходу є гарантування безпеки промислових і складських будівель (споруд), складних потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки, підприємств, технічних систем, об'єктів із масовим перебуванням людей (аеропорти, морські, річкові, залізничні та автомобільні вокзали республіканського та обласного значення, станції), які мають стратегічне значення для економіки держави. Наявність в Україні понад 17 тис. потенційно небезпечних об'єктів зумовлює високу вірогідність виникнення кризових ситуацій, які потенційно загрожують людині, економіці і довкіллю. Це актуалізує створення реальних наукових основ для

розроблення методів оцінювання небезпеки об'єктів та наукових засад концепції прийняттого рівня ризику (соціально, економічно, технічно і політично обґрунтованого ризику, який не перевищує гранично допустимого рівня).

Основні принципи забезпечення безпеки та основний принцип БЖД

Забезпечення безпеки — складний процес, в якому можна виділити елементарні складові, вихідні положення, ідеї, що іменуються принципами.

Принципи забезпечення безпеки за ознаками їх реалізації бувають: законодавчі, управлінські, технічні, організаційні та орієнтуючі.

Законодавчі принципи — це закріплені законом правила, що забезпечують прийнятий рівень безпеки.

Орієнтуючі принципи — основоположні ідеї, що визначають напрямок пошуку безпечних рішень і слугують методологічною та інформаційною базою.

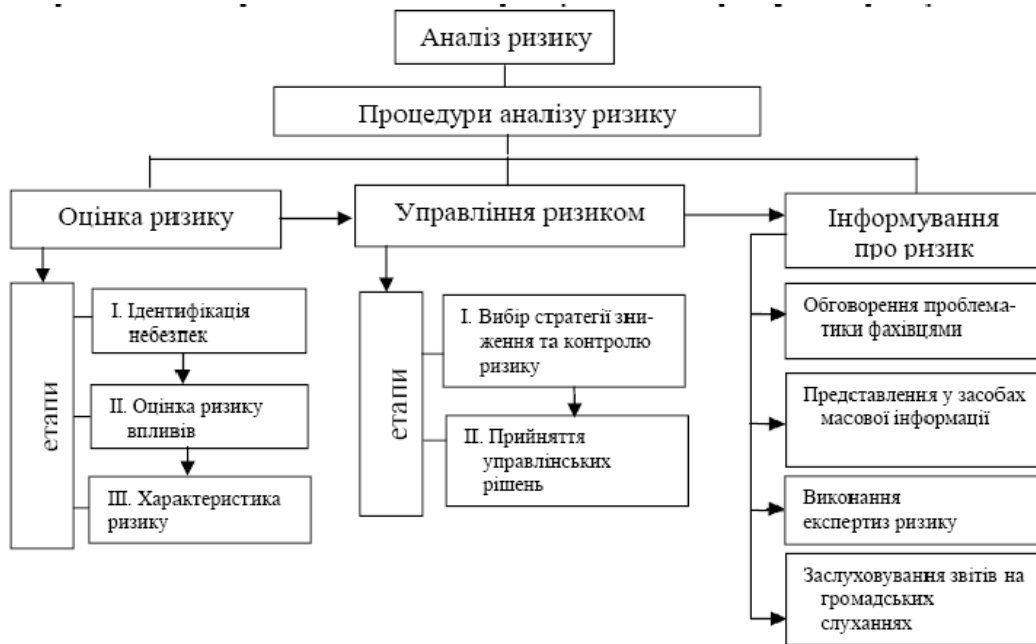
Технічні принципи спрямовані на безпосереднє відвернення дії небезпечних факторів і базуються на використанні фізичних законів.

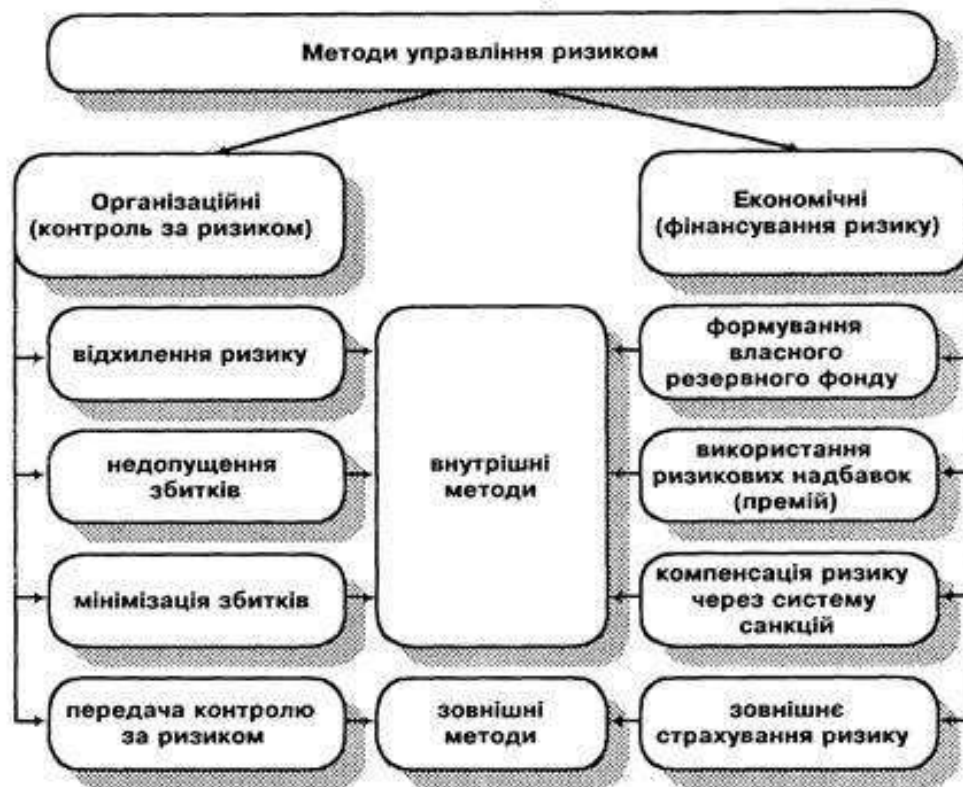
Управлінськими називаються принципи, що визначають взаємозв'язок і відносини між окремими стадіями і етапами процесу забезпечення безпеки. До них належать: плановість, контроль, управління, зворотний зв'язок, підбір кадрів, відповідальність.

До **організаційних** належать принципи, за допомогою яких реалізуються положення із залученням науково обґрунтованих рішень. Це принципи несумісності, ергономічності, раціональної організації праці і відпочинку, компенсації та інші принципи.

Основним принципом БЖД — вважається мінімізація небезпеки для людини під час її діяльності. Реалізується за допомогою п'яти основних принципів:

1. Принцип безперервного забезпечення фізіологічних процесів організму людини такими складовими, як повітря, питна вода, продукти харчування, тепло, світло, предмети споживання.
2. Принцип взаємозв'язку і взаємозалежності з навколишнім середовищем — параметри споживання, енергоресурси, корисні копалини, елементи штучного середовища. Разом з тим життєдіяльність змінює параметри споживання, виснажує корисні копалини, змінює клімат, рослинний і тваринний світ, забруднює довкілля.
3. Принцип раціональної організації праці за метою, часом, місцем і нормами.
4. Принцип захисту здоров'я, меж і умов життєдіяльності за допомогою спеціальних інститутів — медичного забезпечення, екологічного захисту, оборони, моралі тощо. Окремі інститути створюються з метою безпечної життєдіяльності в екстремальних умовах (існування в надзвичайних ситуаціях).
5. Принцип ліквідації негативних наслідків життєдіяльності людини. Організація управління системою БЖД охоплює кілька рівнів — законодавчий; підзаконних актів, галузевих нормативів та інструкцій, місцевих нормативних актів. На кожному з цих рівнів забезпечується відповідний стан функціонування системи БЖД, а також здійснюється відповідний контроль за дотриманням вимог нормативно-правових актів, ухвалених на всіх рівнях.

Питання

1. Охарактеризуйте основні принципи поняття системи безпеки.
2. Охарактеризуйте основні поняття системи безпеки

Рекомендована література

1. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Інтегрований курс безпеки життєдіяльності (теоретичні основи): Навч. посіб. - Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2009- 200с.
2. Плахтій П.Д. Мендерецький В.В. та ін.. Безпека життєдіяльності. Навч. Посібник.- Кам'янець Подільський «Медобори», 2003.-304с.

Лекція 4. Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики. Соціальні та психологічні фактори ризику. Поведінкові реакції населення у НС

План

1. Поняття системи «Людина-Життєве середовище»
2. Компоненти життєвого середовища

1. Поняття системи Людина-Життєве середовище»

Життєдіяльність вивчають, використовуючи системний підхід, шляхом аналізу прямих та зворотних зв'язків у системі «людина — життєве середовище». Неможливо вивчати особливості людини, колективу чи суспільства, не враховуючи їх місця в навколишньому середовищі і стану цього середовища. Тому БЖД вивчає людину і її навколишнє середовище саме в системі «людина — життєве середовище». Поза межами цієї системи людина є об'єктом вивчення антропології, медицини, психології, соціології та багатьох інших наук. Середовище, яке оточує людину поза межами цієї системи, вивчають астрономія, географія, геологія, біологія, екологія тощо.

Система «людина — життєве середовище» є складною системою. В тому розумінні, що в неї, як правило, входить велика кількість перемінних, між якими існує велика кількість зв'язків. Відомо, що чим більше перемінних та зв'язків між ними має система, тим важче ці зв'язки піддаються математичній обробці і виведенню універсальних законів.

Складність вивчення систем «Людина-життєве середовище» зумовлюється також і тим, що ці системи є багаторівневими, містять у собі позитивні, негативні та гомеостатичні зворотні зв'язки і мають багато емерджентних властивостей.

Людина є одним з елементів зазначеної системи, в якій під терміном «людина» розуміється не лише одна істота, індивід, а й група людей, колектив, мешканці населеного пункту, регіону, країни, суспільство, людство загалом.

Хоч основним об'єктом вивчення, безпеки життєдіяльності є зв'язки у системі «людина — життєве середовище», у центрі уваги перебуває людина як самоціль розвитку суспільства.

Залежно від того, що ми розуміємо під терміном «людина» в системі людина — життєве середовище», визначається рівень цієї системи, що чисельно буде проаналізовано далі.

Життєве середовище — другий елемент системи «людина — життєве середовище». Життєве середовище є частиною Всесвіту, де перебуває або може перебувати в даний час людина і функціонують системи її життєзабезпечення.

У цьому розумінні воно не має постійних у часі і просторі кордонів, його межі визначаються передусім рівнем системи, тобто тим, що в даному разі розуміється під терміном «людина».

Життєве середовище людини складається з трьох компонентів — природного, соціального, або соціально-політичного, та техногенного середовищ.

- природне середовище (земний ґрунт, повітря, водоймища, рослини, тварини, сонце, місяць, планети тощо) Життєве соціальне, соціально-політичне середовище (форми середовища спільної діяльності людей, єдність способу життя) людини
- техногенне середовище (житло, транспорт, знаряддя праці, промислові та енергетичні об'єкти, зброя, домашні і свійські тварини, сільськогосподарські рослини тощо).

2. Компоненти життєвого середовища

З одного боку людину оточують земний ґрунт, повітря, водоймища, рослини, звірі, птахи, риби, мікроорганізми, тобто об'єкти природного походження і створені ними

екологічні системи. Природні об'єкти утворюють поля, ліси, гори, ріки, озера, моря, океани, континенти. Це оточення зветься природним середовищем. У ньому переважно діють закони природного розвитку — фізичні, хімічні, геологічні, біологічні. В ньому відбуваються дощі, бурі, землетруси, виверження вулканів, тектонічні дислокації тощо. Природними об'єктами також є космічні об'єкти — сонце, місяць, планети, зірки, комети, астероїди. Сонце і місяць викликають припливи і відпливи води, а також відповідний рух земної кори. Сонце живить енергією всі біологічні об'єкти, а також спричиняє переміщення повітряних мас, внаслідок чого на Землі змінюється рельєф, відбувається кругообіг води і біологічних речовин. Фактично вся енергія, яку використовувала і використовує людина, за винятком ядерної, є трансформованою і накопиченою на Землі за мільярди років сонячною енергією. Метеорити, що падають на Землю, спричиняють не лише локальні, а й глобальні катаклізми.

З другого боку людину оточують інші люди. Форми спільної діяльності людей, що історично склалися і характеризуються певним типом взаємовідносин, утворюють людську спільноту, або соціум (від лат. *socium* — загальне, спільне).

Соціум — це специфічна система, свого роду організм, що розвивається за своїми особливими законами, які характеризуються надзвичайною складністю. У соціумі взаємодіє величезна кількість людей. Результатом їх зв'язків стають особливі умови життєдіяльності та особливе оточення, які створюються в окремих соціальних групах. Ці умови можуть впливати на інших людей, які не входять до цих груп.

Все це утворює соціальне, або соціально-політичне, середовище.

Процеси, що відбуваються у суспільстві загалом і в окремих суспільних групах, вивчають такі науки як суспільствознавство та соціологія.

Закономірності поведінки та діяльності окремих людей, зумовлені належністю їх до певних соціальних груп, та психологічні характеристики цих груп досліджує соціальна психологія. Вплив соціальних чинників на стан здоров'я суспільства вивчає соціальна гігієна.

Третім компонентом життєвого середовища є житло, транспорт, знаряддя праці, промислові та енергетичні об'єкти, зброя, домашні і свійські тварини, сільськогосподарські рослини, тобто матеріальна культура, створена людством за час його існування. Це оточення формується людиною фактично в односторонньому порядку без участі природи, а переважно за її рахунок і є сукупністю досягнень суспільства в результаті матеріального і духовного розвитку. Слово, яким можна охарактеризувати таке оточення, є культура у широкому його значенні.

Сучасні словники дають такі значення слова «культура»:

- сукупність досягнень і творчості того чи іншого народу;
- характерні особливості життя і діяльності певних історичних, географічних і кон'юнктурних людських спільнот (феодална, буржуазна, соціалістична, українська і навіть, як це не парадоксально, «блатна» культура);
- ступінь досконалості в тій чи іншій сфері людської діяльності (культура праці, мови, поведінки);
- той чи інший вид сільськогосподарських рослин (цитрусові, баштанні, (лакові культури).

Отже таке середовище точніше було б назвати «культурним», або матеріально-культурним», але в жодній з відомих нам праць з безпеки життєдіяльності таке визначення не використовують. Натомість таке середовище називається техногенним, штучним, побутово-виробничим або ж антропогенним. Надалі ми будемо використовувати термін техногенне середовище, або техносфера, саме для визначення матеріально-культурного середовища.

Головною причиною створення і розвитку техногенного середовища було і є прагнення людей задовольняти свої потреби, які весь час зростають. Однак дуже часто

через незнання або нехтування законами природи людська діяльність призводить до небажаних, а інколи навіть до трагічних наслідків.

Наприклад, через людську діяльність відбулося вимирання багатьох видів рослин і тварин, забруднення і деградація природних екологічних систем на значних територіях, пошкодження і вичерпання природних ресурсів, навіть зменшення в атмосфері озонового шару, який захищає біологічні об'єкти на Землі від руйнівного впливу ультрафіолетового випромінювання. Особливо небезпечними перелічені явища стали у другій половині ХХ ст., після другої світової війни, яка стимулювала різкий стрибок у розвитку науки і техніки, започаткувала нову науково-технічну революцію, результати якої у багатьох випадках були непередбачуваними і загрожують порушити динамічну рівновагу глобальної соціоекосистеми.

Техногенне середовище склалося в процесі трудової діяльності людини. Воно багатопланове. Сутність його знаходиться там, де закінчується природа і починається людина, причому не як біологічна істота, а як істота, що мислить, має мораль і естетичне відчуття. До об'єктів матеріальної культури належить будь-яка матеріальна субстанція, яка створена не Богом чи природою, а людським генієм, його трудовою діяльністю. Навіть запах парфумів у цьому плані принципово відрізняється від запаху квітів, оскільки парфуми створені людиною, а квіти — природою.

Техногенне середовище, як правило, поділяють на побутове та виробниче.

Побутове середовище — це середовище проживання людини, що містить сукупність житлових будівель, споруд спортивного і культурного призначення, а також комунально-побутових організацій і установ. Параметрами цього середовища є розмір житлової площі на людину, ступінь електрифікації, газифікації житла, наявність центрального опалення, холодної та гарячої води, рівень розвитку громадського транспорту та ін.

Виробниче середовище — це середовище, в якому людина здійснює свою трудову діяльність. Воно містить комплекс підприємств, організацій, установ, засобів транспорту та комунікацій. Виробниче середовище характеризується передусім параметрами, які специфічні для кожного виробництва і визначаються його призначенням. Це вид продукції, який виробляється на ньому, обсяги виробництва, кількість працівників,

- продуктивність праці, енергомісткість, сировинна база, відходи виробництва тощо. Крім цих параметрів, є такі, що визначають умови праці та її безпеку:
- загазованість,
- запиленість,
- освітленість робочих місць,
- рівень акустичних коливань, вібрації, іонізуючої радіації, електромагнітного випромінювання,
- пожеж та вибухонебезпечність,
- наявність небезпечного обладнання, засобів захисту працівників,
- ступінь напруженості праці,
- психологічний клімат та багато інших.

З точки зору безпеки життєдіяльності як навчальної дисципліни недоцільно розглядати окремо системи «людина — життєве середовище», що містять суто побутове чи суто виробниче середовище з кількох причин.

По-перше, для цього існують спеціальні науки та навчальні дисципліни, такі як комунальна гігієна, гігієна праці, охорона праці, інженерна психологія, ергономіка.

По-друге, вище було зазначено, що в центрі уваги безпеки життєдіяльності є людина, а будь-яка людина протягом дня, а інколи навіть кількох годин чи хвилин знаходиться в різних елементах цього середовища. Так, прокинувшись вранці, людина перебуває в умовах свого помешкання, її оточують побутові прилади та системи: газова плита, радіоприймач, електробритва, фен, водопровід, каналізація. На вулиці, в

транспорті, по дорозі на роботу її оточують вже зовсім інші елементи та умови побутового середовища. Перейшовши поріг прохідної, вона вже потрапляє в умови виробничого середовища. В магазині чи кінотеатрі, на футбольному майданчику чи в плавальному басейні, навіть у міському парку чи в гостях у друзів нас оточують різні елементи, які характеризуються різними параметрами.

По-третє, дуже часто ми навіть не можемо визначити, до якої категорії слід віднести те чи інше середовище, тому що є дуже багато видів діяльності, коли робота виконується в домашніх умовах. І якщо раніше до такої категорії працівників відносилась порівняно обмежена кількість людей, передусім творчих професій або кустарі-надомники, то зараз такий різновид праці значно зріс завдяки можливостям комп'ютерних інформаційних технологій.

По-четверте, можна навести безліч прикладів, коли дві людини, перебуваючи поруч, тобто в абсолютно однакових умовах середовища, вважаються такими, що належать до різних його видів, один — у побутовому, другий — у виробничому.

У звичайних умовах проживання параметри побутового середовища регламентуються відповідними санітарно-гігієнічними нормативними документами, які встановлюються державними або місцевими органами влади та охорони здоров'я. Ці параметри підтримуються спеціальними комунальними службами і самими людьми, які проживають у регіоні.

Параметри виробничого середовища регламентуються державними нормативними актами з охорони праці та нормативними актами з охорони праці окремих підприємств і відповідальність за їхнє дотримання покладається на власників підприємств або уповноважених ними осіб.

Під впливом тих чи інших факторів, передусім природного чи військового характеру, параметри життєвого середовища можуть вийти з межі встановлених норм і тоді може виникнути загроза не тільки здоров'ю, а й життю людей. Кожен з компонентів життєвого середовища людини взаємопов'язаний з іншими, і людина відчуває вже результат їх комплексної дії.

Питання

1. Розкрийте сутність системи «Людина -Життєве середовище»
2. Охарактеризуйте компоненти життєвого середовища

Рекомендована література

1. *Жидецький В.Ц., Джигирей В.С., Мельников О.В.* Основи охорони праці - Львів: Афіша, 2000 - 350 с
2. *Заплатинський В.М.* Безпека життєдіяльності (опорний конспект лекцій). - К . : КДТЕУ, 1999 . - 208 с .

Лекція 5

Застосування ризик орієнтованого підходу для побудови імовірнісних структурно-логічних моделей виникнення та розвитку НС

План

1. Оцінка ступеня безпеки процесу життєдіяльності
2. Режим праці та відпочинку
3. Харчування, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини
4. Рухова активність, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини
5. Емоційно-психічний стан, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини
6. Шкідливі звички, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини

В процесі життя та виробничої діяльності людина неминує підпаде під вплив різноманітних шкідливих та небезпечних чинників. Життєдіяльність, при якій вплив таких несприятливих чинників зведено до мінімуму, вважається безпечною. Ступінь безпеки процесу життєдіяльності можна оцінити за таким комплексним показником як здоров'я. Саме воно є найбільшою цінністю для людини на будь-яких етапах життя. Під здоров'ям розуміють природний стан організму, що перебуває в динамічній рівновазі з навколишнім середовищем в процесі життєдіяльності і характеризується відсутністю будь-яких виявлених хворобливих змін.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 50% всіх чинників, що впливають на здоров'я людей, лежать у сфері способу життя, до 20–25% – у сфері навколишнього (в тому числі виробничого та побутового) середовища, до 15–20% – у сфері спадковості і приблизно до 10% – у сфері медичної допомоги. Враховуючи вищесказане можна скласти своєрідну «формулу» здоров'я, яка визначається сумою об'єктивних та суб'єктивних чинників (дивись рисунок).

Кожен, оцінивши через призму цієї «формули» свій стан здоров'я, знаходить «свої» чинники ризику і робить відповідні поправки. Це стосується в першу чергу суб'єктивних чинників. Адже, якщо не робити таких поправок у повсякденному способі життя, то «свої» чинники ризику стають першопричиною погіршення здоров'я, а іноді – небезпечних та тяжких захворювань.

50%			50%						
Об'єктивні чинники			Суб'єктивні чинники						
			Спосіб життя						
Наколишнє середовище (20-25%)	Спадковість (15-20%)	Медична допомога (10%)	Режим праці та відпочинку	Харчування	Рухова активність	Емоційно-психічний стан	Шкідливі звички	Загартування	Добррозичливість, милосердя, гумор

Рисунок – «Формула» здоров'я

Слід зазначити, що суб'єктивні чинники можуть бути як зі знаком «плюс» так і зі знаком «мінус». Так очевидно, що не сприяють покращенню здоров'я порушення режиму праці та відпочинку, зокрема скорочення тривалості нічного сну, нерегулярний прийом їжі, переїдання, ігнорування фізичних вправ та загартування, перегляд емоційних передач тощо. Збіг наведених вище та інших порушень у способі життя формує той фон, на якому особливо легко реалізується несприятлива дія куріння, алкоголю та інших шкідливих звичок.

Отже, спектр конкретних складових способу життя людини дуже різноманітний і свою дію вони здійснюють, впливаючи спільно. Це стосується як негативних, так і позитивних складових способу життя. Тому стає зрозумілою висока питома вага саме способу життя серед інших чинників, що впливають на стан здоров'я.

2. Режим праці та відпочинку

Праця (labour) – основна умова людського існування, є фізичною потребою людини і (при правильній організації) засобом зміцнення здоров'я.

В процесі інтенсивної та тривалої роботи можуть виникнути умови, коли характер і ступінь фізіологічних та психічних реакцій буде свідчити про те, що пройдено певну межу, за якою відбувається зниження працездатності, розвиток вираженої втоми, виснаження функціонального потенціалу центральної нервової системи. Якщо в цей період не припинити роботу, то вищезазначені негативні процеси швидко наростають і може настати перевтома. При перевтомі період оптимальної працездатності скорочується, а відновний період після роботи збільшується. До того ж, у організмі людини можуть порушитись відповідні психофізіологічні процеси.

У профілактиці втоми та перевтоми важливе місце займає організація фізіологічно обґрунтованого розпорядку робочого дня, правильного режиму праці та відпочинку. В організації раціонального відпочинку в умовах виробництва необхідно, щоб протягом короткочасних перерв між роботою працездатність відновлювалася до попереднього рівня. Тривалі перерви, на думку фізіологів праці, «розхолоджують» працівника, збільшуючи тим самим час його наступного «входження» в роботу. Для відновлення працездатності має значення не лише тривалість відпочинку, але й його характер (форма).

Так, найбільш ефективним є відпочинок, пов'язаний з активним діяльним станом, з переключенням фізіологічного навантаження з одних органів та нервових центрів на інші. Встановлено, що легка робота м'язів стимулює розумову діяльність.

Є дані про те, що для багатьох представників розумової діяльності рух був необхідною умовою для успішного його виконання.

Найважливішим засобом, що усуває втому і сприяє відновленню сил та працездатності є сон. Як правило, для відпочинку дорослої людини добова тривалість сну повинна становити 7–8 годин.

Необхідно пам'ятати, що одні з найбільших вад людини – лінощі. Саме вони першопричина інших відхилень від здорового способу життя. Помічено, що довгожителі ніколи не вели бездіяльного життя і до похилого віку зберігали високу розумову і фізичну активність, високу працездатність.

3. Харчування, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини

Здоров'я людини, її працездатність, активне розумове та фізичне довголіття значною мірою залежить від правильного та повноцінного харчування. Саме через їжу (харчування) людина поповнює свої енергетичні ресурси, а організм одержує різноманітні речовини, необхідні для нормального функціонування його систем та органів. Вся різноманітність продуктів, які споживає людина, зводиться до двох джерел їх надходження – рослинного та тваринного.

Харчування повинно бути організоване таким чином, щоб воно забезпечувало нормальний розвиток та злагоджену роботу всього організму. Для цього раціон харчування за кількісними та якісними показниками необхідно збалансувати відповідно до потреб людини. В свою чергу фізіологічні потреби організму залежать від різноманітних чинників (умов), більшість з яких постійно змінюється. Організм має механізми регулювання, що дозволяють засвоювати з продуктів харчування необхідні поживні речовини в такій кількості, яка йому необхідна в даний момент, перетворювати в процесі обміну одні речовини в інші, створювати запаси, які мобілізуються у випадку потреби.

Однак пристосувальні регулятивні можливості організму не безмежні, особливо це відчувається в дитячому та похилому віці.

Окрім того, низка речовин, наприклад деякі вітаміни, незамінні амінокислоти, людський організм не спроможний синтезувати в процесі обміну, вони повинні потрапляти з харчами, інакше виникають хвороби неповноцінного харчування (дивись таблицю)

Таблиця – Кількість енергії, білків, жирів та вуглеводів, що рекомендується для щоденного споживання дорослою людиною, залежно від віку та інтенсивності праці (категорії роботи)

Інтенсивність праці (категорія роботи)	Вік (роки)	Енергія, ккал	Білки, г		Жири, г	Вуглеводи, г
			всього	в т.ч. тваринних		
Чоловіки						
Легка	18-19	2800	91	50	103	378
	30-39	2700	88	48	99	365
	40-59	2550	83	46	93	344
Середньої важкості	18-29	3200	96	53	117	440
	30-39	3100	93	51	114	426
	40-59	2950	88	48	108	406
Важка	18-29	4300	118	65	158	602
	30-39	4100	113	62	150	574
	40-59	3900	107	59	143	546
Жінки						
Легка	18-29	2400	78	43	88	324
	30-39	2300	75	41	84	310
	40-59	2200	72	40	81	297
Середньої важкості	18-29	2700	81	45	99	371
	30-39	2600	78	43	95	358
	40-59	2500	75	41	92	344

З харчами організм отримує необхідні для життєдіяльності білки, жири, вуглеводи і біологічно активні речовини – вітаміни та мінеральні солі. Кількість енергії, що виділяється при засвоєнні того чи іншого харчового продукту, називається енергетичною цінністю чи калорійністю продукту. Енергетична цінність 1 г білків, жирів і вуглеводів з урахуванням їх засвоюваності складає відповідно 4,9 та 4 ккал. Потреба в різних харчових речовинах та енергії залежить від статі, віку та інтенсивності праці. В таблиці Хімічний склад та енергетична цінність основних харчових продуктів (в перерахунку на 100 г їстівного продукту) наведені дані про добову потребу дорослої людини в харчових речовинах та енергії.

Правильне складання індивідуального раціону харчування можливе лише за умови, що відомі хімічний склад та енергетична цінність харчових продуктів (дивись таблицю). Знаючи потребу свого організму в харчових речовинах та енергії (дивись таблицю) і користуючись таблицею енергетичної цінності та вмісту білків, жирів і вуглеводів в їжі (дивись таблицю), можна приблизно оцінити забезпеченість організму харчовими речовинами та енергією.

Таблиця – Хімічний склад та енергетична цінність основних харчових продуктів (в перерахунку на 100 г їстівного продукту)

Найменування продукту	Білки (г)	Жири (г)	Вуглеводи (г)	Енергетична цінність (ккал)
1	2	3	4	5
Горох	20,5	2,0	54,3	298
Борошно	10,6	1,3	73,2	331
Крупа манна	10,3	1,0	67,9	328
Крупа гречана	12,6	3,3	63,2	335
Рис	7,0	1,0	71,8	330

Пшоно	11,5	3,3	67,2	348
Крупа вівсяна	11,0	6,1	52,5	303
Крупа «Геркулес»	11,0	6,2	51,4	305
Крупа перлова	9,3	1,1	67,5	320
Крупа ячна	10,0	1,3	67,7	324
Макаронні вироби	10,4	1,1	69,8	337
Хліб житній	6,6	1,2	41,1	202
Хліб пшеничний	7,6	0,9	46,9	231
Булка міська	7,8	2,5	50,7	261
Сухарі	10,9	1,5	69,6	341
Цукор	-	-	99,8	379
Крохмаль картопляний	0,1	-	79,6	327
Какао	24,2	17,5	33,4	380
Карамель із фруктовою начинкою	0,1	0,1	92,2	357
Помадка	2,2	4,6	83,6	364
Печиво	8,3	8,8	75,6	418
Молоко нормалізоване	2,8	2,5	4,7	52
Сметана 15 %- жирн.	2,9	15,0	3,05	158,8
Сметана 20 %- жирн.	2,8	20,0	3,2	206
Сир кисломолочний напівжирний	18,0	9,0	2,0	159
Сир кисломолочний 18 %-жирн.	14,0	18,0	2,8	232

Масло вершкове (селянське)	1,3	72,5	0,9	661,3
Масло топлене	0,3	98,0	0,6	887
Сир російський	23,0	29,0	-	360
Олія	-	99,9	-	899
Горошок зелений	5,0	0,2	13,8	73
Кабачки	0,6	0,3	5,2	23
Капуста білокачанна	1,8	0,1	5,7	27
Капуста цвітна	2,5	0,3	5,4	30
Картопля	2,0	0,4	16,3	80
Цибуля зелена	1,3	-	4,4	19
Цибуля ріпчаста	1,4	-	9,8	41
Морква	1,3	0,1	8,4	34
Огірки	0,8	0,1	3,3	14
Буряк	1,5	0,1	10,0	42
Томати	1,1	0,2	4,6	23
Яблука	0,4	0,4	10,4	45
Капуста солена	1,8	-	3,2	19
Огірки солоні	0,8	0,1	2,3	13
М'ясо яловиче 1 категорії	18,6	16,0	-	183
Свинина м'ясна	18,7	2,9	-	101
Нирки	13,6	2,5	-	77
Ковбаса лікарська не нижче 1 гатунку	12,8	22,2	1,5	257
Сосиски молочні не	11,0	23,9	-	266

нижче 1 гатунку				
Сардельки не нижче 1 гатунку	11,4	18,2	1,5	215
Кури 1 категорії	18,2	18,4	0,7	241
Яйце куряче	12,7	11,5	0,7	157
Риба тріска	16,0	0,6	-	69
Сік яблучний	0,5	-	9,1	38
Сік виноградний	0,3	-	13,8	54
Сік томатний	1.0	-	3.7	19

При виборі раціону харчування перевагу необхідно надавати традиційним продуктам, до яких максимально адаптований людський організм та його системи травлення, ферментні системи та ін. В будь-якому випадку доцільно дотримуватись «золотого» правила харчування: їжа повинна бути калорійно обмеженою, однак якісною і повноцінною.

Важливе значення має правильний режим харчування. Найбільш раціональним вважається чотириразове, або п'ятиразове харчування, оскільки при цьому створюється рівномірне навантаження на шлунково-кишковий тракт. Приймання їжі в один і той же час виробляє рефлекс на виділення в установленний час шлункового соку. Добовий раціон харчування розподіляється залежно від розпорядку дня та звички, що склалася. Найбільш доцільним при чотириразовому режимі харчування є такий розподіл: сніданок 25%, обід 35%, підвечірок 15%, вечеря 25%. Останнє приймання їжі повинно бути не менше ніж за 2 години до сну.

Для нормального перетравлювання їжі важливим чинником також є її температурний режим. Гаряча їжа повинна мати температуру в межах 50–60 °С, а холодні блюда – не нижче 10 °С.

В той же час, переїдання та недоїдання, як і неадекватне харчування безпосередньо або у зв'язку із захворюваннями, є причиною погіршення показників здоров'я людини.

На закінчення не зайвим буде нагадати про те, що особливе місце в системі харчування займають пости, які сприяють очищенню та оздоровленню організму.

3. Рухова активність, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини

Суттєві зміни у виробничій та побутовій сферах життєдіяльності людини, що характеризуються зменшенням фізичних навантажень та рухової активності взагалі, спричинюють послаблення та атрофію м'язів, зниження функціональних резервів дихальної та серцево-судинної систем. Встановлено, що з розрахунку на 1000 чоловік серед людей сидячого способу життя річна смертність становить 20 чол., серед помірно фізично-активних – 10 чол., а серед фізично-активних – 7 чол. Таким чином, комфорт, надаючи людині певних зручностей, сприяє водночас послабленню її здоров'я. Однак це твердження справедливе лише тоді, коли із щоденного життя виключити необхідну рухову активність. Французький лікар Тіссо писав, що рух може замінити ліки, але всі

ліки разом взяті, ніколи не зможуть замінити руху. Для дорослої людини середніх років, що займається розумовою працею, бажано щоденно не менше 30 хвилин приділяти фізичним вправам. Важливе значення має регулярність занять, оскільки для досягнення певного рівня фізичного стану потребується набагато більше зусиль, ніж для його підтримання.

4. Емоційно-психічний стан, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини

Надзвичайно великий вплив на здоров'я та працездатність людини мають емоції, тобто її душевні переживання. Вони бувають позитивні і негативні. Будь-яка емоційна активність супроводжується мобілізацією енергетичних резервів організму, викликає зміни ритму, дихання, пульсу, вмісту цукру в крові тощо. Позитивні емоції сприяють покращенню самопочуття, працездатності, життєдіяльності організму. Природно, що негативні емоції несприятливо впливають на людину. Ще у XVIII столітті геронтолог Х. В. Гуфеманд писав, що переважне місце серед впливів, які вкорочують життя, займають страх, сум, злість, заздрість, ненависть. Особливо небажана довготривала дія негативних емоцій, оскільки вона може призвести до стану перенапруження організму – стресу.

В перенапруженому, перевтомленому організмі проходить бурхлива витрата резервів, порушується регулювання обміну речовин, не повністю виділяються продукти розпаду, які нагромаджуються і отруюють організм.

Для профілактики захворювань, підвищення розумової і фізичної працездатності важливе значення має доброзичливий психологічний клімат вдома, на виробництві, в громадських місцях. Це повинні пам'ятати всі, і, особливо, керівники різних рангів.

Японські психологи встановили, що на продуктивність праці дуже впливає настрій робітника. Тому, якщо начальник цеху не усміхається, його можуть звільнити. Він повинен робити все, щоб робітник працював з добрим настроєм.

Кожна людина повинна прагнути не допускати над собою влади негативних емоцій, прагнути до того, щоб переважали емоції позитивні. Справляють позитивний психологічний вплив на стосунки між людьми чуйність, толерантність, великодушність, милосердя, співпереживання, доброзичливість, порядність, інтелігентність та низка інших якостей.

«Віднесись до людей так, як ти хочеш, щоб вони відносились до тебе» – провіщає народна мудрість.

Оптимістична, з почуттям гумору, весела, доброзичлива, щира людина завжди бажана у будь-якому товаристві, в будь-якому оточенні. Помічено, що довгожителі, як правило, це життєрадісні люди, яким властиве почуття гумору.

Слід зазначити, що несприятливий вплив на психофізіологічний стан людини здійснює перегляд емоційно насичених передач, які на сьогодні заповнили наш телепростір. Особливо впливають бойовики, фільми жахів та інші теле- та відеозбудники на дітей та підлітків, психіка яких ще не має достатньої стійкості.

Дослідження показали, що позитивний психотерапевтичний ефект дають молитва і відвідування церковної служби. Храми потужно заряджені космічною енергією і світлими біополями багатьох поколінь, тому віруючі, як правило, мають краще здоров'я і живуть довше.

5. Шкідливі звички, як чинник ризику, що впливає на здоров'я і працездатність людини

До шкідливих звичок, в першу чергу, належать куріння, вживання алкоголю, наркотиків та інших шкідливих (токсичних) речовин.

Алкоголь. Вживання спиртного призводить до серйозних порушень фізіологічних та психічних функцій організму людини. Саме тому алкоголь є частою причиною нещасних випадків, аварій, конфліктних ситуацій. Встановлено, що після вживання алкоголю можливість нещасного випадку зростає до 80%, а через 8 годин після моменту вживання – до 60%. Тому працівник, схильний до зловживання спиртним – це

потенційний порушник правил безпеки. Враховуючи вищесказане, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1238 від 06.11.1997 р. до робіт, які характеризуються підвищеною небезпекою, допускаються працівники, які за результатами обов'язкового наркологічного огляду визнані придатними для виконання таких робіт. Статистика свідчить, що із загального числа нещасних випадків зі смертельними наслідками, які сталися за останні 5 років на дорогах України, приблизно 25% виникли з вини водіїв, що знаходились у стані сп'яніння, і близько 30% – від неправильних дій нетверезих пішоходів.

Розглянемо механізм дії алкоголю на людину.

При потрапленні алкоголю в організм людини, в першу чергу на нього реагує нервова система. Порушується нормальна робота клітин кори півкуль великого мозку, потім клітин спинного мозку та глибоких відділів головного мозку.

Першочергове ураження алкоголем клітин нервової системи пояснюється тим, що нервові тканини містять в значних кількостях ліпіди (жирові утворення), які легко розчиняють спирти. Алкоголь, потрапляючи в нервові клітини, понижує їх працездатність. При нечастому вживанні алкоголю ці порушення мають зворотний характер, при систематичному вживанні спиртних напоїв нервові клітини перероджуються, а потім гинуть.

Діяльність нервових клітин включає процеси збудження та гальмування. Алкоголь пригнічує процеси гальмування, чим і пояснюється безпечна веселість і легка збудливість людини в стані алкогольного сп'яніння. До речі “алкоголь” в перекладі з арабської означає “одурманюючий”. Свою назву він повністю підтверджує.

При легкому сп'янінні, для якого властиве почервоніння шкіри, збільшення серцевих скорочень, підвищення апетиту, гальмівні процеси пригнічуються, як правило, лише в корі головного мозку.

При середній стадії сп'яніння пригнічення розповсюджується і на підкоркові центри головного мозку. Підвищений настрій змінюється роздратуванням, невдоволеністю, образою на присутніх.

Слабкий контроль за емоціями, що притаманний сп'янівшим людям, легко реалізовується в дії. В такому стані вчинки людини стають важко передбачуваними, нелогічними, неадекватними ситуації, що може створити загрозу для неї самої та інших.

Подальше поглиблення процесів пригнічення підкоркових центрів виявляється в затрудненій вимові, нечіткості рухів, ходи тощо.

Середній ступінь сп'яніння, як правило, змінюється глибоким сном, після якого людина відчуває слабкість, розбитість, в'ялість, апатію. Настрій, як і працездатність (психічна і фізична) на низькому рівні.

При систематичному вживанні спиртних напоїв у людини настає специфічне захворювання з прогресуючим перебігом – алкоголізм, при якому настає загальний розлад всього організму. Кінцевою стадією алкоголізму є деградація особистості.

Наркотики. Людство з давніх часів використовувало ліки. Під ними розуміють фізіологічно активні речовини, які при введенні їх в живий організм змінюють одну чи кілька його функцій. Однак при неправильному використанні лікарських препаратів, або ж при надмірному їх вживанні можуть виникнути серйозні функціональні порушення в організмі людини чи настати її смерть. Відомі випадки зловживання будь-якими ліками, однак, як правило, зловживають тільки такими препаратами, які впливають на психічну діяльність, видозмінюючи її. До речовин, якими людство зловживає з давніх часів, належать алкоголь, конопля, опій, хат. За останні роки цей список поповнили кокаїн, барбітурати, амфетаміни та галюциногени. Хоч ці речовини мають різний хімічний склад та свою специфіку дії на організм людини, однак всі вони об'єднані однією назвою – наркотики та таким жахливим явищем, як наркоманія. Комітет експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначив наркоманію, як “психічний, а іноді і фізичний стан, що викликаний взаємодією між організмом і лікарським препаратом, який

характеризується розладом поведінки чи іншими реакціями, що завжди спонукають до постійного чи періодичного вживання препарату, з метою одержання психічного ефекту, а іноді – щоб уникнути почуття дискомфорту, викликаного його відсутністю.

Наркотики виявляють стимулюючу або заспокійливу дію на центральну нервову систему, а також викликають спотворення світосприйняття та галюцинації. При вживанні наркотичних засобів в значних кількостях виникає, так звана, наркотична залежність. Розрізняють психічну та фізичну наркотичну залежність. Психічна залежність полягає в тому, що окремі люди знаходять дію наркотичної речовини настільки бажаною і очікуваною, що це викликає в них потребу приймати наркотик постійно чи періодично з тим, щоб пережити ще раз сприятливий психологічний ефект. Фізична залежність полягає в тому, що в результаті більш чи менш тривалого прийому наркотик стає частиною обміну речовин і організм уже не здатний обходитись без нього. В такому випадку припинення вживання наркотиків призводить до сильних больових відчуттів, настає так звана “ломка”.

Дія багатьох наркотиків викликає явище толерантності, тобто адаптивний стан, при якому знижується чутливість при повторному введенні такої ж дози, що неминуче призводить до її збільшення, з метою досягнення ідентичного за рівнем ефекту.

Вчені намагаються виявити причини вживання наркотиків, механізми, які лежать в основі формування наркотичної залежності. Більшість з них вважає, що наркотики вживають в силу низки свідомих та несвідомих причин. Найбільш розповсюджені такі мотиви застосування наркотиків:

- прагнення вгамувати біль чи заспокоїтись;
- бажання випробувати нове відчуття;
- просто так, за компанію;
- боязнь самотності;
- бажання продемонструвати свою незалежність.

Особливо слід наголосити на тому, що на сьогодні поширення наркоманії набрало загрозливих масштабів. Фахівці пов'язують це з такими чинниками:

- «хімічна революція», що дозволила одержати психотропні інгредієнти природних препаратів в очищеному вигляді, а також синтезувати цілу низку штучних наркоречовин;
- моральна деградація суспільства, трансформація ціннісних орієнтирів;
- послаблення контролю з боку суспільства;
- розвиток сучасних систем комунікацій.

Є ще один аспект, що стимулює поширення наркотиків. За підрахунками спеціалістів, що займаються вивченням даного питання, нелегальний обіг наркотиків у світі обчислюється в 700 млрд. доларів – друге місце після виробництва та продажу зброї.

Враховуючи дешевизну та більшу доступність окремих шкідливих речовин, зокрема легких розчинників, в деяких “бідніших” країнах набула поширення токсикоманія, особливо серед підлітків. Вдихання парів таких хімічних речовин викликає приглушення свідомості, сильні галюцинації. Токсикоманія може призвести до необоротних патологічних змін в організмі людини, а в окремих випадках – і до смерті.

Куріння. Куріння абсолютно не сумісне зі здоровим способом життя. За даними ВООЗ передчасна смертність серед людей, що курять на 30–80% вища порівняно з тими, хто уник цієї звички. Ця закономірність обумовлена кількістю цигарок, що викурюються щоденно та “стажем” куріння. Можна впевнено констатувати, що кожна нова затяжка тютюновим димом скорочує людське життя щонайменше на подих, а кожна викурена цигарка – на 15 хвилин.

Статистика засвідчує, що в світі щороку від хвороб, спричинених курінням, вмирає 1,5 млн. людей.

Шкідлива дія тютюну посилюється тим, що в результаті його сухої перегонки (куріння) утворюється ціла низка отруйних речовин: нікотин, синильна кислота, сірководень, аміак, оксид вуглецю, нітроз'єднання, поліциклічні ароматичні вуглеводні,

тютюновий дьоготь та ін. Нині відомо більше 4200 речовин, що входять до складу тютюнового диму. Багато з них є канцерогенними (від латинського слова “канцер” – рак) і сприяють утворенню злоякісних пухлин. Серед вчених домінує думка про те, що найбільш канцерогенну дію чинять оксид миш’яку та радіоактивний полоній - 210, які виявлені в тютюновому димі.

Встановлено також, що в легені запеклого курця протягом року потрапляє майже кілограм тютюнового дьогтю. Це призводить до виключення з процесів дихання 1% легеневої тканини.

Зараз вже з повною достовірністю доведено, що куріння цигарок, трубок та сигар спричинено наявністю в листі тютюну слабкого наркотику – нікотину. В одній сигареті середньої міцності вагою 1 г міститься 10-15 мг нікотину. Як і будь-який наркотик, нікотин, в першу чергу, діє на нервову систему. Механізм цієї дії такий. Складові частини тютюнового диму, потрапивши у легені, всмоктуються в кров і розносяться нею по всьому організму. Через 2–3 хвилини після вдихання диму нікотин вже потрапляє всередину клітин головного мозку і ненадовго підвищує їх активність. При цьому судини мозку розширюються і у людини виникає суб’єктивне відчуття освіжаючого припливу енергії та піднесення. Однак невдовзі це почуття зникає. Фізіологічно це пов’язано з наступним звуженням судин мозку та зниженням його активності. Для того, щоб знову відчувти піднесений стан людина через деякий час тягнеться за новою цигаркою. Таким чином, нікотин стає не лише звичним, але й необхідним елементом в організмі людини, що курить. Так і виникає нікотинова залежність.

Однак нікотин негативно впливає не лише на нервову систему, а також на дихальну, серцево-судинну системи та систему травлення. Імовірність захворіти раком легенів, бронхітом, стенокардією, гастритом, виразкою шлунку значно вища у людей, що курять. Статистика засвідчує, що рак легенів у людей, які курять, зустрічається у 30 разів частіше. Слід пам’ятати, що особливої шкоди завдає куріння жінкам та підліткам.

Безумовно, найбільш серйозного негативного впливу зазнає сама людина, що курить, однак значної шкоди завдає і пасивне куріння, коли людина, що не курить змушена вдихати повітря, отруєне тютюновим димом. Так, якщо в приміщенні площею 35 м² викурено три цигарки, то так званий «індекс свіжості» повітря зменшиться на 68%. У пасивного курця, що знаходиться у такому приміщенні, тютюновий дим викликає затруднення дихання, подразнення слизової очей, головний біль, запаморочення, нудоту, втрату апетиту. Враховуючи значну шкідливість пасивного куріння, в деяких країнах накладено заборону на куріння в громадських місцях, а в поїздах практикують поділ вагонів для тих, хто курить, і тих, хто не курить. Навіть при прийомі на роботу, як правило, перевага надається працівникам, що не курять.

Заборона тютюнової реклами та активна робота по боротьбі з курінням дали позитивні результати. В деяких країнах курити стало “не модно” і кількість людей, які курять, значно зменшилась. Зокрема у США за останні 15 років кількість людей, які курять, зменшилась з 55% до 32%.

Як правило, більшість людей, що курять, вживають алкогольні напої і (чи) наркотики, розуміють можливість шкідливих наслідків, однак не можуть знайти в собі сили позбутися шкідливих звичок. Тому в осіб даної категорії домінанта здоров’я та високої працездатності схиляється в бік індивідуальних чинників ризику, що належать до сфери способу життя.

Формування здорового способу життя повинно розглядатись як важливий аспект всього процесу виховання. Воно повинно починатися з раннього дитинства і пронизувати всі рівні системи освіти.

Питання

1. Визначте та охарактеризуйте чинники ризику, що впливають на стан здоров’я та працездатність людини.

Рекомендована література

1. *Джигирей В.С. та ін.* Безпека життєдіяльності . Практичні заняття - Львів: Афіша, 2000 . - 251 с .
2. *Желібо Є.П., Заверуха Н.М ., Зацарний В.В.* Безпека життєдіяльності: навч . посіб . / За ред . Є . П . Желібо . 4-е вид . - К . : Каравела, 2005. - 344 с .
3. *Жидецький В.Ц., Джигирей В.С ., Мельников О.В.* Основи охорони праці - Львів: Афіша, 2000 - 350 с.

Лекція 6 Менеджмент безпеки, правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення та АТО у НС

План

1. Види виробничої діяльності людини
2. Види виробничого освітлення
3. Вплив мікроклімату на працездатність людини

1. Види виробничої діяльності людини

Існують два види виробничої діяльності людини: **фізична та розумова**.

Фізична діяльність визначається, в основному, роботою м'язів, до яких у **процесі** роботи посилено приливає **кров**, забезпечуючи надходження кисню та видалення продуктів окислення. Цьому сприяє, по-перше, активна **робота серця** та органів дихання. Так, частота серцевих скорочень, яка в стані спокою становить 65-70 скорочень за хвилину, при виконанні важких робіт може збільшитися до 150-170. Легенева **вентиляція**, яка складає 6-8 літрів повітря на хвилину у стані спокою, може досягти 150 л / хв під час важкої фізичної роботи. Значні фізичні навантаження сприяють змінам в деяких інших органах і системах організму людини.

М'язова робота має статистичний та динамічний характер. При статистичній роботі збільшується обмін речовин, витрати енергії, але в меншій мірі, ніж при динамічній роботі.

Особливість статистичної роботи - це її виражене утомляюче дію, обумовлене тривалим скороченням і напруженням м'язів та відсутністю умов для кровообігу. Динамічна робота менш виснажлива, якщо врахувати, що скорочення і напруга м'язів мають перервний характер. Чергування напруженої роботи м'язів та відпочинку сприяє повноцінному кровообігу.

Працездатність людини при фізичній роботі залежить від таких факторів, як індивідуальні особливості людини, ступінь натренованості, фізичного розвитку, професійної підготовки.

Розумова діяльність людини визначається в основному участю в трудовому процесі центральної нервової системи та органів чуття. При розумовій роботі уповільнюється частота серцевих скорочень, піднімається кров'яний тиск, послаблюються обміни речовин, зменшується постачання крові в кінцівці і збільшується в мозок (у 8-10 разів у порівнянні зі станом спокою). Розумова діяльність дуже тісно пов'язана з роботою органів чуття, в першу чергу органів слуху і зору. У порівнянні з фізичною діяльністю при окремих видах розумової діяльності (робота конструкторів, операторів ЕОМ, учнів та викладачів) напруженість органів чуття збільшується в 5-10 разів. Це сприяє більш жорстким вимогам щодо рівнів шуму, освітленості саме при розумовій діяльності.

Незважаючи на суттєві відмінності поділ трудової діяльності на фізичну і розумову досить умовний. З розвитком науки і техніки, автоматизації і механізації трудових процесів, межа між ними все більше згладжується.

Ергономіка і продуктивність людини

Продуктивність праці людини неоднакова протягом робочої зміни, різна у першій, другій і третій зміні, змінюється також протягом робочої зміни. Такі зміни обумовлені станом організму людини.

Функція продуктивності має свої закономірності та особливості. Перші 30-40 хвилин роботи продуктивність зростає до максимуму (період, коли людина втягується в роботу), наступні 2,5-3 години тримається високий рівень (якщо відсутні негативні впливи на організм людини), а до обідньої перерви знижується. У другій половині робочого дня зміна продуктивності повторюють першу половину дня, і тільки в останні години роботи вона різко знижується.

Досягти більш стабільною і високої продуктивності можна за рахунок підвищення працездатності людини (професійна підготовка, тренування, застосування спеціального харчування та відповідних медичних методів), поліпшенням його функціонального стану (зняття залишкової втоми, відсутність стресів) і зниженням стомленості шляхом оптимізації умов праці (зниження шуму, поліпшення освітленості, створення оптимальних мікрокліматичних умов).

З точки зору ергономіки (наука, яка вивчає правильний підхід до організації праці людини) продуктивність праці людини визначається його працездатністю, яка, у свою чергу, залежить від функціонального стану організму людини, накопичення втоми.

У виробничих умовах значна кількість факторів забезпечує позитивний і негативний вплив на організм людини.

Організація робочих місць повинна відповідати вимогам і рекомендаціям ергономіки. У першу чергу це стосується відповідності конструкторських розмірів (розміщення і розмірів робочих зон, органів управління і контролю). Будь-які відхилення від затверджених антропометричних даних приведуть до незручних, напружених поз, до додаткових психофізичних навантажень.

При проектуванні пультів управління необхідно враховувати характер і кількість інформації, яку людина буде обробляти. У звичайних умовах людина може прийняти не

більше двох інформацій в секунду. Перевищення цієї межі призводить до перевтоми, помилок і виробничому шлюбу. Крім того, здібності людини щодо сприйняття інформації змінюється, якщо він виконує роботу в незручній робочій позі або якщо психічні навантаження одночасно поєднуються з фізичними.

Фізіологічні можливості людини не нескінченні для рук, ніг і тулуба. Збільшити кількість рухів можна в результаті тренувань і виконання певних стереотипів, однак це може призвести до небажаних наслідків. Також має значення, як виконуються такі рухи: з навантаженням або без.

Оскільки в реальних умовах виробництва на організм людини одночасно діє кілька факторів виробничого середовища, то важливо визначити їхній сумарний вплив. Результати комплексних досліджень вказують на те, що організм людини повністю сприймає найбільш «сильні» впливи навколишнього середовища, а від інших впливів – тільки частину.

За комплексним ергономічним показником можна оцінити працездатність людини, а також можна визначити критичні ситуації, коли людина працює «на знос», або ж присутній потенціал працездатності і можливості підвищення продуктивності праці.

Безумовно, важливим аспектом є встановлення взаємозв'язку між працездатністю і продуктивністю праці. На ручних операціях продуктивність праці має пряму залежність від працездатності людини. Для системи «людина-машина» ця залежність має більш складний характер: при цьому необхідно враховувати час роботи людини і машини, режими роботи системи.

При підвищенні продуктивності системи «людина-машина» особливо важливо враховувати показники ергономіки. Так, у системі автоматичного режиму праці продуктивність зростає з підвищенням швидкості «машини» і при скороченні часу технологічних розробок. При змішаному режимі праці «людини» і «машини» у системі для підвищення її продуктивності враховуються всі три фактори (швидкість роботи машини, технологічні розробки, працездатність людини). При ручних операціях продуктивність, в основному, залежить від працездатності людини.

2. Види виробничого освітлення

Серед чинників зовнішнього середовища, що впливають на організм людини в процесі праці, світлу відводиться одне із чільних місць. Адже відомо, що майже 90% всієї інформації про довкілля людина отримує через органи зору.

Вплив світла на життєдіяльність людини вивчений досить добре. Воно впливає не лише на функцію зору, а й на діяльність організму в цілому: посилюється обмін речовин, збільшується поглинання кисню і виділення вуглекислого газу. Відомий сприятливий вплив природного освітлення на скелетну мускулатуру.

Недостатня або надмірна освітленість, нерівномірність освітлення в полі зору втомлює очі, призводить до зниження продуктивності праці; при цьому зростає потенційна небезпека помилкових дій і нещасних випадків. Надмірна яскравість джерел світла може спричинити головний біль, різь в очах, розлад гостроти зору; світлові відблиски – тимчасове засліплення.

Освітлення виробничих приміщень характеризується кількісними та якісними показниками. До основних кількісних показників відносяться: світловий потік, сила світла, яскравість і освітленість. До основних якісних показників зорових умов роботи можна віднести: фон, контраст між об'єктом і фоном, видимість.

Для створення сприятливих умов зорової роботи, які б виключали швидку втомлюваність очей, виникнення професійних захворювань, нещасних випадків і сприяли підвищенню продуктивності праці та якості продукції, виробниче освітлення повинно відповідати таким вимогам:

- створювати на робочій поверхні освітленість, що відповідає характеру зорової роботи і не є нижчою за встановлені норми;

- не повинно бути засліплюючої дії як від самих джерел освітлення, так і від інших предметів, що знаходяться в полі зору;
- забезпечити достатню рівномірність та постійність рівня освітленості у виробничих приміщеннях, щоб уникнути частої переадаптації органів зору;
- не створювати на робочій поверхні різких та глибоких тіней (особливо рухомих);
- повинен бути достатній, для розрізнення деталей, контраст поверхонь, що освітлюються;
- не створювати небезпечних та шкідливих виробничих факторів (шум, теплові випромінювання, небезпечне ураження струмом, пожежо- та вибухонебезпека світильників);
- – повинно бути надійним і простим в експлуатації, економічним та естетичним.

Залежно від джерела світла виробниче освітлення може бути природним, штучним і сумішеним, при якому недостатнє за нормами природне освітлення доповнюється штучним.

Природне освітлення

Природне освітлення має важливе фізіолого-гігієнічне значення для працюючих. Воно сприятливо впливає на органи зору, стимулює фізіологічні процеси, підвищує обмін речовин та покращує розвиток організму в цілому. Сонячне випромінювання зігріває та знезаражує повітря, очищуючи його від збудників багатьох хвороб (наприклад, вірусу грипу). Окрім того, природне світло має і психологічну дію, створюючи в приміщенні для працівників відчуття безпосереднього зв'язку з довкіллям.

Природному освітленню властиві і недоліки: воно непостійне в різні періоди доби та року, в різну погоду; нерівномірно розподіляється по площі виробничого приміщення; при незадовільній його організації може викликати засліплення органів зору.

Природне освітлення поділяється на бокове (одно- або двостороннє), що здійснюється через світлові отвори (вікна) в зовнішніх стінах; верхнє, що здійснюється через ліхтарі та отвори в дахах і перекриттях; комбіноване – поєднання верхнього та бокового освітлення.

На рівень освітленості приміщення при природному освітленні впливають такі чинники: світловий клімат; площа та орієнтація світлових отворів; ступінь чистоти скла в світлових отворах; пофарбування стін та стелі приміщення, глибина приміщення; наявність предметів, що заступають вікно як зсередини, так і ззовні приміщення.

Оскільки природне освітлення непостійне впродовж дня, кількісна оцінка цього виду освітлення проводиться за відносним показником – коефіцієнтом природного освітлення (КПО):

$$KPO = \frac{E_{BH}}{E_{ZOBN}}, \quad (2.1)$$

E_{BH}

де E_{BH} – освітленість в даній точці всередині приміщення, що створюється світлом неба (безпосереднім чи відбитим);

E_{ZOBN}

– освітленість горизонтальної поверхні, що створюється в той самий час ззовні світлом повністю відкритого небосхилу.

Нормовані значення КПО визначаються Державними будівельними нормами ДБН В.2.5-28-2006. В основі визначення КПО покладено розмір об'єкта розпізнавання, під яким

розуміють предмет, що розглядається або ж його частину, а також дефект, який потрібно виявити.

Штучне освітлення

Штучне освітлення може бути загальним та комбінованим. Загальним називають освітлення, при якому світильники розміщуються у верхній зоні приміщення (не нижче 2,5 м над підлогою) рівномірно (загальне рівномірне освітлення) або з врахуванням розташування робочих місць (загальне локалізоване освітлення). Комбіноване освітлення складається із загального та місцевого. Його доцільно застосовувати при роботах високої точності, а також, якщо необхідно створити певний або змінний, в процесі роботи, напрямок світла. Місцеве освітлення створюється світильниками, що концентрують світловий потік безпосередньо на робочих місцях. Застосування лише місцевого освітлення не допускається з огляду на безпеку виробничого травматизму та професійних захворювань.

За функціональним призначенням штучне освітлення поділяється на робоче, аварійне, евакуаційне, охоронне, чергове.

Штучне освітлення передбачається у всіх виробничих та побутових приміщеннях, де недостатньо природного світла, а також для освітлення приміщень в темний період доби. При організації штучного освітлення необхідно забезпечити сприятливі гігієнічні умови для зорової роботи і одночасно враховувати економічні показники.

Найменша освітленість робочих поверхонь у виробничих приміщеннях регламентується ДБН В.2.5-28-2006 і визначається, в основному, характеристикою зорової роботи (табл. 4.4). Норми носять міжгалузевий характер. На їх основі, як правило, розробляють норми для окремих галузей промисловості.

В ДБН В.2.5-28-2006 вісім розрядів зорової роботи, із яких перших шість характеризуються розмірами об'єкта розпізнавання. Найбільша нормована освітленість складає 5000 лк (розряд Ia), а найменша – 30 лк (розряд VIв).

Джерела штучного освітлення та світильники

Як джерело штучного освітлення широко використовують лампи розжарювання та газорозрядні лампи.

Лампи розжарювання відносяться до теплових джерел світла. Під дією електричного струму нитка розжарювання (вольфрамовий дріт) нагрівається до високої температури і випромінює потік променевої енергії. Ці лампи характеризуються простотою конструкції та виготовлення, відносно низькою вартістю, зручністю експлуатації, широким діапазоном напруг та потужностей. Поряд з перевагами їм притаманні і суттєві недоліки: велика яскравість (засліплююча дія); низька світлова віддача (7–20 лм/Вт); відносно малий термін експлуатації (до 2,5 тис. год); переважання жовто-червоних променів в порівнянні з природним світлом; висока температура нагрівання (до 140 °С і вище), що робить їх пожежонебезпечними.

Лампи розжарювання використовують, як правило, для місцевого освітлення, а також освітлення приміщень з тимчасовим перебуванням людей.

Газорозрядні лампи внаслідок електричного розряду в середовищі інертних газів і парів металу та явища люмінесценції випромінюють світло оптичного діапазону спектру.

Основною перевагою газорозрядних ламп є їх економічність.

Світлова віддача цих ламп становить 40–100 лм/Вт, що в 3–5 разів перевищує світлову віддачу ламп розжарювання. Термін експлуатації – до 10 тис. год, а температура нагрівання (люмінесцентні) – 30–60 °С. Окрім того, газорозрядні лампи забезпечують світловий потік практично будь-якого спектра, шляхом підбирання відповідним чином інертних газів, парів металу, люмінофора. Так, за спектральним складом видимого світла розрізняють люмінесцентні лампи: денного світла (ЛД), денного світла з покращеною передачею кольорів (ЛДЦ), холодного білого (ЛХБ), теплого білого (ЛТБ) та білого (ЛБ) кольорів.

Основним недоліком газорозрядних ламп є пульсація світлового потоку, що може зумовити виникнення стробоскопічного ефекту, який полягає у спотворенні зорового сприйняття об'єктів, що рухаються, обертаються. До недоліків цих ламп можна віднести також складність схеми включення, шум дроселів, значний час між включенням та запалюванням ламп, відносна дороговизна.

Світильник – це світловий прилад, що складається із джерела світла (лампи) та освітлювальної арматури (дивись рисунок). Освітлювальна арматура перерозподіляє світловий потік лампи в просторі або перетворює його властивості (змінює спектральний склад випромінювання), захищає очі працівника від засліплюючої дії ламп. Окрім того, вона захищає джерело світла від впливу навколишнього пожежо- та вибухонебезпечного, хімічно-активного середовища, механічних ушкоджень, пилу, бруду, атмосферних опадів.

Таблиця – Норми штучного та природного освітлення виробничих приміщень (ДБН В.2.5-28-2006)

Характеристика зорової роботи	Найменший розмір об'єкта розпізнавання, мм	Розряд зорової роботи	Штучне освітлення		Природне освітлення		Суміщене освітлення	
			Освітленість, лк		КПО, %			
			при комбінованому освітленні	при загальному освітленні	при верхньому чи комбінованому освітленні	при боковому освітленні	при верхньому чи комбінованому освітленні	при боковому освітленні
Високої точності	0,3-0,5	III	2000-400	500-200	5	2	3	1,2
Середньої точності	0,5-1,0	IV	750-300	300-150	4	1,5	2,4	0,9
Малої точності	1-5	V	300-200**	200-100	3	1	1,8	0,6
Загальне спостереження за ходом виробничого процесу	-	VIII	-	75-30	1*	0,3*	0,7*	0,2*

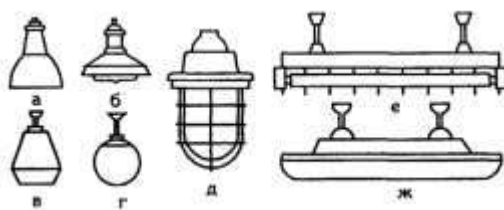

Рисунок – Світильники:

а – УПД; б – УПМ – 15; в – НСП – 07; г – ПО – 02 (куля молочного скла); д – типу ВЗГ; е – ЛОУ; ж - ПВЛП

Основними світлотехнічними характеристиками світильників є: світлорозподілення, крива сили світла, коефіцієнт корисної дії та захисний кут.

Залежно від конструктивного виконання розрізняють світильники: відкриті (лампа не відокремлена від зовнішнього середовища), захищені (лампа відокремлена оболонкою, що не перешкоджає вільному надходженню повітря), закриті (оболонка захищає від

проникнення всередину світильника великих частин пилу), пилонепроникні, вологозахиснені, вибухобезпечні та підвищеної надійності проти вибуху.

Невідповідність світлотехнічних характеристик світильника розмірам та характеру обробки освітлюваного приміщення викликає зростання встановленої потужності, зниження якості освітлення. В свою чергу, невідповідність конструктивного виконання світильника умовам середовища в приміщенні знижує довговічність і надійність роботи освітлювальної установки (агресивне, вологе, запилене середовище), а в окремих випадках може спричинити пожежу чи вибух. Тому світильники повинні бути з необхідним ступенем захисту від умов зовнішнього середовища в місцях встановлення. Особливо жорсткі вимоги щодо цього стосуються світильників, які встановлюються у вибухо- та пожежо-небезпечних приміщеннях.

3. Вплив мікроклімату на працездатність людини

Суттєвий вплив на стан організму працівника, його працездатність здійснює мікроклімат (метеорологічні умови) виробничого приміщення, під яким розуміють клімат внутрішнього середовища цього приміщення, який визначається температурою, відносною вологістю, рухом повітря та тепловим випромінюванням нагрітих поверхонь, що в сукупності впливають на тепловий стан організму людини.

В процесі трудової діяльності людина перебуває у постійній тепловій взаємодії з виробничим середовищем. За нормальних мікрокліматичних умов в організмі працівника, завдяки терморегуляції, підтримується постійна температура тіла (36,6 °C).

Кількість тепла, що утворюється в організмі, залежить від фізичного навантаження працівника, а рівень тепловіддачі – від мікрокліматичних умов виробничого приміщення. Віддача тепла організмом людини здійснюється, в основному, за рахунок випромінювання і випаровування вологи з поверхні шкіри.

Чим нижча температура повітря і швидкість його руху, тим більше тепла віддається випромінюванням. При високій температурі значна частина тепла втрачається випаровуванням поту. Разом з потом організм втрачає воду, вітаміни, мінеральні солі, внаслідок чого збезводнюється, порушується обмін речовин. Тому працівники «гарячих» цехів забезпечуються газованою підсоленою водою.

Вологість повітря істотно впливає на віддачу тепла випаровуванням. Через високу вологість випаровування утруднюється і віддача тепла зменшується. Зниження вологості покращує процес тепловіддачі випаровуванням. Однак надто низька вологість викликає висихання слизових оболонок дихальних шляхів.

Рухомість повітря визначає рівень тепловіддачі з поверхні шкіри конвекцією і випаровуванням. У жарких виробничих приміщеннях при температурі рухомого повітря до 35 °C рух повітря сприяє збільшенню віддачі тепла організмом. З підвищенням температури рухоме гаряче повітря саме буде віддавати своє тепло тілу людини, викликаючи його нагрівання.

Рухоме повітря при низькій температурі викликає переохолодження організму. Різкі коливання температури в приміщенні, яке продувається холодним повітрям (протягом), значно порушують терморегуляцію організму і можуть викликати простудні захворювання.

Можливості організму пристосовуватись до метеорологічних умов значні, однак безмежні. Верхньою межею терморегуляції людини, що знаходиться у стані спокою, прийнято вважати 30–31 °C при відносній вологості 85% чи 40 °C при відносній вологості 30%. При виконанні фізичної роботи ця межа значно нижча. Так, при виконанні важкої роботи теплова рівновага зберігається при температурі повітря 12–14 °C.

Таким чином, для нормального теплового самопочуття людини важливе певне співвідношення температури, відносної вологості і швидкості руху повітря. На сьогоднішній основним нормативним документом, що визначає параметри мікроклімату виробничих приміщень є санітарні норми ДСН 3.3.6.042-99 (дивись таблицю).

Під оптимальними мікрокліматичними умовами розуміють комплекс мікрокліматичних чинників, які в умовах тривалої та систематичної дії на людину створюють комфортні теплові відчуття та збереження нормального теплового стану організму без напруження механізмів терморегуляції.

Допустимі мікрокліматичні умови – комплекс мікрокліматичних чинників, які в умовах тривалої та систематичної дії на людину можуть викликати дискомфортні відчуття та зміни теплового стану організму, однак вони швидко минають і нормалізуються за рахунок напруження механізмів терморегуляції в межах фізіологічних пристосувальних можливостей.

В залежності від пори року та категорії робіт показники мікроклімату коливаються в таких межах:

- **Температура повітря** – в холодну пору року – 16 – 24 °С; в теплу пору року – 18 – 25 °С;
- **Відносна вологість** – 40-60% незалежно від пори року та категорії робіт;
- **Швидкість руху повітря** – в холодну пору року – 0,1–0,3 м/с; в теплу пору року – 0,2–0,4 м/с;

Питання

1. Назвіть і охарактеризуйте види виробничої діяльності людини
2. Назвіть і охарактеризуйте види виробничого освітлення
3. Як впливає мікроклімат на працездатність людини?

Рекомендована література

1. *Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В.* Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / За ред. Є. П. Желібо. 4-е вид. - К.: Каравела, 2005. - 344 с.
2. *Жидецький В.Ц., Джигирей В.С., Мельников О.В.* Основи охорони праці - Львів: Афіша, 2000 - 350 с.

Лекція 7. Управління силами та засобами ОГ під час НС

План

1. Причини та характер виникнення природних небезпек
2. Основні заходи, спрямовані на попередження та мінімізацію наслідків природних небезпек

1. Причини та характер виникнення природних небезпек

Природні небезпеки пов'язані з природними процесами космічного, літосферного, гідросферного, атмосферного, біосферного характеру або кількох процесів одночасно і відбуваються незалежно від участі людини.

Природні процеси – процеси, які безперервно змінюючись розвиваються у природному середовищі під дією сонячної та внутрішньої енергії Землі.

Події природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю, можуть становити безпосередню небезпеку для здоров'я людини, відносяться до небезпечних природних явищ або стихійних лих.

Стихійні явища, як правило, взаємопов'язані між собою та обумовлені фізичними законами розвитку Землі. Вони в основному виникають в комплексі, що значно посилює їх негативний вплив. Виникнення одного небезпечного явища може викликати серію інших, навіть більш небезпечних, утворюючи «ланцюг» взаємодії між собою.

Стихійні явища істотно різняться між собою, але підпорядковуються загальним закономірностям: для кожного виду може бути встановлена специфічна пристосованість у просторі; визначена повторюваність (чим більша інтенсивність явища, тим воно менше повторюється зі значною силою); залежність руйнівного ефекту стихійного лиха від розмаху і тривалості та інтенсивності геологічних та гідрометеорологічних процесів.

При всій несподіваності того чи іншого виду стихійного лиха, ймовірність його виникнення може бути передбачена. Водночас, частина особливо небезпечних явищ може активізуватися під впливом господарської діяльності.

Деякі з них розвиваються локально, інші охоплюють великі регіони, окремі держави та материки. Незалежно від джерела зародження, стихійні явища характеризуються значною потужністю і різною тривалістю – від декількох до декількох годин, днів, місяців. Їх можна поділити на прості, що включають один компонент та складні, що включають декілька одночасно діючих компонентів у поєднанні з техногенними факторами.

Аварії природного характеру можна класифікувати за такими основними ознаками:

- за масштабністю наслідків відповідно до територіального поширення;
- за розмірами заподіяних економічних збитків та людських втрат;
- за кваліфікаційними ознаками надзвичайних ситуацій.

Природні небезпеки поділяються на абіотичні та біотичні.

Абіотичні небезпеки зумовлюються дією неживої природи.

Біотичні небезпеки зумовлюються дією одних організмів на інші.

Абіотичні небезпеки за місцем виникнення поділяються на:

- **літосферні** (землетруси, виверження вулканів, зсуви, гірські обвали, викиди гірських порід, карстові провалля, ерозія ґрунтів тощо);
- **гідросферні** (цунамі, повені, снігові лавини, льодові затори, шторми тощо);
- **атмосферні** (урагани, зливи, град, тумани, блискавки, ожеледь тощо);
- **космічні** (падіння великого космічного тіла, сонячне та космічне випромінювання).

Біотичні небезпеки створюються небезпечними рослинами, тваринами, рибами, комахами, грибами, бактеріями, вірусами.

Природними джерелами небезпек породжуються такі небезпечні та шкідливі фактори: підвищені та понижені температури; каменепад; слизькі поверхні; природне іонізуюче та ультрафіолетове випромінювання; токсичні речовини; хворобливі мікроорганізми тощо.

Під час дії природних небезпек можуть виникати вражаючі фактори:

- при землетрусі – сейсмічний (сейсмічний удар, деформація порід тощо) та фізичний (електромагнітне поле);
- при виверженні вулкану:

одинамічний (струс та деформація поверхні, викид та рух лави, продуктів виверження), отермічний (лава, пар, газ),

охімічний (забруднення атмосфери, ґрунтів, гідросфери),

офізичний (грозові розряди).

- при зсуві, обвалі – динамічний та гравітаційний (зміщення, рух порід, струс, удар).
- **при повені** – гідродинамічний та гідрохімічний (потік води, забруднення ґрунтів, води);
- при штормі, шквалі, урагані – аеродинамічний (вітрове навантаження, тиск, вібрація);
- **при снігопадах** – гідродинамічний (снігове навантаження, снігові замети);
- **при заморозку чи засусі** – тепловий (охолодження чи нагрів ґрунтів, повітря);
- **при грозі** – електрофізичний (електричні розряди).

Природні джерела небезпеки справляють на людину та системи її життєдіяльності такий вплив (за параметрами показників впливу):

- чисельність уражених чи потерпілих людей;
- тривалість дії факторів ураження, хв., год., дів;
- площа впливу, ураження, км.кв;
- площа зони відселення населення, км.кв, га;
- витрати на проведення аварійних і рятувальних робіт, млн. грн.;
- економічна шкода, млн. грн.;
- соціальні збитки, млн. грн.

2. Основні заходи, спрямовані на попередження та мінімізацію наслідків природних небезпек

До основних заходів, спрямованих на попередження та мінімізацію наслідків природних небезпек відносять:

а) у режимі повсякденної діяльності:

- ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля;
- розроблення та виконання цільових і науково-технічних програм і заходів щодо забезпечення безпеки і захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат;
- вдосконалення процесу підготовки персоналу уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, підпорядкованих їм сил;
- організація навчання населення методів і користування засобами захисту, правильних дій у цих ситуаціях;

- створення і поновлення резервів матеріальних та фінансових ресурсів для ліквідації наслідків природних небезпек;
- оцінка загрози виникнення природних небезпек та можливих їх наслідків.

б) у режимі підвищеної готовності: здійснення заходів, визначених для режиму повсякденної діяльності і додатково:

- формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки безпосередньо в районі можливого виникнення природних небезпек, підготовка відповідних пропозицій;
- посилення роботи, пов'язаної з веденням спостереження та здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них території, прогнозування наслідків і масштабів природних небезпек;
- розроблення комплексних заходів щодо захисту населення і територій, забезпечення стійкого функціонування об'єктів економіки;
- приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів та залучення додаткових сил, уточнення планів їх дій.

Основними заходами по попередженню та мінімізації конкретних природних небезпек є:

Землетрус. Найважливішими завданнями сьогодення є першочергові заходи по підвищенню сейсмостійкості небезпечних промислових об'єктів, на основі різносторонньої експертної оцінки, а також підготовка населення до дій при землетрусах і викликаних ними аваріях і катастрофах.

Зсуви. Протизсувними заходами є відведення поверхневих вод, деревонасадження, улаштування різних підтримуючих інженерних споруд тощо. Важливим є прогнозування зсувів з використанням так званого методу ритмічності, який оснований на виявленні періодів активізації зсувів, що пов'язані з опадами та іншими метеорологічними елементами.

Селі (потоки води, піску, глини, каміння). Враховуючи, що важливим фактором утворення селі є кліматичний, тобто він створює оптимальні умови для формування рідкої і твердої складових селі, вчені підтвердили можливість і необхідність їх прогнозування по результатах спостереження за минулі роки і за даними очікуваної погоди. Для захисту від селі використовують комплексний метод, який включає організаційно-адміністративні, агротехнічні, лісомеліоративні, гідротехнічні заходи.

Снігові лавини. Для захисту від снігових лавин будують лавинорізи, галереї, вітрові щити, на схилах гір висаджують дерева, проводять обстріл схилів.

Урагани – вітри величезної руйнівної сили. Велике значення для безпеки життєдіяльності має прогнозування ураганів, яке виконується шляхом аналізу всіх особливостей метеорологічного режиму в районах, де вони виникають, детального вивчення їх дій за довготривалий період.

Сучасні засоби дозволяють лише зафіксувати виникнення урагану, бурі, вказати можливий напрямок їх поширення, можливу потужність та час підходу до певних районів.

Повені. Від надійного та завчасного прогнозування повені залежить ефективність профілактичних заходів і зниження збитків. Основний напрямок боротьби з повенями полягає в перерозподілі стоку води в часі (насадження лісозахисних смуг, збереження узбережних смуг, рослинності, улаштування водосховищ, дамб).

Епідемії (масове поширення інфекційних захворювань серед людей).

Епізоотії (значне поширення хвороб тварин).

Епіфітотії (масштабні захворювання рослин).

Велике значення має раннє діагностування інфекційних хвороб, наявність необхідних засобів колективного та індивідуального захисту (вакцини, сироватки, антибіотики). Для попередження поширення інфекції встановлюється карантин та вводиться режим обсервації.

Карантин – це комплекс ізоляційно-обмежувальних, правових, адміністративних, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів спрямованих на попередження вносу збудника інфекції за межі епідемічного осередку і підвищення ефективності заходів для його локалізації та ліквідації.

Обсервація - це комплекс ізоляційно-обмежувальних, протиепідемічних, санітарно-гігієнічних та адміністративних заходів медичного спостереження за ізольованими здоровими людьми, які мали контакт з інфекційними хворими, або тими, які покидають зону карантину.

Питання

1. Назвіть причини та характер виникнення природних небезпек
2. Опишіть основні заходи, спрямовані на попередження та мінімізацію наслідків природних небезпек

Рекомендована література

1. *Джигирей В.С. та ін.* Безпека життєдіяльності. Практичні заняття - Львів: Афіша, 2000 . - 251 с.
2. *Желібо С.П., Заверуха Н.М, Зацарний В.В.* Безпека життєдіяльності: навч . посіб . / За ред . Є . П . Желібо . 4-е вид . - К . : Каравела, 2005.- 344 с.
3. *Жидецький В.Ц., Джигирей В.С ., Мельников О.В.* Основи охорони праці - Львів: Афіша, 2000 - 350 с
4. *Заплатинський В.М.* Безпека життєдіяльності (опорний конспект лекцій). - К.: КДТЕУ, 1999 . - 208 с.

Лекція 8. Правові та організаційні основи охорони праці. Основи законодавства України про охорону праці.

Тема 9. Організаційні основи безпеки праці. Система управління охороною праці в галузі. Навчання, інструктажі, перевірка знань з питань охорони праці.

План

1. Небезпечні фактори, причини та наслідки, пов'язані з урбанізацією середовища життєдіяльності людини
2. Основні небезпеки життя в урбанізованому середовищі
3. Основні заходи безпеки при використанні у побуті електричного устаткування
4. Особливі заходи безпеки при використанні у побуті газу, токсичних, пожежо - та вибухонебезпечних речовин
5. Загальні правила поведінки на вулицях і дорогах, при користуванні транспортними засобами
6. Вимоги щодо безпеки громадян при переході через залізничні колії, перебуванні їх на пасажирських платформах і в потягах

1. Небезпечні фактори, причини та наслідки, пов'язані з урбанізацією середовища життєдіяльності людини

Урбанізацією називається процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства, який супроводжується постійним збільшенням площі та чисельності їх населення. Урбанізація спричинена припливом у великі міста сільського населення і населення малих міст. Процес урбанізації знаходиться в тісному зв'язку і зумовлений в першу чергу економічними чинниками, рівнем науково-технічного прогресу, а також концентрацією промислового виробництва, осередків науки і культури у великих містах.

Виділяють три стадії урбанізації. На першій стадії місто практично нічим не відрізнялося від села. Цей період поселень характеризувався низькою концентрацією неорганічних відходів (скляних і металевих), а також забруднення повітря.

Друга стадія пов'язана із подальшим економічним розвитком міста, який характеризується інтенсивним використанням сільських природних і трудових ресурсів (переробка сільськогосподарської сировини, виплавлення металу, гірські розробки). Розвиток економічних зв'язків між містами стимулював будівництво доріг, розвиток міського і річкового транспорту. Ця стадія урбанізації відрізняється в основному лише деякою перевагою міста над сільськогосподарським оточенням.

Третя стадія урбанізації, яка збігається з періодом технічної і науково технічної революції, відрізняється стійкою перевагою урбанізованого середовища над природним ландшафтом. На цій стадії урбанізації природне середовище якісно змінюється.

Процес урбанізації має свої позитивні атрибути, що проявляються в комфортабельності умов життя у великому місті порівняно з сільськими умовами. До них належать широкий вибір товарів і послуг, які жителі міста використовують, можливість отримати добру освіту і професійно реалізувати себе, доступ до культурних цінностей і до інформаційних ресурсів. Жителі міст частіше використовують громадський і особистий транспорт для переміщення у населеному пункті та за його межами. Потреба у відпочинку жителів міст задовольняється на спеціально устаткованих для цієї мети територіях, зокрема в парках, спортивних комплексах тощо. У містах всеціло сконцентроване політичне життя. Сучасне місто надає своїм жителям багато переваг економічного, соціального та суб'єктивного характеру, а саме: наявність місць роботи та можливість зміни роботи; зосередження закладів науки і культури; забезпечення висококваліфікованої медичної допомоги; можливість створювати кращі житлові та соціально побутові умови життя; розвиток міжнародної та регіональної культури.

Незважаючи на переваги міського життя, міське середовище для людей є штучним і відірваним від природного. Серед негативних наслідків урбанізації слід відмітити певний комплекс соціально-економічних проблем, які в окремих випадках загрожують здоров'ю і навіть існуванню міського населення. Так, висока щільність населення і постійна конкуренція на ринку праці, роблять життя мешканців міст насиченим стресами. Серед соціальних «хвороб», рівень яких є вищим у містах, залишається невирішеним питання житла, злочинність, наркоманія. Суттєво змінюється і характер соціальних контактів. Серед найважливіших проблем є проблеми погіршення стану урбанізованого середовища, ускладнюється проблема охорони повітряного басейну, водних джерел, ґрунту. Значно загострюється важлива проблема забезпечення населення житлом, яке відповідало би необхідним санітарно-гігієнічним вимогам. Вплив техногенних факторів у містах, що знижують якість життєвого середовища, постійно створює загрозливу ситуацію для здоров'я людей, стає причиною росту захворюваності і смертності.

В умовах урбанізації гостро постають проблеми масштабних природоохоронних заходів: виведення із районів житлової забудови підприємств, які являються джерелами забруднення довкілля, втілення безвідхідних і маловідхідних технологій, заборона експлуатації промислових об'єктів без комплексу природоохоронних заходів, забезпечення населення доброякісною питною водою, прийняття всіх невідкладних заходів по нормалізації стану повітряного басейну, який забруднюється викидами підприємств та автомобільним транспортом.

Важливою проблемою є усунення, переробка і утилізація твердих і рідких відходів. Необхідно обмежити і попередити попадання токсичних речовин у ґрунт. В місті сконцентровані і інші від'ємні сторони розвитку сучасної цивілізації, до яких належать шум, вібрація, забруднення атмосферного повітря, зміни радіаційного балансу, зміни клімату, скупченість населення. Наслідком цих факторів стало підвищення зокрема захворюваності респіраторними хворобами.

Внаслідок урбанізації, механізації і автоматизації праці різко знижується м'язова діяльність і людина значну частину часу знаходиться у стані гіподинамії, що є одним з основних чинників ризику виникнення і розвитку захворювань серцево-судинної системи. Деградоване штучне міське середовище виявляє комплексну дію на здоров'я населення внаслідок забруднення атмосферного повітря, дефіциту сонячного проміння, води, а також стресових факторів, зумовлених напруженим ритмом життя, скупченістю населення, недостатністю зелених насаджень тощо.

Усі ці фактори малої інтенсивності протягом життя людини викликають хронічну, кумулятивну та синергічну дію, можуть спричинювати захворювання, зменшують фізичний розвиток дітей, скорочують тривалість життя людини, а також змінюють структуру захворюваності і смертності.

2. Основні небезпеки життя в урбанізованому середовищі

До основних небезпек життя в урбанізованому середовищі відносять небезпеки забруднення атмосфери міст, забруднення міських приміщень, забруднення питної води, шумове, вібраційне та електромагнітне забруднення та інші. Основними джерелами **забруднення атмосфери міста** є транспорт, енергетичні системи міста та промисловість.

Автотранспорт дає 70 % усіх токсичних викидів в атмосферу: оксидів вуглецю, вуглеводнів, оксидів азоту, сажі, сірчані та свинцеві сполуки, гумового пилу при стиранні шин. Місто забруднюється і продуктами згоряння кам'яного вугілля, нафтопродуктів, природного газу. Найбільш поширеною шкідливою домішкою повітряного середовища є чадний газ. Надмірна його кількість в повітрі призводить до швидкої втомлюваності людини, головного болю, запаморочення, ослаблення пам'яті, порушення діяльності серцево-судинної та інших систем організму. Одним з показників якості міського життя є **повітря приміщень**, в яких люди проводять більшу частину свого часу (житлові будинки, службові приміщення). Причинами забруднення повітря приміщень є забруднення від спалювання деревини, вугілля в каминах, невентильовані гази від газових плит та водонагрівачів, аерозолі, очисники, які містять хлор або аміак, лакові та воскові покриття підлоги, зволожувачі повітря, розпилювачі від комах, дим від цигарок. Токсичними матеріалами приміщень є олійні фарби і розчинники, килимовий клей, меблевий лак, із яких виділяється бензол, толуол та інші речовини.

Для поліпшення якості повітря в приміщеннях рекомендується розводити домашні рослини, робити регулярне вологе прибирання, провітрювання, обладнати кухню витяжною шафою тощо.

За даними ВООЗ **вода** може містити 13 тисяч токсичних речовин. В реальних умовах вода містить органічні і мінеральні сполуки, мікро і мікроелементи, гази, колоїдні частинки та живі мікроорганізми. Вміст цих речовин не повинен перевищувати ГКД. Вода проходить декілька стадій очищення та знезараження на відповідних станціях з використанням таких способів очищення: механічні, фізичні, фізико-механічні, хімічні, фізико-хімічні, біологічні, комплексні.

Після визначених методів очищення у воді можуть знаходитися дизентерійні бактерії, холерний вібрион, збудники черевного тифу, вірус гепатиту та ін. Знешкодити мікроорганізми можна чотирма способами: термічно (скип'ятити); за допомогою сильних окисників, наприклад, хлориду, озону, марганцевокислого калію; впливом іонів благородних металів, зазвичай срібла; фізичними методами, тобто за допомогою ультрафіолетових променів або ультразвуку.

Шум, який присутній в приміщеннях, знижує продуктивність праці на 15-20 %, суттєво підвищує ріст захворюваності. Експерти вважають, що у великих містах шум скорочує життя людини на 8-12 років. Нормативні рівні звуку в децибелах для жителів житлових кварталів повинні становити 55 вдень і 45 вночі. Заходами боротьби з шумом є створення мало шумних двигунів і транспортних засобів, віддалення житлових забудов від вуличних магістралей, озеленення. Негативним фізичним чинником міста є вібрація,

джерелом якої є рейковий та автомобільний транспорт, будівельна техніка, промислові установки. Неприятливо впливають і **електромагнітні випромінювання** промислової частоти (50 Гц) та частот радіохвильового діапазону, які створюються радіоапаратурою, телевізорами, холодильниками тощо.

Для безпеки необхідно на ніч вимикати з електромережі радіоапаратуру, не встановлювати її в спальні тощо.

3. Основні заходи безпеки при використанні у побуті електричного устаткування

В побутових умовах переважна частина електрообладнання є переносним, і при цьому часто виникає пошкодження її ізоляції. Таке обладнання використовується зокрема на кухнях і у ванних кімнатах, які мають підвищену небезпеку, в сільській і дачній місцевостях, часто на відкритому повітрі. Як захід безпеки, при неможливості збереження ізолюючих властивостей підлоги в приміщеннях з підвищеною небезпекою і особливо небезпечних, використовують додаткові ізолюючі засоби, наприклад, сухі дерев'яні підставки, гумові килимки. В більшості країн світу почали використовувати заземлення (занулення) електроспоживачів в побуті. Тобто необхідно проводити заземлення побутових електроприймачів в житлових і громадських будівлях та приміщеннях і використовувати для цього штепсельні електрорезетки, які, крім контактів фазового та нульового провідників, повинні мати окремий контакт для підключення заземлюючого (нульового) захисного провідника.

Електронагрівальні прилади, такі, як електрочайник, електросамовар, електропраска, електрокамін та інші потрібно включати в електромережу справними.

Не можна:

- залишати без нагляду увімкненими в розетку електроприлади; - витягувати вилку із електророзетки тримаючись за електричний шнур;
- торкатися до оголених електричних дротів, контактів; - гасити водою електроприлади під напругою;
- користуватися електроприладами мокрими руками.

Є неприпустимим:

- використання проводів і кабелів з пошкодженою, або такою, що втратила захисні властивості, ізоляцією; залишення під напругою проводів з неізольованими провідниками;
- застосування саморобних продовжувачів, які не відповідають вимогам до переносних електропроводок;
- застосування для опалення приміщення нестандартного (саморобного) електронагрівального обладнання або ламп розжарювання;
- користування пошкодженими розетками, вимикачами та іншими електровиробами;
- підвищування світильників безпосередньо на струмопровідних проводах, обгортання електроламп і світильників папером, тканиною та іншими матеріалами, експлуатація їх зі знятими ковпаками (розсіювачами);
- використання електроапаратури та приладів в умовах, що не відповідають вказівкам підприємств-виготовлювачів.

4. Особливі заходи безпеки при використанні у побуті газу, токсичних, пожежо - та вибухонебезпечних речовин

В побуті як паливо широко використовується природний і зріджений газ. Зріджені газу в резервуарах та балонах перебувають у рідкому стані під тиском власної пари. При підвищеній температурі вони переходять в газоподібний стан. Природний газ майже вдвічі легший за повітря і при витокі з приладів і газопроводів скупчується у верхніх зонах приміщень.

Природний і зріджений газу не мають кольору і запаху. Щоб газам надати запаху, їх одорують, тобто додають домішки.

Заходи безпеки при використанні у побуті газу: - не дозволяється підігрівати балони зі зрідженим газом, встановлювати їх поблизу опалювальних приладів, виявляти витікання

газу за допомогою відкритого полум'я, користуватися несправними газовими приладами чи використовувати їх не за призначенням;

- не можна залишати без нагляду працюючі газові прилади, бо на випадок затухання одного з пальників в приміщення починає надходити газ, він накопичується та, змішуючись із повітрям, утворює вибухонебезпечну суміш, що може вибухнути. Необхідно стежити, щоб рідина, що кипить, не залила вогонь пальника, протяг не згасив полум'я;
- якщо газ потрапив у повітря приміщення, негайно слід закрутити кран подачі газу і провітрити приміщення;
- категорично забороняється сушити білизну чи волосся над плиткою із запаленими пальниками, не можна розміщувати біля газової плити речовини, що можуть легко займатися: папір, тканини тощо;
- при виявленні запаху газу в приміщенні необхідно закрутити крани подачі газу, відчинити вікна і двері для провітрювання приміщення;
- не допускати в приміщенні відкритого вогню, не вмикати і не вимикати електроприлади та освітлення, щоб запобігти утворенню іскор, що можуть призвести до загоряння газу та вибуху;
- повідомити про витікання газу по телефону 04 і залишити приміщення.

Використання у побуті токсичних речовин.

Токсичність – отруйність, здатність деяких хімічних речовин шкідливо діяти на організм людини і тварини.

В навколишньому середовищі вже накопичилось більше 6 млн. різних токсичних речовин. Біля 60 тис. з них використовується у побуті у вигляді харчових добавок, лікарських засобів, пестицидів, препаратів побутової хімії, косметичних засобів. Нараховується до 500 токсичних речовин, які викликають найбільше число отруєнь. Ці речовини відносяться до групи сильнодіючих отруйних речовин (СДОР). Розрізняють кілька ступенів активності хімічних речовин – від практично не токсичних до надзвичайно токсичних. Для кількісної характеристики токсичних властивостей СДОР при їх дії через органи дихання людини чи при внутрішньому надходженні застосовують поняття відповідно часткова смертельної концентрації (мг/л) та частково смертельної дози (мг/кг).

До отрутохімікатів, що використовуються в побуті, належать побутові інсектициди – засоби побутової хімії для боротьби з домашніми та садовими комахами. Вони є дуже ефективними, методи їх використання нескладні, але ці препарати отруйні для людини і можуть викликати тяжкі гострі отруєння при вдиханні їхніх парів чи потрапленні у травний тракт. Зовнішній вплив може проявлятися у виникненні хвороб подразнювального характеру (почервоніння, свербіж, прищі тощо) або алергійні реакції шкіри, яка викликає почервоніння, опухання та пухирі.

Вплив на внутрішні органи людини залежить від того куди потрапила отрута (в легені чи шлунково-кишковий тракт). Найбільш загальними симптомами отруєння пестицидами є сонливість, головний біль, запаморочення, надмірна пітливість, порушення зору, блювота, біль у м'язах у животі та судоми. За будь-яких отруєнь слід негайно звернутися за медичною допомогою. Але перша допомога повинна полягати у виведенні з організму отруйного продукту шляхом промивання шлунку, знешкодження чи змивання водою, винесенні потерпілого на свіже повітря або виконанні штучного дихання.

Заходи безпеки при використанні у побуті токсичних речовин:

перед застосуванням прочитати етикетку на препараті; - суворо дотримуватись інструкції щодо застосування речовини; - на упаковці знайти застережний запис (сигнальне слово) з інформацією про те, наскільки небезпечним є вплив засобу (речовини) на організм людини. Наприклад: «Обережно!», «Небезпечно!», «Отрута!», «Небезпечно для життя!», «одягати необхідний захисний одяг та засоби індивідуального захисту», «не палити під час роботи з токсичними речовинами», «вимити руки та обличчя з милом перед тим як

їсти, пити, палити, або купатися,» після роботи митись з милом і волосся шампунем», «зберігати токсичні речовини у місцях, недоступних для дітей».

Заходи безпеки при використанні у побуті вибухо- та пожежонебезпечних речовин.

До таких речовин відносяться зокрема легкозаймисті речовини, зокрема бензин, гас, ацетон, якими розбавляють фарби, лаки та аерозолі, які використовуються для знищення тарганів та комах, дезодоранти. При користуванні ними необхідно пам'ятати, що:

- не можна користуватися відкритим вогнем у місцях зберігання речовин, що легко займаються;
- не можна нагрівати аерозольні балончики на вогні, бо вони можуть
- вибухнути;
- аерозолі не можна розпилювати поблизу вогню; - не можна розпалювати вогнища чи користуватися відкритим вогнем поблизу місць зберігання сіна, соломи, хмизу тощо, а зберігати їх слід подалі від житла, в спеціально обладнаних місцях.

Забороняється:

зберігати речовини, що легко займаються, біля печі, газової плити; - використовувати бензин, гас для розпалювання печей, вогнищ; - горючі матеріали біля житла та на горищах; - залишати без нагляду воду на ввімкненій газовій плиті, бо вона при закипанні може загасити вогонь і в приміщення почне надходити газ, що може призвести до вибуху.

Крім того різні сорти жирів, які використовуються для смаження, займаються самі при собі при температурі близько 450 градусів. Щоб загасити такий жир, не можна користуватися водою, необхідно накрити сковорідку мокрою ганчіркою або кришкою.

При виникненні пожежі вдома необхідно вжити всі заходи для її гасіння, а якщо це вже неможливо – для врятування свого життя та життя інших людей. Перед тим як вийти з дому, необхідно перекрити подачу газу та електроструму, щільно закрити всі двері. Необхідно викликати пожежників за телефоном **101**.

5. Загальні правила поведінки на вулицях і дорогах, при користуванні транспортними засобами

З появою транспортних засобів були створені правила дорожнього руху, які обов'язкові для виконання всіма учасниками дорожнього руху. До учасників дорожнього руху відносяться пішоходи, водії, пасажирів, погоничі тварин. До пішоходів прирівнюються також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу або інвалідну коляску.

Всяка вулиця складається з проїзної частини, узбіччя чи тротуару.

Пішоходи повинні рухатись по тротуарах і пішохідних доріжках, тримаючись правої сторони, а в разі їх відсутності або коли просуватися по них неможливо – в один ряд по узбіччю або по краю проїзної частини дороги, назустріч руху транспортних засобів, щоб добре бачити автомобіль, що наближається. При цьому треба бути обережним і не заважати іншим учасникам дорожнього руху.

Пішоходи повинні проходити проїзну частину по пішохідних переходах, а у разі їх відсутності – на перехрестях по лінії тротуарів або узбіч. У місцях, де рух регулюється, пішоходи повинні керуватися сигналами регулювальника або світлофора.

Переходячи вулицю, подивись ліворуч, а дійшовши до середини проїжджої частини, - подивись праворуч.

Чекати транспортний засіб пішоходи повинні на тротуарах, посадочних майданчиках, а де вони відсутні, - на узбіччі, не створюючи перешкод для дорожнього руху.

Пішоходам забороняється:

- а) виходити на проїзну частину, не впевнившись у відсутності небезпеки для себе та інших учасників руху;
- б) допускати самостійний, без нагляду дорослих, вихід дітей дошкільного віку на проїзну частину;
- в) переходити проїзну частину поза пішохідним переходом, а також у місцях, де встановлено огородження;

- г) затримуватися і зупинятися на проїзній частині, якщо це не пов'язано із безпекою дорожнього руху;
- д) рухатися по дорозі, за винятком пішохідних доріжок, місць стоянки і відпочинку.

Пасажири повинні дотримуватися встановлених правил: - посадка і висадка дозволяється після повної зупинки транспортного засобу; - під час пересування в транспортному засобі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутими, а на мотоциклі – в застібнутому шоломі; - сидіти або стояти в призначених для цього місцях, тримаючись за поручень або інше пристосування; під час руху не стояти на сіддях, не притулятися до дверей; - не виставляти руку і не висувати голову у відкрите вікно; - трамвай, який зупинився, обходити потрібно тільки спереду, автобус та тролейбус на зупинках обходять ззаду.

Пасажирам забороняється:

- а) під час руху відвертати увагу водія від керування транспортним засобом та заважати йому в цьому;
- б) відчиняти двері транспортного засобу, не переконавшись, що він зупинився біля тротуару чи узбіччя;
- в) перешкоджати зачиненню дверей та використовувати для їзди виступи транспортних засобів ;
- г) стояти під час руху в кузові вантажного автомобіля, сидіти на бортах і на вантажі, який знаходиться на рівні або вище бортів.

Правила поведінки водіїв мопедів та велосипедів:

Рухатися по проїзній частині на мопедах дозволяється особам які досягли 16-річного віку, а на велосипедах – 14-річного віку.

Мопеди і велосипеди повинні бути обладнані світлоповертаючими поверхнями: спереду – білого кольору, по боках – оранжевого, ззаду – червоного.

Водіям мопедів і велосипедів забороняється:

- а) керувати мопедом, велосипедом з несправними гальмами, звуковим сигналом, а також без освітлення в темну пору доби та в умовах недостатньої видимості;
- б) під час руху триматися за інший транспортний засіб;
- в) їздити не тримаючись за руль та знімати ноги з педалей (підніжок);
- г) рухатися по тротуарах і пішохідних доріжках (крім дітей на дитячих велосипедах під наглядом дорослих);
- д) перевозити пасажирів, за винятком дітей до 7-річного віку, на додатковому сидінні, обладнаними надійно закріпленими підніжками;
- е) буксирування мопеда, велосипеда, причепа (крім призначеного для експлуатації з цим транспортним засобом).

Вимоги щодо безпеки громадян при переході через залізничні колії, перебуванні їх на пасажирських платформах і в потягах

Правила безпеки для пішоходів

Пішоходам дозволяється переходити залізничні колії тільки у встановлених місцях (пішохідні мости, переходи, тунелі, переїзди тощо). На станціях, де немає мостів і тунелів, громадянам належить переходити залізничні колії у місцях, обладнаних спеціальними настилами, біля яких встановлені покажчики «Перехід через колії». Перед тим, як увійти в небезпечну зону (ступити на колію), потрібно впевнитись у відсутності потяга (або локомотива, вагона, дрезини тощо). При наближенні потяга (або локомотива, вагона, дрезини тощо) треба зупинитись поза межами небезпечної зони, пропустити його і, впевнившись у відсутності рухомого складу, що пересувається по сусідніх коліях, почати перехід.

Наближаючись до залізничного переїзду, громадяни повинні уважно стежити за світловою і звуковою сигналізацією, а також положенням шлагбаумів. Переходити колії дозволяється тільки при відкритому шлагбаумі. При відсутності шлагбаума (коли переїзд

не охороняється) перед переходом колії необхідно впевнитись, що до переїзду не наближається потяг (або локомотив, вагон, дрезина тощо).

Пішоходам забороняється:

- ходити по залізничних коліях;
- переходити і перебігати через залізничні колії перед потягом (або локомотивом, вагоном, дрезиною тощо), що наближається, якщо до нього залишилося менше ніж 400 м;
- переходити колію зразу після проїзду потяга (або локомотива, вагона, дрезини тощо), не впевнившись, що по сусідніх коліях не пересувається рухомий склад;
- переходити залізничні переїзди при закритому шлагбаумі або при червоному світлі світлофора переїзної сигналізації;
- на станціях і перегонах пролазити під вагонами і перелазити через автозчепи для переходу через колію;
- проходити вздовж залізничної колії ближче п'яти метрів від крайньої рейки;
- проходити по залізничних мостах і тунелях, не обладнаних спеціальними настилами для проходу пішоходів;
- пролазити під закритим шлагбаумом на залізничному переїзді, а також виходити на переїзд, коли шлагбаум починає опускатися;
- на електрифікованих лініях підніматися на опори, а також торкатись до металевих проводів заземлення, які ідуть від опори до рейки;
- наближатися до електропроводу, що лежить на землі, ближче ніж на 10 метрів;
- підніматися на дах потягів, локомотивів, вагонів тощо;
- класти на рейки залізничної колії будь-які предмети;
- підходити ближче ніж на 0,5 метра до краю платформи після оголошення про подання або прибуття потяга до його повної зупинки.

Правила безпеки пасажирів:

- підніматися у вагон і виходити з вагона дозволяється тільки після повної зупинки потяга;
- посадку пасажирів у вагон і вихід їх з вагона необхідно проводити тільки з боку перонів або посадочних платформ. Дітей під час посадки у вагон і висадки із вагона слід тримати за руку або на руках.

Пасажирам забороняється:

- проїжджати на дахах, підніжках, перехідних площадках вагонів;
- заходити у вагон і виходити з вагона під час руху потяга;
- висуватися із вікон вагонів і дверей тамбурів під час руху потяга;
- стояти на підніжках і перехідних площадках, відчиняти двері вагонів під час руху потяга, затримувати автоматичні двері вагонів під час їх зачинення і відчинення;
- проїжджати у вантажних потягах без спеціального дозволу;
- знаходитись у потязі у нетверезому стані;
- залишати дітей без нагляду на вокзалі та в потязі;
- провозити у вагонах легкозаймисті, шкідливі і вибухові речовини;
- виходити із вагона на міжколійя і знаходитись там під час руху потяга;
- стрибати з платформи на залізничні колії;
- займатися на пасажирських платформах рухливою грою;
- палити у вагонах (у тому числі тамбурах) приміських потягів, а також у непередбачених для паління місцях вагонів пасажирських потягів;
- бігти по платформі поруч із вагоном потяга, що прибуває або відходить, а також перебувати ближче ніж 2 метри від краю платформи під час проходу потяга без зупинки;
- підходити до вагона до повної зупинки потяга;

- без потреби самовільно зупиняти потяг. Самостійно перевозити ручну поклажу засобами, які призначені для перевезення пошти або багажу працівниками пошти та залізниці;
- розміщувати ручну поклажу в тамбурах вагона, коридорі салону, проходах купе та в проході вагона приміського потяга.

Питання

1. Назвіть небезпечні фактори, причини та наслідки, пов'язані з урбанізацією середовища життєдіяльності людини
2. Охарактеризуйте основні небезпеки життя в урбанізованому середовищі
3. Які основні заходи безпеки при використанні у побуті електричного устаткування
4. Які заходи безпеки при використанні у побуті газу, токсичних, пожежо - та вибухонебезпечних речовин
5. Назвіть загальні правила поведінки на вулицях і дорогах, при користуванні транспортними засобами
6. Охарактеризуйте основні вимоги щодо безпеки громадян при переході через залізничні колії, перебуванні їх на пасажирських платформах і в потягах

Рекомендована література

1. *Плахтій П. Д., Мендерецький В. В., Панчук О. П., Баран Г. М., Олійник О. І. та ін.* Безпека життєдіяльності у надзвичайних ситуаціях: Навч. посіб. для підготовки майбутнього учителя. - Кам'янець-Подільський 2006. -144 с.
2. *26. Плахтій П. Д., Мендерецький В. В., та ін.* Безпека життєдіяльності: Навч. Посіб. - Кам'янець-Подільський: «Медобори», 2003. - 304 с.
3. *27. Плахтій П. Д., Савчука А. М., Підгорний В. К., Бурдейний І. М.* Безпека життєдіяльності в запитаннях і відповідях: Навч. посібник / За ред. П. Д. Плахтія. - Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2005. - 255 с.

Тема 10. Основи виробничої безпеки. Заходи безпеки під час експлуатації електроприладів. Пожежна безпека як складова ОП у медичній галузі.

Споконвіку пожежі супроводжують людину, викликаючи жах, паніку, великі людські жертви та матеріальні збитки. Причинами їх виникнення можуть бути природні явища та чинники техногенного походження. Пожежі на виробництві – це несправність електрообладнання, перегрів внаслідок тертя в несправних вузлах машин та інше. В побуті – це гра дітей з вогнем, паління в незазначених місцях та в стані алкогольного сп'яніння. Як правило, пожежі супроводжуються вибухами, що значно збільшують їх наслідки.

В основному при горінні утворюється чадний газ, від якого і гинуть люди але в останній час при згоранні речовин штучного походження (вініл, поролон, нейлон) у повітря надходять пари синильної, соляної кислот, що негативно впливають на людей, викликаючи отруєння різних ступенів. Щорічно в Україні виникає більше 50 тис. пожеж, що приводять до загибелі людей і матеріальних збитків. Пожежа – це неконтрольований процес горіння, що поширюється у часі і просторі надзвичайно швидко. Потрібно знати правила поведінки під час пожежі, заздалегідь вивчити де і які засоби пожежегасіння розміщуються і як ними користуватися. Нормативне та законодавче забезпечення пожежної охорони в Україні. Нині в державі діють понад 70 нормативних документів з питань пожежної безпеки.

Правову основу пожежної безпеки складають: 1. Конституція України (28 06 1996р.). 2. Закон України «Про пожежну безпеку» (17 12 1993р.). 3. «Правила пожежної безпеки в Україні» (15 04 2002р.). 4. ГОСТ 12.1.004-91 «Пожаробезопасность. Общие требования». 5. Постанова Верховної Ради України. 6. Накази і розпорядження Президента України. 7. Декрети, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України. 8. Рішення органів державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоуправління. При розробленні заходів з пожежної безпеки зважають на стандарти, будівельні норми, правила будови електроустановок (ПБЄ), норми технічного проектування та інші нормативні документи. Міністерства та відомства, виходячи із специфічних умов та особливостей пожежної безпеки виробництв, можуть додатково розробляти і видавати свої галузеві правила пожежної безпеки, узгоджені з Правилами пожежної безпеки України.

Галузеві правила повинні бути узгоджені з Головним управлінням державної пожежної охорони МВС України Пожежна безпека як складова охорони праці в медичній галузі. Пожежа являє собою неконтрольоване горіння поза спеціальним осередком, що завдає моральних і матеріальних збитків, а іноді призводить і до загибелі людей. Отже. пожежна безпека і протипожежна профілактика) - це сукупність організаційних, інженерно-технічних та медичних заходів, спрямованих на запобігання виникнення пожежі, створення умов для швидкого та ефективного гасіння пожежі тощо.

Аналіз середньорічних показників причин виникнення пожеж у різних галузях виробництва та в побуті дозволяє виявити, що 46,1% з них пов'язані з необережним поводженням з вогнем. 22,3% - з порушеннями правил монтажу та експлуатації електромереж і електрообладнання, 7,2% - з пустощами дітей, 5,7% - з підпалами, 19,7% - з іншими (несправність виробничого устаткування, порушення технологічного процесу тощо) причинами. Найбільша кількість пожеж виникає у житловому секторі (до 75-80%

від загальної кількості) і зумовлює великі матеріальні збитки, які складають десятки мільйонів гривень. Не можна не зазначити, що і в установах Міністерства охорони здоров'я кількість пожеж є досить великою (до 250-500 впродовж кожних 5 років), причому завдана ними матеріальна шкода сягає 1-2 мільйонів гривень. Основними причинами такого стану є невиконання керівниками та посадовими особами прямих функціональних обов'язків щодо забезпечення протипожежного захисту підвідомчих об'єктів та ігнорування встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. У нашій країні розроблено досить великий перелік законодавчих актів, наказів, положень, інструкцій та інших офіційних матеріалів стосовно протипожежного захисту, визначення організаційної структури державного управління пожежною охороною.

З Разом з тим, узагальнюючи зміст численних офіційних матеріалів і видань щодо протипожежної профілактики, необхідно в першу чергу звернути увагу на основні обов'язки керівників та посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки, до числа яких слід віднести: • розроблення комплексу заходів щодо забезпечення пожежної безпеки на підприємстві, в установі, в організації; • розроблення та затвердження відповідно до державних нормативних актів положень, інструкцій та інших нормативних документів і пожежної безпеки, які діють в межах підприємства, а також здійснення контролю за їх виконанням: • організацію навчання працівників з питань пожежної безпеки: • утримання у справному стані засобів протипожежного захисту і зв'язку, пожежної техніки, обладнання та інвентарю, який має використовуватися лише за призначенням; • проведення службових розслідувань випадків пожеж, які виникли. Кожен працівник має володіти правилами поведінки при пожежі, вміти користуватися первинними засобами пожежегасіння та знати їх місцезнаходження.

У разі виникнення пожежі працівники повинні негайно повідомити про це пожежну охорону телефоном "101" і керівництво підприємства та розпочати ліквідацію пожежі усіма наявними засобами. Тому основний комплекс протипожежних заходів, як правило, повинен включати: • погодження проектів будівництва та реконструкції із пожежною інспекцією: • відкриття новобудов або реконструйованих споруд лише після дозволу пожежної інспекції; • експлуатацію споруд, обладнання та механізмів відповідно до протипожежних вимог (згідно з правилами, інструкціями тощо); • виконання будь-яких робіт лише підготовленими, в тому числі з питань пожежної безпеки, фахівцями; • установлення адміністративної відповідальності керівників усіх структур і головний лікар, завідувачі відділень та служб) за адекватне виконання необхідних протипожежних заходів: - інструктаж персоналу та пацієнтів; - забезпечення споруд (відділень) засобами пожежно-охоронної сигналізації та засобами пожежегасіння; - створення в установі (закладі) медичної або фармацевтичної галузі відповідних структур пожежегасіння, добровільних дружин та ланок пожежегасіння. • затвердження заходів протипожежної профілактики.

Слід усвідомити, що профілактика пожеж, як і інших виробничих негараздів, являє собою справу не тільки керівників закладів та їх відділень. Необхідно досягти свідомого розуміння, що лише добросовісне виконання кожним медичним працівником своїх Функціональних обов'язків на підставі суворого дотримання правил пожежної безпеки та охорони праці зумовлює надійну профілактику пожеж. Це також відноситься до пацієнтів, які повинні бути ознайомлені з правилами перебування у лікувально-профілактичних закладах або установах аптечної мережі та дотримуватися вимог щодо запобігання пожеж. У справі профілактики пожеж велику роль відіграє громадськість.

Саме вона створює первинні ланки та пости пожежегасіння. Активісти первинних ланок пожеж егасіння разом із керівником структурного підрозділу лікувальнопрофілактичного або аптечного закладу: • розробляють плани заходів щодо профілактики пожеж; 4 • слідкують за дотриманням вимог пожежної безпеки; • контролюють наявність засобів пожежегасіння, їх справність та своєчасну заміну; • засвоюють правила роботи із засобами пожежегасіння та правила поведінки під час

пожеж; • оформляють відповідні наочні та агітаційні матеріали. Головні лікарі, завідувачі відділень та структурних підрозділів закладів медичної галузі повинні всіляко підтримувати ініціативу громадських структур у питаннях профілактики пожеж та заохочувати їх діяльність. Однак реалізація основних обов'язків керівників та посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки вимагає наявності належних знань, що базуються на діючому законодавстві, дотримання якого є обов'язковим і для роботодавців, і для виконавців.

Саме на це спрямований Закон України "Про пожежну безпеку", введений в дію Постановою Верховної Ради від 17.12.1993 року. Відповідно до прийнятого закону розроблено цілий ряд законодавчих актів, що є обов'язковими для всіх громадян, підприємств, установ і організацій. Особливої уваги серед них, насамперед, заслуговують "Правила пожежної безпеки в Україні", затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України №400 від 22.06.1995 року. Цей нормативний акт з питань пожежної безпеки (НАПБЛ. 01.001-95) визначає загальні вимоги з пожежної безпеки і зобов'язує всі міністерства погоджувати галузеві правила пожежної безпеки з Головним управлінням державної пожежної охорони. Окремі положення та зміст затверджених правил наведені нижче. **Обов'язки ЛПЗ у галузі пожежної безпеки.** Пожежна безпека повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних, технічних, медичних та цілого ряду інших заходів, спрямованих на попередження пожеж, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових витрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для швидкого виклику пожежних підрозділів та успішного гасіння пожеж.

Відповідно до Закону України "Про пожежну безпеку" забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ, організацій покладається на їх керівників та уповноважених керівниками осіб, якщо інакше не передбачено відповідним договором. Забезпечення пожежної безпеки під час проектування та забудови населених пунктів, будівництва, розширення, реконструкції та технічного переоснащення підприємств, будівель і споруд покладається на органи архітектури, проектні та будівельні організації. Обов'язки власників підприємств та уповноважених ними органів, а також орендарів щодо забезпечення пожежної безпеки встановлюються згідно зі статтею 5 Закону України "Про пожежну безпеку"

Власники підприємств зобов'язані:

- розробляти комплексні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки, впроваджувати досягнення науки і техніки та позитивний досвід пожежегасіння;
- відповідно до нормативних актів з пожежної безпеки розробляти і затверджувати положення, інструкції та інші нормативні акти, що діють у межах підприємства. здійснювати постійний контроль за їх реалізацією;
- забезпечувати дотримання протипожежних вимог, стандартів, норм, правил, а також виконання вимог приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;
- організовувати навчання працівників правилам пожежної безпеки та пропаганду заходів щодо їх забезпечення;
- у разі відсутності в нормативних актах вимог, необхідних для забезпечення пожежної безпеки, вживати відповідних заходів, погоджуючи їх з органами державного пожежного нагляду;
- утримувати у справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар, не допускати їх використання не за призначенням;
- створювати у разі потреби згідно із встановленим порядком підрозділи пожежної охорони та необхідну для їх функціонування матеріально-технічну базу;
- подавати на вимогу державної пожежної охорони відомості та документи про стан пожежної безпеки об'єктів і продукції, що ними виробляється;
- здійснювати заходи щодо впровадження автоматичних засобів виявлення і гасіння пожеж та використання для цієї мети виробничої автоматики;
- своєчасно інформувати пожежну охорону про несправності пожежної техніки, систем протипожежного захисту та водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на своїй території;
- проводити службове розслідування випадків пожеж.

Повноваження у галузі пожежної безпеки асоціацій, корпорацій, концернів та інших виробничих об'єднань повинні визначатися їх статутами або договорами між підприємствами, що утворили ці об'єднання. Фінансування робіт у разі нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будинків та інших об'єктів, розширення і технічного переоснащення підприємств може проводитися лише за наявності позитивного висновку комплексної експертизи державного пожежного нагляду. Експертиза (перевірка) проектно-кошторисної документації з питань пожежної безпеки виконується відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення їх комплексної державної експертизи" №1308 від 17.08.1998 року, а також Порядку проведення експертизи проектної та іншої документації щодо пожежної безпеки, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України № 641 від 22.11.1994 року і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України за № 326/536 від 27.12.1994 року.

Початок роботи новоствореного підприємства, введення в експлуатацію нових або реконструйованих виробничих, житлових та інших об'єктів, впровадження нових технологій, передача у виробництво зразків нових пожежонебезпечних машин, механізмів, устаткування та продукції, оренда будь-яких приміщень без дозволу органів Державного пожежного нагляду забороняється. Посадові та фізичні особи, винні у порушенні встановлених правил, несуть адміністративну, кримінальну або іншу відповідальність відповідно до чинного законодавства. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки. Забезпечення пожежної безпеки є складовою частиною виробничої або іншої діяльності посадових осіб, працівників підприємств та підприємців. Це повинно бути відображено у трудових договорах (контрактах) та статутах підприємств. Керівник підприємства повинен визначити обов'язки посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки, призначити відповідальних за пожежну безпеку окремих будівель, споруд, приміщень, дільниць, технологічного та інженерного устаткування, а також за утримання і експлуатацію технічних засобів протипожежного захисту.

Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів б протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо). На кожному підприємстві з урахуванням його пожежної небезпеки наказом (інструкцією) повинен бути встановлений відповідний протипожежний режим, в тому числі визначені: • можливість (місце) паління, застосування відкритого вогню та побутових нагрівальних приладів; • порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних (в тому числі зварювальних) робіт; • правила проїзду та стоянки транспортних засобів; • місця для зберігання і допустима кількість сировини, напівфабрикатів та готової продукції, які можуть одночасно знаходитися у виробничих приміщеннях і на території (у місцях зберігання); • порядок прибирання горючого пилу та відходів, зберігання промасленого спецодягу і шмаття, очищення повітроводів вентиляційних систем від горючих відкладень; • порядок відключення від мережі електрообладнання у разі пожежі; • порядок огляду і зачинання приміщень після закінчення роботи; • порядок проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення; • порядок організації експлуатації і обслуговування наявних технічних засобів протипожежного захисту (протипожежного водопроводу, насосних станцій, вогнегасників тощо); • дії працівників у разі виявлення пожежі.

Для об'єктів з перебуванням людей вночі (підприємства, лікарні тощо) інструкції мають передбачати два варіанти дій відповідно у денний та нічний час. З метою залучення працівників до проведення заходів щодо запобігання пожежам, організації їх гасіння на підприємствах створюються добровільні пожежні дружини та добровільні пожежні команди згідно з існуючим положенням. Усі працівники при прийнятті на роботу і за місцем здійснення професійної діяльності повинні проходити інструктаж з питань

пожежної безпеки (вступний, первинний, повторний на робочому місці, позаплановий та цільовий). Посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично один раз на 3 роки мають проходити навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки. Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки, забороняється. Обслуговуючий персонал лікувально-профілактичних закладів зі стаціонаром та закладів медичної освіти повинен кожного року проходити курс навчання правилам пожежної безпеки за відповідною програмою. Основні вимоги щодо пожежної безпеки в ЛПЗ. У багатоповерхових лікувально-профілактичних закладах палати для важкохворих та дітей повинні розміщуватися на нижніх поверхах. Палатні відділення дитячих лікарень слід розміщувати не вище п'ятого поверху, палати для дітей у віці до 7 років не вище другого поверху (за винятком випадків, що обумовлені будівельними нормами). Лікарні та інші лікувальні заклади з постійним перебуванням важкохворих, не здатних самотійно пересуватися, повинні забезпечуватися ношами, виходячи з розрахунку одні ноші на 5 хворих. Не допускається розміщувати палатні відділення, пологові, операційні, процедурні кабінети у підвальних та на цокольних поверхах.

Відстань між ліжками у лікарняних палатах має становити менше 0,8 м, центральний основний прохід має складати не менше 1,2 м завширшки. Тумбочки, стільці та ліжка не повинні захаращувати виходи та проходи. Подача кисню хворим, як правило, має здійснюватися централізовано, з установами балонів (не більше 10) за межами будівлі лікувального закладу в прибудовах з негорючих матеріалів або з центрального кисневого пункту (якщо кількість балонів складає понад 10). Допускається встановлювати один кисневий балон біля зовнішньої негорючої стіни будівлі закладу у металевій шафі. Центральний кисневий пункт слід розміщувати в будівлі, що стоїть окремо, на відстані не менше 25 м від будівель з постійним перебуванням хворих. За відсутності централізованого постачання кисню порядок користування кисневими подушками визначається наказом (розпорядженням) адміністрації лікувального закладу.

Встановлення кип'ятильників, водонагрівачів і титанів, стерилізація медичних інструментів та перев'язувальних матеріалів, прожарювання білизни, а також розігрів парафіну і озокериту допускається лише у спеціально пристосованих для цієї мети приміщеннях. Стерилізатори для кип'ятіння інструментів і перев'язувальних матеріалів повинні мати закриті підігрівники (спіралі). Опорні поверхні стерилізаторів мають бути негорючими. Стерилізатори з повітряним прошарком між опорною поверхнею та дном також мають встановлюватися на негорючій основі.

В лабораторіях, на постах відділень, в кабінетах лікарів та старших медичних сестер допускається зберігання у спеціальних негорючих шафах, що замикаються, не більше 3 кг медикаментів і реактивів, які відносяться до категорії легкозаймистих та горючих речовин (спирт, ацетон, ефір тощо), з обов'язковим урахуванням їх сумісності. Матеріали та речовини у коморах, аптечних складських приміщеннях необхідно зберігати суворо за асортиментом, при цьому не допускається спільне зберігання легкозаймистих речовин з іншими матеріалами. В аптеках, які розміщені у будівлях іншого призначення (в тому числі у лікарняних корпусах), загальна кількість легкозаймистих та горючих медикаментів, реактивів (спирти, ефіри тощо) не повинна перевищувати 100 кг. Архівосховища рентгенівської плівки місткістю понад 300 кг мають розміщуватися в окремо розташованих будівлях. Відстань від архівосховищ до сусідніх будівель повинна становити не менше 15 м. Якщо кількість плівки становить менше 300 кг. дозволяється розміщення архівосховища у приміщеннях будівель лікувальних закладів, відгороджених протипожежними стінами та перекриттями. В одній секції архівосховища допускається зберігати не більше 500 кг плівки. Кожна секція повинна мати самотійну витяжну вентиляцію та природне освітлення із співвідношенням площі вікон до площі підлоги не менше 1:8. Двері з секції повинні відчинятися назовні. Карниз даху над вікнами сховища має бути негорючим. Архіви повинні мати центральне водяне опалення. У сільській місцевості за наявності печей топкові отвори та засувки слід влаштовувати з боку

коридора. У приміщеннях сховища забороняється встановлювати електрощитки, електричні дзвінки та штепсельні з'єднання. В неробочий час електропроводка у сховищах повинна бути знеструмлена.

Допускається зберігання плівок та рентгенограм за межами архіву, коли їх кількість у приміщенні не перевищує 4 кг. У цьому випадку плівки та рентгенограми необхідно зберігати в металевій шафі (ящику) не ближче 1 м від опалювальних приладів. У приміщеннях, де встановлені такі шафи, не допускається палити та застосовувати електронагрівальні прилади будь-яких типів. Архівосховища обладнуються металевими або дерев'яними, обшитими залізом по негорючому теплоізоляційному матеріалу фільмостатами (шафами), розділеними на секції завглибшки і завдовжки не більше 0,5 м. Кожна секція повинна щільно зачинятися дверцятами. Відстань від фільмостатів (шаф) до стін, вікон, стелі та підлоги повинна бути не менше 0,5 м. У будівлях лікувально-профілактичних закладів не допускається: • розміщувати в корпусах з палатами для хворих приміщення, не пов'язані з лікувальним процесом (крім визначених нормами проектування) або здавати приміщення в оренду під інше призначення; • здійснювати подачу кисню в лікарняні палати за допомогою гумових та пластмасових трубок, а також трубопроводами, котрі мають нещільні місця у з'єднаннях; • прокладати киснепроводи у підвалах, підпіллях, каналах, а також під будівлями і спорудами; • влаштовувати топкові отвори печей в лікарняних палатах; • розміщувати в підвальних та на цокольних поверхах майстерні, склади, комори для зберігання пожежо- та вибухонебезпечних речовин і матеріалів, а також легко займистих та горючих речовин; • використовувати гасниці або примуси для стерилізації медичних інструментів; • підігрівати парафін і озокерит безпосередньо на вогні (слід застосовувати лише спеціальні підігрівники); • розміщувати хворих, коли їх кількість перевищує 25, у дерев'яних будівлях з пічним опаленням; • встановлювати ліжка в коридорах, холах та на інших потенційних шляхах евакуації; • користуватися прасками, електроплитами, іншими електронагрівними приладами в лікарняних палатах та інших приміщеннях, де перебувають хворі (для цього мають бути виділені спеціальні приміщення); • застосовувати настільні газові лампи (як виняток допускається застосування ліхтарів типу "летюча миша"). Правила поведінки працівників у випадку пожежі.

У разі виявлення пожежі (ознак горіння) кожний громадянин зобов'язаний: • негайно повідомити про це телефоном пожежну охорону, назвавши при цьому адресу об'єкта та вказавши кількість поверхів будівлі, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей та повідомивши своє прізвище; • вжити (у разі можливості) заходів щодо евакуації людей, гасіння (локалізації) пожежі та збереження матеріальних цінностей; • якщо пожежа виникла на підприємстві, повідомити про неї керівника або відповідну компетентну посадову особу та (або) чергового по об'єкту; • у разі необхідності викликати інші аварійно-рятувальні служби (медичну, газорятувальну тощо). Посадова особа об'єкта, що прибула на місце пожежі, зобов'язана: • перевірити, чи викликана пожежна охорона (продублювати повідомлення), довести подію до відома власника підприємства; • у разі загрози життю людей негайно організувати їх рятування (евакуацію), використовуючи для цього наявні сили та засоби; • видалити за межі небезпечної зони всіх працівників, не пов'язаних з ліквідацією пожежі; • припинити роботи у будівлі (якщо це допускається технологічним процесом виробництва), крім робіт, пов'язаних із заходами щодо ліквідації пожежі; • здійснити у разі необхідності відключення електроенергії (за винятком систем протипожежного захисту), зупинення транспортуючих пристроїв, агрегатів та апаратів, перекриття сировинних, газових, парових та водяних комунікацій, призупинення систем вентиляції в аварійному та суміжних з ним приміщеннях (за винятком пристроїв протидимного захисту) та запровадити інші заходи, що сприяють запобіганню розвитку пожежі та задимленості будівлі; • перевірити включення оповіщення людей про пожежу, установок пожежогасіння та протидимного захисту; організувати зустріч підрозділів пожежної охорони, надати їм

допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до осередку пожежі і джерел води; • одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію та захист матеріальних цінностей; • забезпечити дотримання техніки безпеки працівниками, які беруть участь у гасінні пожежі.

По прибутті на пожежу пожежних підрозділів повинен бути забезпечений безперешкодний їх доступ на територію об'єкта, за винятком випадків, коли відповідними державними нормативними актами встановлений особливий порядок допуску. Після прибуття пожежного підрозділу адміністрація та технічний персонал підприємства, будівлі або споруди зобов'язані брати участь у консультуванні керівника гасіння про конструктивні та технологічні особливості об'єкта, де виникла пожежа, прилеглих будівель та пристроїв, організувати залучення до вжиття необхідних заходів, пов'язаних із ліквідацією пожежі та попередженням її розвитку, сил та засобів об'єкта. Правилами пожежної безпеки також передбачені вимоги до розробки відповідних інструкцій та положення про спеціальне навчання. Основні вимоги до інструкцій про заходи з пожежної безпеки. Інструкції про заходи з пожежної безпеки повинні розроблятися на основі діючих правил та інших нормативних актів з пожежної безпеки, виходячи із специфіки пожежної небезпеки будівель, споруд, технологічних процесів та виробничого обладнання. Вони повинні встановлювати порядок та спосіб забезпечення пожежної безпеки, обов'язки і дії працівників у разі виникнення пожежі, включаючи порядок оповіщення людей та повідомлення про неї пожежної охорони, евакуації людей, тварин і матеріальних цінностей, застосування засобів пожежогасіння та взаємодії з підрозділами пожежної охорони, евакуації людей, тварин і матеріальних цінностей, застосування засобів пожежогасіння та взаємодії з підрозділами пожежної охорони. Інструкції можуть мати, як додаток, план евакуації людей і матеріальних цінностей.

Інструкції про заходи пожежної безпеки поділяються на такі види: • загальні (загальнооб'єктові) інструкції для підприємств, організацій, установ; • інструкції для окремих цехів, виробничих дільниць, лабораторій, приміщень тощо; • інструкції щодо проведення пожежонебезпечних видів робіт, експлуатації технологічних установок, обладнання тощо. У загальнооб'єктовій інструкції необхідно відобразити основні положення з питань пожежної безпеки, в тому числі: • порядок утримання території, будівель, приміщень, споруд, протипожежних розривів, під'їздів до будівель, споруд та вододжерел; • вимоги щодо утримання шляхів евакуації; • правила проїзду та стоянки транспортних засобів; • місця для зберігання різноманітних товарів та допустимі кількості розташування на їх території сировини, напівфабрикатів та готової продукції; • допустимість (місця) паління; • порядок використання відкритого вогню та проведення пожежонебезпечних робіт; • порядок збирання, зберігання та видалення горючих відходів виробництва; утримання та зберігання спецодягу; • основні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки технологічних процесів; • вимоги щодо зберігання пожежо- і вибухонебезпечних речовин та матеріалів; • правила утримання технічних засобів протипожежного захисту, в тому числі автоматичних установок та первинних засобів пожежогасіння; • порядок огляду, приведення в пожежобезпечний стан і закриття приміщень після закінчення роботи; • особливості утримання електроустановок, вентиляційного та іншого інженерного обладнання, застосування опалювальних та нагрівальних приладів; • обов'язки та дії працівників у разі пожежі із зазначенням: - порядку (системи) оповіщення людей про пожежу та виклику пожежної охорони; - правил застосування засобів пожежогасіння та установок пожежної автоматики; - порядку аварійного вимкнення електрообладнання, вентиляції, зупинення роботи технологічного обладнання тощо. - порядку евакуації людей та матеріальних цінностей. В інструкціях для окремих приміщень (дільниць) повинні вказуватися: • категорія приміщення (для виробничих і складських приміщень, лабораторій тощо) з вибухопожежної та пожежної небезпеки; • вимоги щодо утримання евакуаційних шляхів та виходів; • місця для паління та вимоги до них; • правила утримання приміщень, робочих місць, зберігання та

застосування легкозаймистих і горючих речовин, пожежо- і вибухонебезпечних матеріалів; • порядок прибирання робочих місць, збирання, зберігання та видалення горючих відходів, а також промасленого шмаття; • утримання та зберігання спецодягу; • місця, порядок та норми одночасного зберігання у приміщенні сировини, на півфабрикатів та готової продукції: 11 • умови проведення зварювальних та інших вогнебезпечних робіт; • порядок огляду, вимкнення електроустановок, приведення у пожегобезпечний стан приміщень та робочих місць, закриття приміщень після закінчення роботи; • заходи пожежної безпеки при роботі на технологічних установках та апаратах, які мають підвищену пожежну небезпеку; • граничні показання контрольно-вимірювальних приладів (манометрів, термометрів тощо), відхилення від яких можуть викликати пожежу або вибух; • обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі: порядок і способи оповіщення людей, виклику пожежної охорони, зупинки технологічного устаткування, вимкнення ліфтів, підйомників, вентиляційних установок, електроспоживачів, застосування засобів пожежогасіння, послідовність евакуації людей та матеріальних цінностей з урахуванням дотримання техніки безпеки. Інструкції щодо проведення пожежонебезпечних видів робіт, експлуатації технологічних установок та обладнання необхідно розробляти з урахуванням викладених вимог. Інструкції повинні затверджуватися керівником підприємства або особою, яка виконує його обов'язки. Особливості організації спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки. Важливе місце у процесі забезпечення протипожежної профілактики займають спеціальне навчання, інструктажі та перевірка знань з питань пожежної безпеки. Так, працівники під час прийняття на роботу і за місцем праці повинні проходити інструктаж з питань пожежної безпеки відповідно до існуючого порядку.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, попередньо, до початку самостійного виконання робіт, повинні пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум), а потім постійно, один раз на рік, - перевірку знань. Особи, які суміщають професії (роботи), навчаються або інструктуються як за основною, так і за суміжною професією (роботою). Організація своєчасного і якісного проведення спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки на підприємстві покладається на його керівника, а в структурних підрозділах (цех, дільниця, лабораторія, майстерня тощо) - на керівника відповідного підрозділу. Порядок проходження працівниками спеціального навчання, інструктажів і перевірки знань визначається керівником підприємства (наказом або відповідним положенням, що розробляється на підприємстві і затверджується керівником).

Допуск до роботи осіб, які не пройшли спеціального навчання, інструктажів або перевірки знань, суворо забороняється. Протипожежні інструктажі. За призначенням та часом проведення протипожежні інструктажі поділяються на: - вступний, - первинний, - повторний, - позаплановий, - цільовий. Вступний протипожежний інструктаж проводиться з усіма працівниками, які щойно прийняті на роботу (постійну або тимчасову), а також з особами, що прибули 12 на підприємство у відрядження, на виробничу практику (навчання) і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі. Такий інструктаж проводиться на підставі діючих на підприємстві правил, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки у спеціально обладнаному для цього приміщенні фахівцем, на якого наказом по підприємству покладені ці обов'язки, і може поєднуватися із вступним інструктажем з охорони праці. Програма для проведення вступного протипожежного інструктажу затверджується керівником (заступником, головним інженером) підприємства. Первинний протипожежний інструктаж проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника. Його повинні проходити: • усі новоприйняті на постійну або тимчасову роботу; • працівники, переведені з інших структурних підрозділів та виробничих дільниць підприємства; • особи, що прибули на підприємство у відрядження і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі; • будівельники сторонніх організацій, які виконують на діючому

підприємстві будівельно-монтажні ремонтні та інші види робіт; • учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять в навчальних майстернях, лабораторіях тощо. Програма для проведення первинного протипожежного інструктажу затверджується керівником відповідного структурного підрозділу (завідувачем відділення тощо), відповідальним за протипожежний стан, або керівником підприємства (його заступником). Програми для проведення вступного та первинного протипожежних інструктажів погоджуються з начальником об'єктової пожежної охорони або добровільної пожежної дружини (за наявності такого формування).

Повторний протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менш як один раз на рік за переліком питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного та первинного протипожежного інструктажів. Позаплановий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в спеціально відведеному для цього приміщенні: • у разі введення в дію нових або доопрацьованих нормативних актів з питань пожежної безпеки (норм, правил, інструкцій, положень тощо); • у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни та модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування; • на вимогу державних інспекторів з пожежного нагляду, якщо виявлено незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти у випадку пожежі та користуватися первинними засобами пожежогасіння. Позаплановий протипожежний інструктаж проводиться індивідуально або з групою працівників споріднених спеціальностей (видів робіт). Обсяг та зміст інструктажу визначаються у кожному випадку окремо залежно від причин, що викликали необхідність його проведення. Цільовий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками перед виконанням ними разових (тимчасових) пожежонебезпечних робіт, при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха тощо. 13 Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт (начальником виробництва), які пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки. Інструктажі завершуються перевіркою знань. Перевірку здійснює особа, яка проводила інструктаж. Проведення протипожежних інструктажів може здійснюватися разом з відповідними інструктажами з охорони праці. Про проведення усіх видів протипожежних інструктажів, крім цільового, у спеціальних журналах робляться записи (окремо від інструктажів з питань охорони праці) і підписами осіб, з якими проводився інструктаж, і тих, хто його проводив. Запис про проведення цільового протипожежного інструктажу робиться в документі, що дозволяє виконання робіт (наряд-допуск, дозвіл).

Висновок Головний засіб захисту від пожежі – самому не бути його причиною. Працівники (в тому числі і медичні) повинні підвищувати рівень загальних пожежно-технічних знань, навчатися правилам пожежної безпеки з урахуванням пожежонебезпечних особливостей виробництва, більш глибоко ознайомлюватися з протипожежними заходами та діями у разі виникнення пожежі, а також напрацьовувати навички використання наявних засобів пожежогасіння. Основні рекомендації протипожежної безпеки, які дозволяють уникнути цього лиха не лише на робочому місці, а й у побуті: - не залишати без догляду електроприлади, особливо пральні машини, калорифери, телевізори, уникати саморобних пристосувань; - не вмикати в одну розетку два чи кілька електроприладів великої потужності; - стежити за станом проводів, не користуватися «жучками» в електролічильниках; - не сушити білизну і взагалі вироби із тканини над плитою; - ніколи не палити в ліжку; - запобігати потраплянню до дітей сірників чи запальничок; - не захаращувати горища, підвали, шляхи евакуації, балкони і лоджії, не зберігати на балконах запальні речовини; - стежити за пожежною безпекою не лише у своїй квартирі чи відділенні, а й у всьому будинку та лікарні; горища та підвали повинні бути закриті для випадкових людей. Завжди слід пам'ятати, що пожежа – це велике лихо, яке призводить до значних людських та матеріальних втрат. Ніхто не може

напевно стверджувати, що завтра з ним не трапиться ця біда, тому краще сьогодні взяти про всі можливі методи її попередження і запобігання!

Використана література

1. В.М. Мороз, І.В. Сергета, Н.М. Фещук, М.П. Олійник Охорона праці у медицині та фармації – Вінниця, НОВА КНИГА, 2005. – 544 с.

2. І.В. Кочін, В.Є. Букін, О.М. Савчук Охорона праці та безпека життєдіяльності населення у надзвичайній ситуації – Київ, «Здоров'я», 2005. – 430 с.

3. В.М. Брага, О.В. Квашніна, О.А. Сівак Вживання у надзвичайних ситуаціях – Черкаси, 2005. – 68 с.

Тема 11. Основні законодавчі акти з ОП. Забезпечення нешкідливих і безпечних умов праці.

План лекції

- Закон України «Про охорону праці».
- Основні принципи державної політики в галузі охорони праці.
- Основні законодавчі акти з охорони праці.
- Права громадян на охорону праці при укладанні трудового договору.
- Права працівників на охорону праці під час роботи на підприємстві.
- Страхування працівників від нещасних випадків і професійних захворювань.
- Права працівників на пільги та компенсації за роботу в шкідливих умовах.
- Обов'язки власника щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці.
- Відшкодування власником шкоди працівникам у разі ушкодження їхнього здоров'я.
- Обов'язки працівника щодо виконання нормативних актів з охорони праці.
- Інструктажі з охорони праці.
- Ведення відповідної документації.
- Навчання і перевірка знань з охорони праці. Інструкції з охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, техніку безпеки, виробничу санітарію в закладах охорони здоров'я.
- Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.

Закон України «Про охорону праці».

Вводиться в дію Постановою ВР від 14.10.92р. Із змінами, внесеними згідно із Законами від 21.11.2002р.

Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Аналіз організації охорони праці в народному господарстві України кінця 80-х – початку 90-х років показував, що система управління цією важливою сферою трудових відносин, форми й методи роботи не відповідали тим процесам, котрі почали набирати сили у напрямі реформування економіки та всієї системи державного та господарського управління. Методи адміністративно-командного впливу на посадових осіб та працівників за порушення вимог охорони праці вже не діяли, а інших важелів впливу не було. Трудова, виконавська, технологічна дисципліна істотно знижувалися. Невизначеність обов'язків та

повноважень з охорони праці новоутворюваних структур в процесі роздержавлення, приватизації та поступової відмови від галузевого принципу управління народним господарством ще більше ускладнювала стан справ. Негативний вплив справляла і відсутність законодавче закріплених обов'язків з охорони праці для органів державної виконавчої влади різного рівня – від уряду до державних адміністрацій областей, районів, міст та інших територіальних формувань. Тому прийняття Закону України „Про охорону праці” в 1992 році було об'єктивно зумовлене ситуацією, що склалася на той час в суспільстві.

Специфічною особливістю українського Закону, що регламентує правову основу охорони праці, є високий рівень прав і гарантій робітникам. Вперше в історії держави робітникам було

надано право відмовитися від роботи у випадку існування на виробництві загрози для їхнього здоров'я і життя. Розширено права робітників у соціальних гарантіях відшкодування збитків у випадку пошкодження їх здоров'я на виробництві. Передбачається нова система фінансування охорони праці, формування системи страхування від нещасних випадків і профзахворювань, посилюється централізація планування. Договірне регулювання з питань охорони праці поставлено на високий рівень, передбачається значна участь громадських інституцій у цьому процесі.

З позицій законодавчої регламентації прав і гарантій робітникам у сфері охорони праці та їх забезпечення Закон України „Про охорону праці” та нормативно-правові документи щодо його реалізації одержали високу оцінку експертів Міжнародної організації праці.

До позитивних моментів Закону України „Про охорону праці” безперечно належить закріплення за державою функції управління охороною праці. У колишньому СРСР ця функція була покладена на громадську організацію в особі профспілок.

В умовах роздержавлення, приватизації, утворення великої кількості суб'єктів підприємницької діяльності з різними формами недержавної власності роль держави у вирішенні завдань охорони праці суттєво зростає. Держава виступає гарантом створення безпечних та нешкідливих умов праці для працівників підприємств, установ, організацій усіх форм власності.

(Витяги)

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення понять і термінів

Охорона праці - це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Роботодавець - власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка в икористовує найману працю.

Працівник - особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Стаття 2. Сфера дії Закону

Дія цього Закону поширюється на всіх юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та на всіх працюючих.

Основні принципи державної політики в галузі охорони праці. Основні законодавчі акти з охорони праці.

(Витяги)

Стаття 4. Державна політика в галузі охорони праці

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництва, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів в підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;
- адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;
- використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;
- інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;
- забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;
- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Для реалізації цих принципів було створено Національну раду з питань безпечної життєдіяльності при Кабінеті Міністрів України, Держнагляд охорони праці, Національний науково-дослідний інститут охорони праці, навчально-методичний центр Держнагляд охорони праці. Розроблені та реалізуються національна, галузеві, регіональні та виробничі програми покращення стану безпеки, гігієни праці виробничого середовища до 2000 р. В обласних, районних, міських органах виконавчої влади функціонують служби охорони праці.

Виходить щомісячний журнал „Охорона праці”. Видавництво „Основа” започаткувало тиражування нормативних актів, наочних посібників, навчальної та іншої літератури з охорони праці. Створюються комп'ютерні мережі, опрацьовуються та впроваджуються автоматизовані інформаційні системи з ряду найважливіших питань охорони праці з перспективою їх подальшого об'єднання в єдину автоматизовану інформаційну систему Держнагляд охорони праці.

Стаття 3. Законодавство про охорону праці

Законодавство про охорону праці складається з цього Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про охорону праці, застосовуються норми міжнародного договору.

Права громадян на охорону праці при укладанні трудового договору. Права працівників на охорону праці під час роботи на підприємстві

(Витяги)

Розділ II

ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ

Стаття 5. Права на охорону праці під час укладання трудового договору

Умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці.

Під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи.

Усі працівники згідно із законом підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Стаття 6. Права працівників на охорону праці під час роботи

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Він зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника або роботодавця. Факт наявності такої ситуації за необхідності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої він є, або уповноваженої працівниками особи з питань

охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового експерта з охорони праці.

За період простою з причин, передбачених частиною другою цієї статті, які виникли не з вини працівника, за ним зберігається середній заробіток.

Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не дотримується умов колективного договору з цих питань. У цьому разі працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку.

Працівника, який за станом здоров'я відповідно до медичного висновку потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести за згодою працівника на таку роботу на термін, зазначений у медичному висновку, і у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

На час зупинення експлуатації підприємства, цеху, дільниці, окремого виробництва або устаткування органом державного нагляду за охороною праці чи службою охорони праці за працівником зберігаються місце роботи, а також середній заробіток.

Страхування працівників від нещасних випадків і професійних захворювань.

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я, або у разі смерті працівника здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»

Цей Закон відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві (далі - страхування від нещасного випадку).

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

- відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Сфера дії Закону

Дія цього Закону поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їх форм власності та господарювання

(далі - підприємства), у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності.

Держава гарантує усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Законодавство про страхування від нещасного випадку складається із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, цього Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України "Про охорону праці" та інших нормативно-правових актів.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних

навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі. Всі особи, перелічені у статті 8 цього Закону, вважаються застрахованими з моменту набрання чинності цим Законом незалежно від фактичного виконання страхувальниками своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків.

Особам, які підлягають страхуванню від нещасного випадку, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування та є документом суворої звітності.

Страховий ризик - обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, зазначених у статті 14 цього Закону, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком.

Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України "Про охорону праці".

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Нещасний випадок - це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

В окремих випадках, за наявності підстав, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених передбаченим частиною другою цієї статті переліком.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади затверджується Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, не внесені до переліку професійних захворювань, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків - некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків - некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

г) пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

е) допомогу дитині відповідно до статті 9 цього Закону;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати:

а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;

б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;

г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

З метою найповнішого виконання функцій, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює спеціалізовану медичну та патронажну службу соціального страхування;

б) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або

компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (далі - ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (далі - МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь - за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Визначення ступеня втрати працездатності потерпілим

Ступінь втрати працездатності потерпілим устанавлюється МСЕК за участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків і визначається у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я. МСЕК устанавлює обмеження рівня життєдіяльності потерпілого, визначає професію, з якою пов'язане ушкодження здоров'я, причину, час настання та групу інвалідності у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також визначає необхідні види медичної та соціальної допомоги.

Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК.

Якщо внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання потерпілий тимчасово втратив працездатність, Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує всі витрати.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відмовити у страхових виплатах і наданні соціальних послуг застрахованому, якщо мали місце:

1) навмисні дії потерпілого, спрямовані на створення умов для настання страхового випадку;

2) подання роботодавцем або потерпілим Фонду соціального страхування від нещасних випадків свідомо неправдивих відомостей про страховий випадок;

3) вчинення застрахованим умисного злочину, що призвів до настання страхового випадку. його лікування.

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ЗАСТРАХОВАНОГО ТА РОБОТОДАВЦЯ ЯК СТРАХУВАЛЬНИКА

Права застрахованого

Застрахований має право:

- 1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;
- 2) бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;
- 3) брати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;
- 4) у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплати та соціальні послуги, передбачені статтею 21 цього Закону;
- 5) на послуги медичної реабілітації;
- 6) на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;
- 7) на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;
- 8) на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;
- 9) отримувати безоплатно від Фонду соціального страхування від нещасних випадків роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

У разі смерті потерпілого члени його сім'ї мають право на одержання від Фонду соціального страхування від нещасних випадків страхових виплат (одноразової допомоги, пенсії у зв'язку із втратою годувальника) та послуг, пов'язаних з похованням померлого.

Обов'язки застрахованого

Застрахований зобов'язаний:

- 1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;
- 2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:
 - а) лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд соціального страхування від нещасних випадків уклав угоди на медичне обслуговування;

б) додержувати правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

в) не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

г) своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Фонд соціального страхування від нещасних випадків несе відповідальність згідно із законодавством за шкоду, заподіяну застрахованим особам внаслідок невиконання, несвоєчасного або неналежного виконання умов страхування, встановлених законодавством.

Заклади охорони здоров'я, заклади професійної реабілітації та громадяни, які надають соціальні послуги застрахованим особам, несуть цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованим особам або Фонду соціального страхування від нещасних випадків внаслідок фальсифікації даних про обсяги та якість наданих послуг.

Достовірність зазначених у документах даних перевіряється виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Страховальник несе відповідальність за шкоду, заподіяну застрахованому або Фонду соціального страхування від нещасних випадків внаслідок невиконання своїх обов'язків із страхування від нещасного випадку, відповідно до закону.

Застрахована особа несе відповідальність за невиконання своїх обов'язків щодо страхування від нещасного випадку згідно із законодавством.

ПЕРЕЛІК обставин, за яких настає страховий випадок державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (додаток 2)

Права працівників на пільги та компенсації за роботу в шкідливих умовах.

Стаття 7. Право працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці

Працівники, зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці, безоплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі та інші пільги і компенсації, що надаються в порядку, визначеному законодавством.

У разі роз'їзного характеру роботи працівникові виплачується грошова компенсація на придбання лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому харчових продуктів на умовах, передбачених колективним договором.

Роботодавець може за свої кошти додатково встановлювати за колективним договором (угодою, трудовим договором) працівникові пільги і компенсації, не передбачені законодавством.

Протягом дії укладеного з працівником трудового договору роботодавець повинен, не пізніше як за 2 місяці, письмово інформувати працівника про зміни виробничих умов та розмірів пільг і компенсацій, з урахуванням тих, що надаються йому додатково.

Обов'язки власника щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці.

Стаття 8. Забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджувальними засобами

На роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботах, пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам видаються безоплатно за встановленими нормами спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, а також мийні та знешкоджувальні засоби. Працівники, які залучаються до разових робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварій, стихійного лиха тощо, що не передбачені трудовим договором, повинні бути забезпечені зазначеними засобами.

Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок придбання, комплектування, видачу та утримання засобів індивідуального захисту відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору.

У разі передчасного зношення цих засобів не з вини працівника роботодавець зобов'язаний замінити їх за свій рахунок. У разі придбання працівником спецодягу, інших засобів індивідуального захисту, мийних та знешкоджувальних засобів за свої кошти роботодавець зобов'язаний компенсувати всі витрати на умовах, передбачених колективним договором.

Згідно з колективним договором роботодавець може додатково, понад встановлені норми, видавати працівникові певні засоби індивідуального захисту, якщо фактичні умови праці цього працівника вимагають їх застосування.

Стаття 153. Створення безпечних і нешкідливих умов праці \Кодекс законів про працю\

На всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці. Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Власник або уповноважений ним орган повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників.

Власник або уповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника виконання роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці. Працівник має право відмовитися від

дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або людей, які його оточують, і навколишнього середовища.

У разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці власник або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити про це орган державного нагляду за охороною праці, який може дати тимчасову згоду на роботу в таких умовах.

На власника або уповноважений ним орган покладається систематичне проведення інструктажу (навчання) працівників з питань охорони праці, протипожежної охорони. Трудові колективи обговорюють і схвалюють комплексні плани поліпшення умов, охорони праці та санітарно-оздоровчих заходів і контролюють виконання цих планів.

Відшкодування власником шкоди працівникам у разі ушкодження їхнього здоров'я.

Стаття 9. Відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника, здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності".

Роботодавець може за рахунок власних коштів здійснювати потерпілим та членам їх сімей додаткові виплати відповідно до колективного чи трудового договору.

За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, зберігаються місце роботи (посада) та середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. У разі неможливості виконання потерпілим попередньої роботи проводяться його навчання і перекваліфікація, а також працевлаштування відповідно до медичних рекомендацій.

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до стажу роботи для призначення пенсії за віком, а також до стажу роботи із шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і в пільгових розмірах у порядку, встановленому законом. (Частина четверта статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3108-IV від 17.11.2005

Стаття 10. Охорона праці жінок

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Праця вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється законодавством.

Конституція України (ст. 24) на вищому законодавчому рівні закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Разом з тим, трудове законодавство, враховуючи фізіологічні особливості організму

жінки, інтереси охорони материнства і дитинства, встановлює спеціальні норми, що стосуються охорони праці та здоров'я жінок. Відповідно до ст. 174 КЗпП забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню). Кабінет Міністрів України своєю постановою від 27. 03.1996 р. № 381 затвердив програму вивільнення жінок із виробництв, пов'язаних з важкою працею та шкідливими умовами, а також обмеження використання їх праці у нічний час на 1996–1998 роки.

Забороняється також залучати жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для жінок норми. Міністерство охорони здоров'я України 10 грудня 1993 року видало наказ № 241, яким встановлені граничні норми підіймання і переміщення важких речей жінками:

- підіймання і переміщення вантажів при чергуванні з іншою роботою (до 2 разів на годину) – 10 кг;
- підіймання і переміщення вантажів постійно протягом робочої зміни – 7 кг.

Сумарна вага вантажу, який переміщується протягом кожної години робочої зміни, не повинна перевищувати: з робочої поверхні – 350 кг; з підлоги – 175 кг.

Залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід (ст. 175 КЗпП).

У законодавстві про охорону праці приділяється значна увага наданню пільг вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до трьох років. Таких жінок забороняється залучати до роботи у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також направляти у відрядження (ст. 176 КЗпП). Крім цього, жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатися до надурочних робіт або направлятися у відрядження без їх згоди (ст. 177 КЗпП). Вагітним жінкам, відповідно до медичного висновку, знижують норми виробітку, норми обслуговування, або вони переводяться на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, із збереженням середнього заробітку за

Стаття 11. Охорона праці неповнолітніх

Не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Неповнолітні приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду.

Порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професій, пов'язаних з важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці, визначається положенням, яке затверджується центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Вік, з якого допускається прийняття на роботу, тривалість робочого часу, відпусток та деякі інші умови праці неповнолітніх визначаються законом.

Міністерством охорони здоров'я України видано наказ від 31. 03. 1994 р. № 46, яким затверджено Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх.

Забороняється також залучати неповнолітніх до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей неповнолітніми затверджені наказом МОЗ України від 22. 03. 1996 р. № 59

Не допускається прийняття на роботу осіб, які не мають шістнадцять років. Однак, як виняток, можуть прийматися на роботу особи, які досягнули п'ятнадцяти років за згодою одного з батьків або особи, що його замінює. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, яка не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює (ст. 188 КЗпП).

Забороняється залучати неповнолітніх до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні (ст. 192 КЗпП). Усі особи, які не досягнули вісімнадцять років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному огляду (ст. 191 КЗпП).

Для неповнолітніх, у віці від 16 до 18 років, встановлено скорочений 36-годинний робочий тиждень, а для п'ятнадцятирічних – 24-годинний.

Заробітна плата працівникам, яким не виповнилось вісімнадцять років, при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи (ст. 194 КЗпП).

Щорічні відпустки неповнолітнім надаються в літній час або, на їх бажання, в будь-яку інішу пору року (ст. 195 КЗпП). Тривалість такої відпустки один календарний місяць.

Звільнення неповнолітніх з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) комісії в справах неповнолітніх (ст. 198 КЗпП).

Стаття 12. Охорона праці інвалідів

Підприємства, які використовують працю інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників.

У випадках, передбачених законодавством, роботодавець зобов'язаний організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій.

Залучення інвалідів до надурочних робіт і робіт у нічний час можливе лише за їх згодою та за умови, що це не суперечить рекомендаціям медико-соціальної експертної комісії. (Частина третя статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1331-IV від 25.11.2003)

Обов'язки працівника щодо виконання нормативних актів з охорони праці.

Розділ III

ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Стаття 14. Обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці

Працівник зобов'язаний:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства;

- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведіння з машинами, механізмами, устаткуванням

та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

- проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди.

Працівник несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог.

Інструктажі з охорони праці. Ведення відповідної документації.

Види інструктажів

За характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний інструктаж

Проводиться:

- з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;
 - з працівниками інших організацій, які прибули на підприємство і беруть безпосередню участь у виробничому процесі або виконують інші роботи для підприємства;
 - з учнями та студентами, які прибули на підприємство для проходження виробничої практики;
 - у разі екскурсії на підприємство;
- з усіма вихованцями, учнями, студентами та іншими особами, які навчаються

Первинний інструктаж

- Проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником:
 - новоприйнятим (постійно чи тимчасово) на підприємство;
 - який переводиться з одного цеху виробництва до іншого;
 - який буде виконувати нову для нього роботу;
 - відрядженим працівником, який бере безпосередню участь у виробничому процесі на підприємстві.
- Проводиться з вихованцями, учнями та студентами:
- на початку занять у кожному кабінеті, лабораторії, де навчальний процес пов'язаний із застосуванням небезпечних або шкідливих хімічних, фізичних, біологічних факторів, у гуртках, перед уроками трудового навчання, фізкультури, перед спортивними змаганнями, вправами на спортивних знаряддях, при проведенні заходів за межами території освітнього закладу;
- перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів тощо; на початку вивчення кожного нового предмета (розділу, теми) навчального плану (програми) - із загальних вимог безпеки, пов'язаних з тематикою і особливостями проведення цих занять.

Повторний інструктаж

-- Проводиться з працівниками на робочому місці в терміни, визначені відповідними чинними галузевими нормативними актами або керівником підприємства з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

- на роботах з підвищеною небезпекою - 1 раз на 3 місяці;
- для решти робіт - 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж

Проводиться:

- з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці;
- при введенні в дію нових або переглянутих нормативних актів про охорону праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;
- при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;

- при порушеннях працівниками вимог нормативних актів про охорону праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо;
- при виявленні особами, які здійснюють державний нагляд і контроль за охороною праці, незнання вимог безпеки стосовно робіт, що виконуються працівником;
- при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів - для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт - понад 60 днів.
- З вихованцями, учнями, студентами - в кабінетах, лабораторіях, майстернях тощо при порушеннях ними вимог нормативних актів про охорону праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо.

Цільовий інструктаж

Проводиться з працівниками:

- при виконанні разових робіт, не передбачених трудовою угодою;
- при ліквідації аварії, стихійного лиха;
- при проведенні робіт, на які оформлюються наряд-допуск, розпорядження або інші документи.
- Проводиться з вихованцями, учнями, студентами освітнього закладу в разі організації масових заходів (екскурсії, походи, спортивні заходи тощо).

Порядок проведення інструктажів для працівників

- Усі працівники, які приймаються на постійну чи тимчасову роботу і при подальшій роботі, повинні проходити на підприємстві навчання в формі інструктажів з питань охорони праці, подання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також з правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.
- Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці, а в разі відсутності на підприємстві такої служби - іншим фахівцем, на якого наказом (розпорядженням) по підприємству покладено ці обов'язки і який в установленому цим Типовим положенням порядку пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або в приміщенні, що спеціально для цього обладнано, з використанням сучасних технічних засобів навчання, навчальних та наочних посібників за програмою, розробленою службою охорони праці з урахуванням особливостей виробництва. Програма та тривалість інструктажу затверджується керівником підприємства.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу (додаток 7), який зберігається в службі охорони праці або в працівника, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у документі про прийняття працівника на роботу.

-- Первинний інструктаж проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за діючими на підприємстві інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

-- Повторний інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

-- Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

-- Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються в залежності від виду робіт, що ними виконуватимуться.

-- Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник робіт (начальник виробництва, цеху, дільниці, майстер).

-- Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці. Знання перевіряє особа, яка проводила інструктаж.

При незадовільних результатах перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного чи позапланового інструктажів для працівника на протязі 10 днів додатково проводиться інструктаж і повторна перевірка знань. При незадовільних результатах і повторної перевірки знань питання щодо працевлаштування працівника вирішується згідно з чинним законодавством.

При незадовільних результатах перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт не надається. Повторна перевірка знань при цьому не дозволяється.

-- Працівники, які суміщають професії (в тому числі працівники комплексних бригад), проходять інструктажі як з їх основних професій, так і з професій за сумісництвом.

-- Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажу та про допуск до роботи особою, якою проводився інструктаж, вноситься запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці (додаток 8). При цьому обов'язкові підписи як того, кого інструктували, так і того, хто інструктував. Сторінки журналу реєстрації інструктажів повинні бути пронумеровані, журнали прошнуровані і скріплені печаткою.

У разі виконання робіт, що потребують оформлення наряду-допуску, цільовий інструктаж реєструється в цьому наряді-допуску, а в журналі реєстрації інструктажів - не обов'язково.

-- Перелік професій та посад працівників, які звільняються від первинного, повторного та позапланового інструктажів, затверджується керівником підприємства за узгодженням з державним інспектором по нагляду за охороною праці.

До цього переліку можуть бути зараховані працівники, участь у виробничому процесі яких не пов'язана з безпосереднім обслуговуванням обладнання, застосуванням приладів та інструментів, збереженням або переробкою сировини, матеріалів тощо.

Порядок проведення інструктажів для вихованців, учнів, студентів

-- Вступний інструктаж проводиться на початку занять.

Інструктаж проводить працівник служби охорони праці, а за відсутності такого - особа, на яку наказом керівника освітнього закладу покладені ці обов'язки.

Програма вступного інструктажу розробляється службою охорони праці освітнього закладу або призначеною керівником особою. Програма та тривалість вступного інструктажу затверджуються керівником закладу освіти.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу, який зберігається в службі охорони праці або в працівника, що відповідає за проведення вступного інструктажу.

-- Первинний інструктаж проводиться з групою вихованців професійно освітнього закладу, учнів середнього освітнього закладу, професійно технічного освітнього закладу чи студентів вищого освітнього закладу. Тематика інструктажу та порядок його проведення визначаються відповідними положеннями Міністерства освіти України.

-- Позаплановий інструктаж проводиться при виявленні порушень вимог безпеки вихованцями, учнями, студентами під час навчально-виховного процесу, при зміні умов виконання навчальних завдань з професії, лабораторних робіт, інших видів занять, передбачених навчальними планами.

-- Цільовий інструктаж з питань охорони праці проводять з групою вихованців, учнів, студентів. Обсяг і зміст інструктажу визначається в залежності від виду масових заходів.

Облік проведення цільових інструктажів здійснюється у відповідності з чинними положеннями Міністерства освіти в журналах обліку теоретичного і виробничого навчання.

-- Первинний, позаплановий, цільовий інструктажі проводять відповідні вчителі, вихователі, керівники гуртків, інструктори, тренери, майстри виробничого навчання або завідувачі кабінетів (лабораторій) тощо за відповідними інструкціями чи програмами.

-- Відмітка про проведення первинного та позапланового інструктажів робиться в журналах реєстрації інструктажів з питань охорони праці (додаток 10).

Стажування (дублювання) та допуск працівників до роботи

-- Новоприйняті на підприємство працівники після первинного інструктажу на робочому місці до початку самостійної роботи повинні під керівництвом досвідчених, кваліфікованих фахівців пройти стажування протягом 2-15 змін або дублювання протягом не менше шести змін.

-- Працівники, функціональні обов'язки яких пов'язані із забезпеченням безаварійної роботи важливих і складних господарчих потенційно небезпечних об'єктів або з виконанням окремих потенційно небезпечних робіт (теплові та атомні електричні станції, гірничодобувні підприємства, інші подібні об'єкти, порушення технологічних режимів яких являє загрозу для працівників та навколишнього середовища), до початку самостійної роботи повинні проходити дублювання з обов'язковим суміщенням з проти аварійними і протипожежними тренуваннями відповідно до плану ліквідації аварій.

-- Допуск до стажування (дублювання) оформлюється наказом (розпорядженням) по підприємству (структурному підрозділу), в якому визначаються тривалість стажування (дублювання) та прізвище відповідального працівника.

-- Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування (дублювання), а також тривалість стажування (дублювання) визначаються керівником підприємства. Тривалість стажування (дублювання) залежить від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника.

-- Керівнику підприємства надається право своїм наказом (розпорядженням) звільняти від проходження стажування (дублювання) працівника, який має стаж роботи за відповідною професією не менше 3 років або переводиться з одного цеху до іншого, де характер його роботи та тип обладнання, на якому він працюватиме, не змінюються.

-- Стажування (дублювання) проводиться за програмами для конкретної професії, посади, робочого місця, які розробляються на підприємстві і затверджуються керівником підприємства (структурного підрозділу).

-- Стажування (дублювання) проводиться на робочих місцях свого або іншого подібного за технологією підприємства. У процесі стажування працівники повинні виконувати роботи, які за складністю, характером, вимогами безпеки відповідають роботам, що передбачаються функціональними обов'язками цих працівників.

-- У процесі стажування (дублювання) працівник повинен:

поповнити знання щодо правил безпечної експлуатації технологічного обладнання, технологічних і посадових інструкцій та інструкцій з охорони праці;

оволодіти навичками орієнтування у виробничих ситуаціях в нормальних і аварійних умовах;

засвоїти в конкретних умовах технологічні процеси і обладнання та методи безаварійного керування ними з метою забезпечення вимог охорони праці.

-- Запис про проведення стажування (дублювання) та допуск до самостійної роботи здійснюється керівником відповідного структурного підрозділу (начальник виробництва, цеху тощо) в журналі реєстрації інструктажів (додаток 8).

-- Якщо в процесі стажування (дублювання) працівник не оволодів необхідними виробничими навичками чи отримав незадовільну оцінку щодо протиаварійних та протипожежних тренувань, то стажування (дублювання) новим розпорядженням може бути продовжено на термін, що не перевищує двох змін.

-- Після закінчення стажування (дублювання) наказом (розпорядженням) керівника підприємства (або його структурного підрозділу) працівник допускається до самостійної роботи.

Навчання і перевірка знань з охорони праці. Інструкції з охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, техніку безпеки, виробничу санітарію в закладах охорони здоров'я.

Навчання і перевірка знань з охорони праці.

(Витяги)

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці

Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці розроблено відповідно до Закону "Про охорону праці" та постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 1993 р. N 64 "Про заходи щодо виконання Закону України "Про охорону праці".

Типове положення встановлює порядок і види навчання, інструктажів, порядок перевірки знань з питань охорони праці робітників, посадових осіб, спеціалістів, уч

нів, вихованців, студентів і поширюється на всі підприємства, установи і організації (надалі - підприємства), навчально-виховні заклади незалежно від форм власності та видів їх діяльності.

1. Загальні положення

1.1. Навчання та інструктаж працівників з питань охорони праці є складовою частиною системи управління охороною праці і проводяться:

з учнями, вихованцями та студентами навчально-виховних закладів;
з працівниками в процесі їх трудової діяльності.

1.2. Усі працівники, які приймаються на роботу, і в процесі роботи проходять на підприємстві навчання, інструктаж з питань охорони праці, подання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків, про правила поведінки при виникненні аварій.

1.3. Працівники відповідно до Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці від 30 листопада 1993 р. N 123 або там, де є потреба у професійному відборі, проходять попереднє спеціальне навчання і перевірку знань з питань охорони праці в терміни, установлені відповідними галузевими нормативними актами про охорону праці, але не рідше одного разу на рік.

1.4.

Особи, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю або суміщають професії, навчаються і інструктуються як із їх основних професій, так і професій за сумісництвом.

1.5.

Перед перевіркою знань з охорони праці на підприємстві організуються заняття, лекції, семінари та консультації.

1.6. Перелік питань для перевірки знань з охорони праці з урахуванням специфіки виробництва складають члени комісії по перевірці знань з питань охорони праці, узгоджує служба охорони праці і затверджує керівник підприємства.

1.7. У складі комісії по перевірці знань з питань охорони праці повинно бути не менше трьох осіб, які у встановленому порядку пройшли навчання та перевірку знань з питань охорони праці.

1.8. Результати перевірки знань працівників з питань охорони праці оформляються протоколом.

1.9.

Особам, які при перевірці знань з питань охорони праці показали задовільні результати, видаються посвідчення.

1.10.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання і перевірки знань з питань охорони праці, забороняється.

1.11.

На підприємствах на основі цього Типового положення з урахуванням специфіки виробництва розробляються і затверджуються їх керівниками відповідні Положення про навчання, інструктаж та перевірку знань працівників з питань охорони праці, формуються плани-графіки проведення цієї роботи, з якими повинні бути ознайомлені усі працівники.

1.12. Відповідальність за організацію навчання і перевірку знань з охорони праці на підприємстві покладається на його керівника, а в структурних підрозділах (цеху, дільниці, лабораторії, майстерні тощо) - на керівників цих підрозділів.

1.13.

Контроль за навчанням і періодичністю перевірки знань з питань охорони праці здійснює служба охорони праці або працівники, на яких покладені ці обов'язки керівником (правлінням) підприємства.

2. Навчання та перевірка знань посадових осіб і спеціалістів з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві

Посадові особи відповідно до Переліку посад, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 11 жовтня 1993 р. N 94 до початку виконання своїх обов'язків і періодично,

один раз на три роки, згідно з наказом керівника відповідного підприємства проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві.

У спеціалістів виробництва перевіряються знання тих нормативних актів про охорону праці, виконання яких входить до їх службових обов'язків.

Навчання з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві посадових осіб, передбачених у додатку N 3, проводиться в навчальних закладах, котрі після перевірки їх матеріальної бази, програмно-

методичного забезпечення та знань викладачів з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві наглядовими органами за охороною праці, одержали від Держнаглядохоронпраці дозвіл на проведення цієї роботи. Інші посадові особи та спеціалісти можуть проходити навчання безпосередньо на підприємстві.

Посадові особи, спеціалісти невеликих підприємств, де нема можливості провести навчання та утворити комісію по перевірці знань з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві, а також спеціалісти, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, проходять навчання у відповідних місцевих навчальних закладах або на близьких за профілем виробництва підприємствах, а перевірку знань з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві -

в комісіях при місцевих органах державної виконавчої влади або при місцевих органах Держнаглядохоронпраці.

Працівники, які показали незадовільні знання, повинні протягом одного місяця пройти повторну перевірку знань з питань охорони праці, техногенної безпеки та надзвичайних ситуацій на виробництві.

Особі, які і при повторній перевірці знань показали незадовільні знання, працевлаштовуються згідно з чинним законодавством.

Інструкції з охорони праці

На виконання Закону України "Про охорону праці", згідно з пунктом 3.1 ДНАОП 0.00-4.14-94 "Положення про опрацювання, прийняття, перегляд та скасування державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці" і з метою забезпечення єдиного системного і комплексного підходу до розробки, затвердження і розповсюдження інструкцій з охорони праці та підвищення ефективності їх застосування на підприємствах, в установах і організаціях:

Затверджено Положення про розробку інструкцій з охорони праці.

(Витяги)

Положення про розробку інструкцій з охорони праці

1. Загальні положення

1.1. Положення встановлює вимоги до змісту, побудови і викладу інструкцій з охорони праці (далі - інструкції), визначає порядок опрацювання та введення в дію нових, перегляду та скасування чинних інструкцій.

Вимоги цього Положення є обов'язковими для всіх міністерств, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій (далі - підприємства) незалежно від форм власності та видів їх діяльності.

1.2. Інструкція є нормативним актом, що містить обов'язкові для дотримання працівниками вимоги з охорони праці при виконанні ними робіт певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території

підприємства і будівельних майданчиків або в інших місцях, де за дорученням власника чи уповноваженого ним органу (далі - роботодавець) виконуються ці роботи, трудові чи службові обов'язки.

Інструкції поділяються на:

- інструкції, що належать до державних міжгалузевих нормативних актів про охорону праці;
- примірні інструкції;
- інструкції, що діють на підприємстві.

1.5. Інструкції, що діють на підприємстві, належать до нормативних актів про охорону праці, чинних у межах конкретного підприємства. Такі інструкції розробляються на основі чинних державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці, примірних інструкцій та технологічної документації підприємства з урахуванням конкретних умов виробництва та вимог безпеки, викладених в експлуатаційній та ремонтній документації підприємств-виготовлювачів обладнання, що використовується на даному підприємстві. Вони затверджуються роботодавцем і є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або при виконанні відповідних робіт на цьому підприємстві.

1.6. Інструкції повинні відповідати чинному законодавству України, вимогам державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці: правил, норм, стандартів, інших нормативних і організаційно-методичних документів про охорону праці, на основі яких вони розробляються.

1.7. Інструкції повинні містити тільки ті вимоги щодо охорони праці, дотримання яких обов'язкове самими працівниками. Порушення працівником цих вимог повинно розглядатися як порушення трудової дисципліни, за яке до нього може бути застосовано стягнення згідно з чинним законодавством.

1.8. Організація вивчення інструкцій працівниками забезпечується роботодавцем згідно з ДНАОП 0.00-4.12-94 "Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці".

1.9. Постійний контроль за додержанням працівниками вимог інструкцій покладається на роботодавця.

1.10. Громадський контроль за додержанням всіма працівниками вимог інструкцій здійснюють трудові колективи через обраних ними уповноважених і професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників.

2. Зміст і побудова інструкцій

2.1. Кожній інструкції присвоюється назва і скорочене позначення (код, порядковий номер).

Інструкціям, що розробляються і затверджуються на підприємствах, присвоюються порядкові номери службами охорони праці цих підприємств.

У назві інструкції стисло вказується, для якої професії або виду робіт вона призначена, наприклад: "Інструкція з охорони праці для електрозварника", "Примірні інструкція з охорони праці при роботі з ручним електроінструментом".

2.4. Інструкції повинні містити такі розділи:

- загальні положення;
- вимоги безпеки перед початком роботи;
- вимоги безпеки під час виконання роботи;
- вимоги безпеки після закінчення роботи;
- вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

2.5. Розділ "Загальні положення" повинен містити:

відомості про сферу застосування інструкції;

загальні відомості про об'єкт розробки: визначення робочого місця працівника даної професії (виду робіт) в залежності від тривалості його перебування на ньому протягом робочої зміни (постійне чи

непостійне); коротка характеристика технологічного процесу та обладнання, що застосовується на цьому робочому місці, виробничій дільниці, в цеху;

умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи за професією або до виконання відповідного виду робіт (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо);

вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці для даного виду робіт або професії, а також відомості про специфічні особливості організації праці і технологічних процесів та про коло трудових обов'язків працівників даної професії (що виконують даний вид робіт);

характеристику основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів для даної професії (виду робіт), особливості їх впливу на працівника;

перелік видів спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, що належать до видачі працівникам даної професії (виду робіт) згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них;

вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник під час виконання роботи.

2.6. Розділ "Вимоги безпеки перед початком роботи" повинен містити:

порядок приймання зміни у випадку безперервної роботи, в тому числі при порушенні режиму роботи виробничого обладнання або технологічного процесу;

порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту;

порядок перевірки справності обладнання, інструменту, захисних пристроїв небезпечних зон машин і механізмів, пускових, запобіжних, гальмових і очисних пристроїв, систем блокування та сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежогасіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо;

порядок перевірки наявності та стану вихідних матеріалів (сировини, заготовок, напівфабрикатів);

порядок повідомлення роботодавця про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

2.7. Розділ "Вимоги безпеки під час роботи" повинен містити:

відомості щодо безпечної організації праці, про прийоми та методи безпечного виконання робіт, правила використання технологічного обладнання, пристроїв та інструментів, а також застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати;

правила безпечного поводження з вихідними матеріалами (сировиною, заготовками, напівфабрикатами), з готовою продукцією, допоміжними матеріалами та відходами виробництва, що являють небезпеку для працівників;

правила безпечної експлуатації внутрішньоцехових транспортних і вантажопідіймальних засобів і механізмів, тари; вимоги безпеки при вантажно-розвантажувальних роботах та транспортуванні вантажу;

вказівки щодо порядку утримання робочого місця в безпечному стані;

можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення;

вимоги щодо використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів;

умови, за яких робота повинна бути припинена (технічні, метеорологічні, санітарно-гігієнічні тощо);

вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки; порядок повідомлення роботодавця про нещасні випадки чи

раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу,

виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників.

2.8. Розділ "Вимоги безпеки після закінчення роботи" повинен містити:

порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення і змачення обладнання, пристроїв, машин, механізмів та апаратури, а при безперервному процесі - порядок передачі їх черговій зміні;

порядок здавання робочого місця;

порядок прибирання відходів виробництва;

вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник після закінчення роботи;

порядок повідомлення роботодавця про всі недоліки, що виявились у процесі роботи.

2.9. Розділ "Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях" повинен містити:

відомості про ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо);

відомості про засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим аваріям;

порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки працівника при виникненні аварії згідно з планом її ліквідації, в тому числі у випадку її виникнення під час передачі-приймання зміни при безперервній роботі;

порядок повідомлення роботодавця про аварії та ситуації, що можуть до них призвести;

відомості про порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації;

порядок дій щодо подання першої медичної допомоги потерпілим під час аварії.

Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, техніку безпеки, виробничу санітарію в закладах охорони здоров'я.

Органи державного нагляду за охороною праці, їх основні повноваження та права.

Державний нагляд за додержанням законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють:

— Державний комітет України з нагляду за охороною праці (Держнагляд-охоронпраці);

— органи Головної державної інспекції з нагляду за ядерною безпекою Міністерства екології та природних ресурсів України;

— органи державного пожежного нагляду Державного департаменту пожежної безпеки Міністерства внутрішніх справ України;

— органи та заклади санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України.

Кожний із вищеперерахованих органів виконує функції в межах своїх повноважень, визначених положеннями про ці органи.

Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про охорону праці здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування та діють відповідно до положень, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Посадові особи органів державного нагляду за охороною праці (державні інспектори) мають право:

— безперешкодно в будь-який час відвідувати підконтрольні підприємства для перевірки дотримання законодавства про охорону праці, одержувати від власника необхідні пояснення, матеріали та інформацію з даних питань;

— надсилати керівникам підприємств, а також їх посадовим особам, керівникам структурних підрозділів Ради Міністрів Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів, міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади, обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків у галузі охорони праці;

— зупиняти експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць і обладнання до усунення порушень вимог щодо охорони праці, які створюють загрозу життю або здоров'ю працюючих;

— притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

— надсилати власникам, керівникам підприємств подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати в необхідних випадках матеріали органам прокуратури для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Посадові особи органів державного нагляду за охороною праці несуть відповідальність за виконання покладених на них обов'язків згідно з законодавством.

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють: трудові колективи через обраних ними повноважених; професійні спілки — в особі своїх виборних органів і представників.

Уповноважені трудових колективів з питань охорони праці, їх основні обов'язки і права

Інститут уповноважених трудових колективів з питань охорони праці створюється на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності, видів їх діяльності та чисельності працюючих для здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про охорону праці. Діяльність уповноважених проводиться на підставі Положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці, яке розробляється відповідно до Типового положення і затверджується загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства.

Уповноважені з питань охорони праці обираються на загальних зборах (конференції) колективу підприємства або цеху, дільниці з числа досвідчених та ініціативних працівників на строк дії повноважень органу самоврядування трудового колективу. Працівник, який згідно з посадовими обов'язками відповідає за організацію безпечних та нешкідливих умов праці, не може бути уповноваженим з питань охорони праці. Чисельність останніх визначається рішенням загальних зборів (конференції) трудового колективу залежно від конкретних умов виробництва та необхідності забезпечення безперервного громадського контролю за станом безпеки та умов праці в кожному виробничому підрозділі.

Свої обов'язки уповноважені з питань охорони праці виконують, як правило, в процесі виробництва, безпосередньо на своїй дільниці, зміні, бригаді. Уповноважені з питань охорони праці не рідше одного разу на рік звітують про свою роботу на загальних зборах (конференції) трудового колективу, котрим вони обрані.

Відповідно до Типового положення, уповноважені з питань охорони праці, з метою створення безпечних і нешкідливих умов праці на виробництві, оперативного усунення виявлених порушень здійснюють контроль за:

— виконанням вимог законодавчих та нормативних актів про охорону праці;

- забезпеченням працівників інструкціями, положеннями з охорони праці, які діють у межах підприємства, та додержання їх вимог працівниками;
- своєчасним і правильним розслідуванням, документальним оформленням та обліком нещасних випадків та професійних захворювань;
- використанням фонду охорони праці підприємства за його призначенням, та інше.

Уповноважені з охорони праці можуть і повинні залучатися до розроблення розділу «Охорона праці» колективних договорів та угод, комплексних перспективних планів з охорони праці, до роботи в комісіях з питань атестації робочих місць. Вони беруть участь: у комісіях з розслідування професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві, якщо потерпілий не є членом профспілки; у вирішенні питання про зниження розміру одноразової допомоги потерпілому від нещасного випадку в разі невиконання працівником вимог нормативних документів про охорону праці; розгляду факту наявності виробничої ситуації, небезпечної для здоров'я чи життя працівника або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища, у випадку відмови працівника виконувати з цих причин доручену йому роботу.

Уповноважені з охорони праці мають право:

- безперешкодно перевіряти стан безпеки і гігієни праці, додержання працівниками нормативних актів про охорону праці на об'єктах підприємства чи виробничого підрозділу, колектив якого його обрав;
- вносити в спеціально заведену для цього книгу обов'язкові для розгляду власником (керівником структурного підрозділу) пропозиції щодо усунення виявлених порушень;
- вимагати від майстра, бригадира чи іншого керівника виробничого підрозділу припинення роботи на робочому місці у разі створення загрози життю або здоров'ю працюючих;
- вносити пропозиції про притягнення до відповідальності працівників, які порушують нормативні акти про охорону праці.

Гарантії для уповноважених з питань охорони праці щодо звільнення їх з роботи з ініціативи власника або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності передбачається у колективному договорі.

Уповноважений може бути відкликаний до закінчення терміну своїх повноважень у разі незадовільного їх виконання тільки за рішенням загальних зборів (конференції) трудового колективу, який його обирає.

Повноваження і права профспілок у здійсненні контролю за додержанням законодавства про охорону праці

Законом України «Про охорону праці» на профспілки покладено чимало повноважень у галузі охорони праці, виконання яких вони здійснюють через свої виборні органи та представників. Головною метою і завданням представників профспілок є захист прав та законних інтересів працівників у сфері охорони праці, надання їм практичної допомоги у вирішенні цих питань.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» представники профспілок беруть участь у вирішенні таких основних питань:

- в опрацюванні національної, галузевих і регіональних програм покращення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також відповідних угод з питань покращення умов і безпеки праці;

— в опрацюванні державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці;

— в опрацюванні власником комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів з охорони праці;

— у розслідуванні нещасних випадків і профзахворювань, у тому числі спеціальних розслідуваннях за участю фахівців з охорони праці вищих профорганів, у розробленні заходів щодо їх попередження;

— у підготовці разом з власником подання про визначення і затвердження трудовим колективом порядку оплати та розмірів одноразової допомоги працівникам, які потерпіли на виробництві, а також про порядок зменшення цієї допомоги за наявності вини працівника у нещасному випадку;

— у розробленні пропозицій для включення їх в угоду з питань охорони праці колективного договору;

— в організації соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань у порядку і на умовах, що визначаються законодавством і колективним договором (угодою, трудовим договором);

— у визначенні Кабінетом Міністрів України порядку перегляду і збільшення тарифів на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань залежно від рівня виробничого ризику залежно від рівня виробничого травматизму і ступеня шкідливості умов праці;

— у роботі комісій з питань охорони праці підприємств, з атестації посадових осіб на знання ними нормативних актів про охорону праці, з приймання в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів виробничого призначення на відповідність їх до вимог нормативних актів про охорону праці, з атестації робочих місць за умовами праці.

Безпосередніми виконавцями функцій профспілок на підприємствах, згідно з Законом України «Про охорону праці», є профспілковий комітет, його комісія з питань охорони праці, цехові комітети, профгрупи і громадські інспектори з охорони праці. Функції і обов'язки цих громадських формувань і їх права викладені у відповідних положеннях, затверджених президією Федерації профспілок України від 20 вересня 1994р.

Оскільки зміст роботи громадських інспекторів профспілкових комітетів та уповноважених з питань охорони праці трудових колективів багато в чому збігаються, то розгляд даного питання опускається, так як воно щодо уповноважених досить детально висвітлене в попередній частині розділу.

Підтвердженням сказаного може слугувати і той факт, що відповідно до Типового положення про роботу уповноважених трудових колективів, останні можуть бути одночасно і представниками профспілок з питань охорони праці. В той же час, за рішенням трудового колективу обов'язки уповноважених можуть бути покладені на громадських інспекторів з охорони праці профспілок. Разом з тим, необхідно зазначити, що профспілковий комітет має дещо ширші права. Зокрема, він має право внести власнику, державним органам управління подання з будь-якого питання охорони праці та домагатися від них аргументованої відповіді. Більше того, відповідно до ст. 45 КЗпП на вимогу профспілкового комітету, який підписав за дорученням трудового колективу колективний договір, власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір (контракт) з будь-яким керівником або усунути його із займаної посади, якщо він порушує законодавство про працю і не виконує заходи або вимоги колективного договору, в тому числі і з питань охорони праці.

Значна роль профспілкових комітетів щодо профілактики травматизму та професійних захворювань. На засіданнях своїх колективних органів вони розглядають причини нещасних випадків, особливо з важкими наслідками і дають принципову оцінку діяльності власника щодо підвищення рівня безпеки праці на виробництві. Важливою функцією профспілкового комітету є захист інтересів членів профспілки та інших працівників (на їх прохання) при розгляді конфліктних ситуацій з будь-яких питань охорони праці.

Виробнича санітарія — це система організаційних та технічних заходів, які спрямовані на усунення потенційно небезпечних факторів і запобігання професійних захворювань та отруєнь.

До організаційних заходів належать:

- дотримання вимог охорони праці жінок та осіб віком до 18 років;
- проведення попередніх та періодичних медичних оглядів осіб, які працюють у шкідливих умовах;
- забезпечення працюючих у шкідливих умовах лікувально-профілактичним обслуговуванням тощо.

Технічні заходи передбачають:

- систематичне підтримання чистоти у приміщеннях і на робочих місцях;
- розробку та конструювання обладнання, що вилучає виділення пилу, газів та пари, інших шкідливих речовин у виробничих приміщеннях;
- забезпечення санітарно-гігієнічних вимог до повітря виробничого середовища;
- улаштування систем вентиляції та кондиціонування робочих місць зі шкідливими умовами праці;
- забезпечення захисту працюючих від шуму, ультра- та інфразвуку, вібрації, різних видів випромінювання.

Таким чином, запобігання професійних захворювань і отруєнь здійснюється через здійснення комплексу організаційних і технічних заходів, які спрямовані на оздоровлення повітряного середовища, виконання вимог гігієни та особистої безпеки працюючих.

Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.

Стаття 22. Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій (Згідно Закону України «Про охорону праці»)

Роботодавець повинен організувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України за погодженням з всеукраїнськими об'єднаннями профспілок.

За підсумками розслідування нещасного випадку, професійного захворювання або аварії роботодавець складає акт за встановленою формою, один примірник якого він зобов'язаний видати потерпілому або іншій заінтересованій особі не пізніше трьох днів з моменту закінчення розслідування.

У разі відмови роботодавця скласти акт про нещасний випадок чи незгоди потерпілого з його змістом питання вирішуються посадовою особою органу державного нагляду за охороною праці, рішення якої є обов'язковим для роботодавця.

Рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці може бути оскаржене у судовому порядку.

Основні принципи класифікації, порядок розслідування і оформлення нещасних випадків на виробництві, пов'язаних із працівниками та іншими особами, визначає «**Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві**» від 25 серпня 2004р. №1112.

Дія цього Порядку поширюється на підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та на всіх працівників в Україні, а також на осіб, які перебували за кордоном у відрядженні. Положення поширюється також на працівників Міноборони, МВС, СБУ, МНС та ін.

Цей Порядок визначає процедуру проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій, що сталися на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду економічної діяльності або в їх філіях, представництвах, інших відокремлених підрозділах чи у фізичних осіб - підприємців, які відповідно до законодавства використовують найману працю (далі - підприємство), а також тих, що сталися з особами, які забезпечують себе роботою самостійно, за умови добровільної сплати ними внесків на державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (далі - особи, які забезпечують себе роботою самостійно).

Розслідування проводиться у разі раптового погіршення стану здоров'я працівника або особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, одержання ними поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, заподіяних іншою особою, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання теплового удару, опіку, обмороження, у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетруси, зсуви, повені, урагани тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу, що призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, у разі зникнення працівника під час виконання ним трудових обов'язків, а також у разі смерті працівника на підприємстві (далі - нещасні випадки).

До гострих професійних захворювань і гострих професійних отруєнь належать захворювання та отруєння, спричинені впливом небезпечних факторів, шкідливих речовин не більше ніж протягом однієї робочої зміни.

Гострі професійні захворювання спричиняються впливом хімічних речовин, іонізуючого та неіонізуючого випромінювання, значним фізичним навантаженням та перенапруженням окремих органів і систем людини. До них належать також інфекційні, паразитарні, алергійні захворювання.

Гострі професійні отруєння спричиняються в основному шкідливими речовинами гостроспрямованої дії.

Про кожний нещасний випадок потерпілий або працівник, який його виявив, чи інша особа - свідок нещасного випадку повинні негайно повідомити безпосереднього керівника робіт чи іншу уповноважену особу підприємства і вжити заходів до подання необхідної допомоги потерпілому.

У разі настання нещасного випадку безпосередній керівник робіт (уповноважена особа підприємства) зобов'язаний:

- терміново організувати подання першої медичної допомоги потерпілому, забезпечити у разі необхідності його доставку до лікувально-профілактичного закладу;

- повідомити про те, що сталося, роботодавця, керівника первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або уповноважену найманими працівниками особу з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки;

- зберегти до прибуття комісії з розслідування (комісії із спеціального розслідування) нещасного випадку обстановку на робочому місці та устаткування у такому стані, в якому вони були на момент нещасного випадку (якщо це не загрожує життю чи здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків), а також вжити заходів до недопущення подібних випадків.

Лікувально-профілактичний заклад повинен про кожне звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок на виробництві без направлення підприємства передати протягом доби з використанням засобів зв'язку екстрене повідомлення за формою згідно з додатком 1:

- підприємству, де працює потерпілий;
- робочому органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно;
- установі (закладу) державної санітарно-епідеміологічної служби (далі - установа державної санітарно-епідеміологічної служби), які обслуговують підприємство, де працює потерпілий, або такій установі за місцем настання нещасного випадку з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, - у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння).

Роботодавець, одержавши повідомлення про нещасний випадок зобов'язаний негайно:

1) повідомити з використанням засобів зв'язку про нещасний випадок:

- робочий орган виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства за встановленою Фондом формою;
- підприємство, де працює потерпілий, - якщо потерпілий є працівником іншого підприємства;
- органи державної пожежної охорони за місцезнаходженням підприємства - у разі нещасного випадку, що стався внаслідок пожежі;
- установу державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує підприємство, - у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння);

2) утворити наказом комісію з розслідування нещасного випадку (далі - комісія) у складі не менше ніж три особи та організувати розслідування.

Комісія зобов'язана протягом трьох діб:

- обстежити місце нещасного випадку, одержати пояснення потерпілого, якщо це можливо, опитати свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб;
- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;
- з'ясувати обставини і причини нещасного випадку;
- визначити, чи пов'язаний цей випадок з виробництвом;
- установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, розробити заходи щодо запобігання подібним нещасним випадкам;
- скласти акт розслідування нещасного випадку за формою Н-5 згідно з додатком 2 у трьох примірниках (далі - акт форми Н-5), а також акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1 згідно з додатком 3 у шести примірниках (далі - акт форми Н-1), якщо цей нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний

з виробництвом, або акт про нещасний випадок, не пов'язаний з виробництвом, за формою НПВ згідно з додатком 4, якщо цей нещасний випадок визнано таким, що не пов'язаний з виробництвом (далі - акт форми НПВ), і передати їх на затвердження роботодавцю;

Спеціальному розслідуванню підлягають:

- нещасні випадки із смертельними наслідками;
- групові нещасні випадки, які сталися одночасно з двома і більше працівниками, незалежно від ступеня тяжкості ушкодження їх здоров'я;
- випадки смерті працівників на підприємстві;
- випадки зникнення працівників під час виконання трудових (посадових) обов'язків;
- нещасні випадки з тяжкими наслідками, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого (за рішенням органів Держнаглядохоронпраці).
- Віднесення нещасних випадків до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі до нещасних випадків з можливою інвалідністю потерпілого, здійснюється відповідно до Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості, що затверджується МОЗ.

Спеціальне розслідування нещасного випадку (крім випадків, передбачених пунктом 43 цього Порядку) проводиться комісією із спеціального розслідування нещасного випадку (далі -

спеціальна комісія), що призначається наказом керівника територіального органу Держнаглядохоронпраці за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку, якщо він стався з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, чи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, за погодженням з органами, представники яких входять до її складу.

До складу спеціальної комісії включаються:

- посадова особа територіального органу Держнаглядохоронпраці (голова комісії);
- представник робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку, якщо він стався з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, чи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;
- представник органу, до сфери управління якого належить підприємство, а у разі його відсутності - місцевої держадміністрації та органу місцевого самоврядування, якщо нещасний випадок стався з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, чи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;
- керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства або інший представник роботодавця;
- представник первинної організації профспілки підприємства, членом якої є потерпілий, або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки;
- представник профспілкового органу вищого рівня;
- представник установи державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує підприємство, або такої установи за місцем настання нещасного випадку, якщо він стався з особою, яка забезпечує себе роботою самостійно, - у разі розслідування випадку гострого професійного захворювання (отруєння);
- представник інспекції державного технічного нагляду Мінагрополітики - якщо нещасний випадок стався під час експлуатації зареєстрованих в інспекції сільськогосподарських машин (трактори, самохідні шасі, самохідні сільськогосподарські, дорожньо-будівельні і меліоративні машини, тракторні причепа, обладнання тваринницьких ферм, посівні та збиральні машини).

Залежно від кількості загиблих, характеру і можливих наслідків аварії до складу спеціальної комісії можуть бути включені спеціалісти органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, представники органів охорони здоров'я та інших органів.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло 5 і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, яка

призначається наказом Держнаглядохоронпраці. До складу цієї комісії включаються керівники Держнаглядохоронпраці, органу, до сфери управління якого належить підприємство, місцевого органу виконавчої влади, виконавчої дирекції Фонду, галузевого або територіального об'єднання профспілок, роботодавця, представники первинних організацій профспілок, членами яких є потерпілі, або уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці, якщо потерпілі не є членами профспілок, відповідного органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у разі необхідності), органів охорони здоров'я та інших органів.

Спеціальна комісія зобов'язана:

- обстежити місце, де стався нещасний випадок, одержати письмові чи усні пояснення від роботодавця і його представників, посадових осіб, працівників підприємства, потерпілого, якщо це можливо, опитати інших осіб - свідків нещасного випадку та осіб, причетних до нього;
- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;
- з'ясувати обставини і причини нещасного випадку;
- визначити, чи пов'язаний цей випадок з виробництвом;
- установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити заходи щодо запобігання подібним нещасним випадкам;
- зустрітися з потерпілими або членами їх сімей чи особами, які представляють їх інтереси, з метою розгляду питань щодо розв'язання соціальних проблем, які виникли внаслідок нещасного випадку, внесення пропозицій щодо їх розв'язання відповідним органам, а також дати потерпілим (членам їх сімей, особам, які представляють інтереси потерпілих) роз'яснення щодо їх прав у зв'язку з настанням нещасного випадку.

Медичні заклади, заклади судово-медичної експертизи, органи прокуратури і внутрішніх справ та інші органи зобов'язані безоплатно надавати на запит голови спеціальної комісії відповідні

матеріали та висновки, що стосуються нещасного випадку, у визначені цим Порядком строки розслідування, а у випадках, коли необхідні висновки судово-гістологічної та судово-токсикологічної експертизи, - після проведення відповідних досліджень.

Звітність та інформація про нещасні випадки, аналіз їх причин

Роботодавець на підставі актів форми Н-1 та форми НПВ подає відповідним організаціям державну статистичну звітність про потерпілих за формою, затвердженою Держкомстатом, та несе відповідальність за її достовірність.

Роботодавець зобов'язаний проводити аналіз причин нещасних випадків за підсумками кварталу, півріччя і року та розробляти і виконувати заходи щодо запобігання подібним випадкам.

Органи, до сфери управління яких належать підприємства, місцеві держадміністрації зобов'язані на підставі актів форми Н-1 проводити аналіз обставин і причин нещасних випадків за підсумками кожного півріччя і року в цілому, доводити його результати до відома підприємств, що належать до сфери їх управління, а також розробляти і виконувати заходи щодо запобігання подібним випадкам.

Органи державного управління охороною праці, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду та її робочі органи, профспілки перевіряють в межах своєї компетенції ефективність роботи з профілактики нещасних випадків.

Підприємства та органи, до сфери управління яких вони належать, а також робочі органи виконавчої дирекції Фонду ведуть облік усіх нещасних випадків.

Держнаглядохоронпраці, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві держадміністрації ведуть оперативний облік нещасних випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню.

Органи державної пожежної охорони ведуть облік осіб, які постраждали під час пожеж, а установи державної санітарно-епідеміологічної служби та робочі органи виконавчої дирекції Фонду - облік осіб, які постраждали від гострих професійних захворювань (отруєнь).

Розслідування та облік випадків хронічних професійних захворювань і отруєнь

Усі виявлені випадки хронічних професійних захворювань і отруєнь (далі - професійні захворювання) підлягають розслідуванню.

Професійний характер захворювання визначається експертною комісією у складі спеціалістів спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу згідно з переліком, що затверджується МОЗ.

У разі необхідності до роботи експертної комісії залучаються спеціалісти (представники) підприємства, робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці, якщо хворий не є членом профспілки.

Повідомлення про професійні захворювання та розслідування причин виникнення професійного захворювання

Спеціалізованими лікувально-профілактичними закладами стосовно кожного хворого складається повідомлення за формою П-3

Протягом трьох діб після встановлення діагнозу це повідомлення надсилається роботодавцю та керівнику підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до

виникнення професійного захворювання, установі державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує це підприємство, робочому органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства.

Роботодавець організовує розслідування причин виникнення професійного захворювання та наказом призначає комісію з розслідування причин виникнення професійного захворювання (далі комісія з розслідування), до складу якої входять

- представник установи державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує підприємство (голова комісії);
- представники лікувально-профілактичного закладу, що обслуговує підприємство;
- представники первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або уповноважена

найманими працівниками особа з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки;

- робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства;.

До розслідування в разі потреби можуть залучатися представники інших органів.

Розслідування випадку професійного захворювання проводиться протягом десяти робочих днів після надходження повідомлення за формою П-3.

Комісія з розслідування зобов'язана:

- розробити програму розслідування причин виникнення професійного захворювання;

- розподілити функції між членами комісії;
- розглянути питання про необхідність залучення до її роботи експертів;
- провести розслідування обставин та причин виникнення професійного захворювання;
- скласти акт розслідування хронічного професійного захворювання за формою П-4 у якому відобразити заходи щодо запобігання розвитку професійного захворювання та забезпечення нормалізації умов праці, а також установити осіб, які не виконали відповідні вимоги законодавства про охорону праці і про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Акт форми П-4 складається комісією з розслідування у шести примірниках протягом трьох діб після закінчення розслідування та надсилається роботодавцем потерпілому, лікувально-профілактичному закладу, що обслуговує це підприємство, робочому органу виконавчої дирекції Фонду та первинній організації профспілки, членом якої є потерпілий або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці, якщо потерпілий не є членом профспілки. Примірник акта надсилається установі державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує підприємство, для аналізу і контролю за виконанням заходів.

Примірник акта форми П-4 залишається на підприємстві та зберігається.

Роботодавець зобов'язаний у **п'ятиденний строк** після закінчення розслідування причин професійного захворювання розглянути його матеріали та видати наказ про заходи щодо запобігання професійним захворюванням, а також про притягнення до відповідальності осіб, з вини яких допущено порушення санітарних норм і правил, що призвели до виникнення професійного захворювання.

Про виконання запропонованих комісією з розслідування заходів щодо запобігання професійним захворюванням роботодавець письмово інформує установу державної санітарно-епідеміологічної служби, яка обслуговує підприємство, протягом зазначеного в акті форми П-4 строку.

Реєстрація та облік професійних захворювань

Реєстрація та облік професійних захворювань ведеться в журналі:

- на підприємстві, у робочих органах виконавчої дирекції Фонду та в установах державної санітарно-епідеміологічної служби, на підставі повідомлень про професійні захворювання та актів форми П-4;
- у лікувально-профілактичних закладах на підставі медичної картки амбулаторного хворого, виписки з історії хвороби, діагнозу, встановленого під час обстеження в стаціонарі, а також повідомлення про професійне захворювання.

До цього журналу також вносяться дані щодо працездатності кожного працівника, в якого виявлено професійне захворювання.

У разі виявлення кількох професійних захворювань потерпілий реєструється в журналі один раз із зазначенням усіх діагнозів.

Розслідування та облік аварій

Розслідування проводиться у тому разі, коли сталася:

- 1) аварія **першої категорії**, внаслідок якої:
 - загинуло **5** чи травмовано **10** і більше осіб;
 - спричинено викид отруйних, радіоактивних та небезпечних речовин за межі санітарно-захисної зони підприємства;

- збільшилася концентрація забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі більш як у **10** разів;
- зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників підприємства чи населення;

2) аварії **другої категорії**, внаслідок якої:

- загинуло до **5** чи травмовано від **4** до **10** осіб;
- зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників цеху, ділянки підприємства з чисельністю працюючих **100** чоловік і більше

Особа - свідок аварії повинна негайно повідомити про аварію безпосереднього керівника робіт або іншу посадову особу підприємства, які зобов'язані поінформувати роботодавця.

Роботодавець або особа, яка керує виробництвом під час зміни, зобов'язані діяти згідно з планом ліквідації аварії, вжити першочергових заходів для рятування потерпілих і подання їм медичної допомоги, запобігання подальшому розвитку аварії, встановлення меж небезпечної зони та обмеження доступу до неї людей.

Роботодавець зобов'язаний негайно повідомити про аварію територіальний орган Держнаглядохоронпраці, орган, до сфери управління якого належить підприємство, відповідну місцеву держадміністрацію, штаб цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій, прокуратуру за місцем виникнення аварії і відповідний профспілковий орган, а в разі травмування або загибелі працівників також відповідний робочий орган виконавчої дирекції Фонду..

Якщо з приводу розслідування аварії, що не спричинила нещасні випадки, не прийнято спеціальне рішення Кабінету Міністрів України, розслідування проводиться комісіями, що утворюються:

у разі аварії першої категорії - наказом центрального органу виконавчої влади чи розпорядженням місцевої держадміністрації за погодженням з відповідними органами державного нагляду за охороною праці і МНС;

у разі аварії другої категорії - наказом керівника органу, до сфери управління якого належить підприємство, чи розпорядженням місцевої держадміністрації за погодженням з відповідними органами державного нагляду за охороною праці і МНС.

Головою комісії призначається представник органу, до сфери управління якого належить підприємство, або представник органу державного нагляду за охороною праці чи МНС.

Комісія зобов'язана протягом десяти робочих днів розслідувати обставини і причини аварії та скласти акт за формою Н-5

Тема 12. Основні фактори трудового процесу та проблеми збереження здоров'я працівників.

Тема 13. Вимоги техніки безпеки та організація роботи у відділеннях лікарні

Умови праці – це умови, які складаються в процесі праці людини – головної продуктивної сили суспільства. Вони поділяються на соціально-економічні, які розглядаються у широкому розумінні і характеризують відношення до них суспільства, а також виробничі, або умови праці безпосередньо на робочих місцях, тобто у вузькому розумінні. Учені Науково-дослідного інституту праці (НДІ праці) визначили умови праці як складне об'єктивне суспільне явище, яке формується в процесі виробничої діяльності під впливом взаємозв'язаних факторів соціально-економічного, техніко-організаційного та природнокліматичного характеру, що суттєво впливає не тільки на здоров'я, працездатність людини та її ставлення до праці, на продуктивність праці й інші економічні результати виробництва, а й на рівень життя, всебічний розвиток людини. У навчальному посібнику «Економіка труда и социально-трудовые отношения» умови праці визначаються як сукупність взаємозв'язаних виробничих, санітарногігієнічних,

психофізичних, естетичних і соціальних чинників конкретної праці, зумовлених розвитком продуктивних сил суспільства, що визначають стан виробничого середовища і вплив на здоров'я і працездатність людини. ГОСТ 19605-74 «Організація праці» трактує умови праці як «сукупність факторів виробничого середовища, що впливають на здоров'я та працездатність людини в процесі праці».

Гігієнічна класифікація праці визначає умови праці як сукупність факторів трудового і виробничого середовища, де здійснюється діяльність людини. Праця, а відповідно умови її охорона праці є реаліями різних систем: з одного боку, «людина – машина (технічний процес)», «людина – виробниче середовище», «людина – машина (технічний процес) – виробниче середовище», а з іншого, – «людина – колектив – суспільство», «людина – суспільство – природа». Для перших трьох систем умови розглядаються стосовно робочого місця, ділянки, цеху, виробництва, а останніх двох – у межах підприємства, галузі, регіону. 2. Класифікація факторів, які впливають на формування умов праці. На формування умов праці впливає багато факторів, основними з яких є соціально-економічні, техніко-організаційні та природні. Соціально-економічні фактори визначають характер умов праці. Серед них виділяються підгрупи: — нормативно-правові (законодавство про працю, стандарти, санітарні та інші норми і правила, а також форми адміністративного й громадського контролю за їх виконанням); — економічні (матеріальне та економічне стимулювання; моральне заохочення, система пільг і компенсацій за несприятливі умови праці); — соціально-психологічні (психологічний клімат у колективі, умови оглядів, конкурсів; проведення «днів охорони праці»); — суспільно-політичні (форми руху працюючих за створення сприятливих умов праці, винахідництво і раціоналізація).

Техніко-організаційні фактори впливають на формування умов праці на робочих місцях, ділянках, у цехах. Серед них виділяються такі підгрупи: — предмети праці та продукти праці; — технологічні процеси; — засоби праці; — організаційні форми виробництва, праці та управління. Дія природних факторів не тільки зумовлена особливостями природного середовища, а й передбачає додаткові вимоги до устаткування, технологій, організації виробництва і праці. Серед них виділяються такі підгрупи: — географічні (кліматичні зони); 6 — біологічні (особливості рослинного та тваринного світу в сільському господарстві); — геологічні (характер добування корисних копалин). Усі вказані фактори впливають на формування умов праці одночасно та у нерозривній єдності, зумовлюючи поряд з іншими параметрами виробниче середовище.

Класифікація факторів, які впливають на формування умов праці, допомагає на рівні галузі, об'єднання окремого виробництва: — формувати та поліпшувати умови праці, аналізувати їх стан; — планувати заходи щодо полегшення умов праці; — розробляти проекти устаткування, споруджень, технологічних проектів, спрямованих на поліпшення умов праці; — зосереджувати (фінансові, матеріальні, трудові) ресурси на полегшення умов праці; — прогнозувати зміни в умовах праці у зв'язку зі змінами технології, устаткування, впровадженням нових матеріалів та технологій. 3. Система елементів умов праці. Система факторів, що впливають на формування умов праці, спричиняє свій опосередкований вплив на людину через сукупність елементів, які безпосередньо визначають умови праці на робочих місцях.

Виділяють такі елементи умов праці, які безпосередньо визначають умови праці на робочих місцях: — санітарно-гігієнічні, які характеризують виробниче середовище під впливом предметів та засобів праці, а також технологічних процесів (промисловий шум, вібрація, токсичні речовини, промисловий пил, температура повітря й ін.). Всі вони кількісно оцінюються за допомогою методів санітарногігієнічних досліджень і нормуються шляхом установа стандартів, санітарних норм і вимог; — психофізіологічні елементи, зумовлені змістом праці та її організацією (фізичне навантаження, пов'язане з динамічною і статистичною роботою; нервово-психічне навантаження у вигляді напруги зору – точність роботи; нервово-емоційна напруга та інтелектуальне навантаження – обсяг інформації, що переробляється, число виробничо важливих об'єктів одночасного спостереження; монотонність трудового процесу – темп праці; різноманітність тощо). Елементи цієї групи, за винятком фізичних зусиль і монотонності, не мають затверджених нормативів; — естетичні, які сприяють формуванню позитивних емоцій у працівника (художньо-конструкторські якості робочого місця, інструмента, робочого одягу, допоміжних засобів, архітектурно-художнього оформлення інтер'єру, функціональна музика тощо). Кількісних оцінок елементи цієї групи не мають. Визначення естетичного рівня умов праці здійснюється за допомогою методів експертної оцінки; — соціально-психологічні елементи, які характеризують взаємовідносини у трудовому колективі (соціальний клімат). Вони поки що не мають одиниць 7 виміру, норм і стандартів. Але соціологічні дослідження у формі усного

опитування, анкетування створюють об'єктивну основу для їх виміру й оцінки; — технічні елементи (рівень механізації праці). 4. Класифікація умов праці на виробництві Умови праці на виробництві диференціюються залежно від фактично визначених рівнів факторів виробничого середовища порівняно із санітарними нормами, правилами, гігієнічними нормативами, а також з урахуванням можливого шкідливого впливу їх на стан здоров'я працюючих. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 450-р «Про нову гігієнічну класифікацію праці та показники, за якими надаються пільги і компенсації працівникам, зайнятим на роботах з шкідливими та важкими умовами праці» впроваджена нова гігієнічна класифікація праці. Згідно з гігієнічною класифікацією праці умови праці поділяються на чотири класи: I клас – оптимальні умови – такі умови, в яких не лише зберігається здоров'я працюючих, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності. Оптимальні нормативи виробничих факторів установлені для мікроклімату і факторів трудового процесу.

Для інших факторів за оптимальні умови приймаються такі умови праці, в яких несприятливі фактори виробничого середовища не перевищують рівнів, прийнятих за безпечні для населення. II клас – допустимі умови – характеризуються такими рівнями факторів виробничого і трудового процесу, які не перевищують установлених гігієнічних нормативів, а можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступної зміни й не чинять несприятливого впливу на стан здоров'я працюючих та їх потомство в найближчому і віддаленому періодах. III клас – шкідливі умови – характеризуються такими рівнями шкідливих виробничих факторів, які перевищують гігієнічні нормативи і здатні чинити несприятливий вплив на організм працюючого та(або) його потомство.

Шкідливі умови за показниками перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працюючих поділяються на чотири ступеня: 1-й ступінь – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, що, як правило, викликають функціональні зміни, які виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни перерві контакту зі шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я; 2-й ступінь – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять переважно до зростання виробничо зумовленої захворюваності, виникнення окремих ознак або легких форм патології (як правило, без втрати професійної працездатності); 3-й ступінь – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, що призводять, крім зростання виробничо зумовленої захворюваності, до розвитку професійних 8 захворювань, як правило, легкого та середнього ступенів важкості (із втратою працездатності в період трудової діяльності); 4-й ступінь – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні призводити до значного зростання хронічної патології та рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку важких форм професійних захворювань із втратою загальної працездатності. IV клас – небезпечні (екстремальні) умови – характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, вплив яких протягом робочої зміни (або її частин) створює загрозу для життя, високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень.

Гігієнічна класифікація праці використовується для: — роботодавців усіх організаційно-правових форм та форм власності; — працівників з метою одержання повної інформації про умови праці на своїх робочих місцях; — установ, що виконують контроль за дотриманням санітарних норм і правил, гігієнічних нормативів на робочих місцях, а також проводять оцінку умов праці при атестації робочих місць; — установ, які здійснюють медичне обслуговування працюючих; — органів соціального і медичного страхування. 5. Санітарні норми та їх застосування для аналізу і поліпшення умов праці Загальні положення і вимоги, які регламентують умови праці на підприємствах та організаціях, визначені законодавством про працю. Згідно з цими положеннями і вимогами розробляються й періодично переглядаються спеціальні правила, норми та інструкції з охорони праці і виробничої санітарії. Більшість нормативів і рекомендацій з умов праці встановлюються на рівні державних стандартів (Державні санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку – ДСН 2.3.6 037-99, Державні санітарні норми виробничої загальної та локальної вібрації – ДСН 3.3.6 039-99, Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень – ДСН 3.3.6 042-99 тощо). Санітарні норми, встановлені для підприємств, визначають правила, вимоги, положення, які регламентують умови праці. Вони представлені у вигляді різних

документів: довідників, збірників норм та правил, інструкцій, постанов, законодавчих актів. Виділяють таку класифікацію санітарних норм: — за призначенням – проектування промислових підприємств, організація технологічних процесів, санітарного стану підприємств, техніки безпеки та виробничої санітарії, норми для окремих видів виробничих шкідливостей; — щодо обов'язковості застосування – обов'язкові і рекомендовані; — залежно від впливу умов праці на організм людини – оптимальні й допустимі; — залежно від сфери застосування – загальні та галузеві; — залежно від терміну дії – постійні та тимчасові.

Згідно із санітарними нормами всі промислові об'єкти залежно від ступеня шкідливості і небезпечності для населення поділяються на п'ять класів. Для кожного з них встановлена санітарна зона, мінімальна допустима відстань між промисловим об'єктом, жилими спорудами, культурно-профілактичними закладами. Так, для підприємств I класу санітарно-захисна зона встановлюється 1000 м, для II – 500 м, для III – 300 м, для IV – 100 м і для V класу – 50 м. До I, II, III класу належать підприємства хімічної та металургійної промисловості, деякі підприємства з видобутку руди, виробництва будівельних матеріалів, до IV – підприємства з обробки деревини, підприємства текстильної, легкої, харчової промисловості, до V класу – підприємства металообробної промисловості без ливарних процесів, меблеві фабрики, друкарні тощо. Обладнання робочих місць та умови праці на них повинні відповідати вимогам таких нормативних документів: — розміри й обладнання виробничих приміщень – СН 245-71 (Санітарним нормам проектування промислових підприємств) і ОНТП-24-86 (Загальнодержавним нормам технологічного проектування), а допоміжних – СНиП 2.09.04-82 (Будівельним нормам і правилам). Наприклад, для забезпечення нормальних умов праці на одного працівника встановлюють санітарні норми – обсяг виробничого приміщення не менше 15 м³, площу – не менше 4,5 м².

На підприємствах передбачаються кабінети психофізіологічного розвантаження, приміщення для виконання фізичних вправ, санітарно-побутові приміщення; — показники мікроклімату (температура, відносна вологість повітря, швидкість руху повітря, теплове випромінювання) в робочій зоні – Державним санітарним нормам ДСН 3.3.6 042-99; — рівні вібрації не повинні перевищувати допустимих значень Державних санітарних норм ДСН 3.3.6 039-99; — концентрація шкідливих речовин у повітрі робочої зони (газо-, паро- або пилоподібних) не повинна перевищувати гранично допустимих концентрацій (ГДК) шкідливих речовин у повітрі робочої зони, що містяться у переліку «Предельно допустимые концентрации (ПДК) вредных веществ в воздухе рабочей зоны» № 4617-88, доповненнях № 1-7 до нього, а також ГДК, затверджених Головним державним санітарним лікарем України після 1 січня 1997 р.; — рівні виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку не повинні перевищувати допустимих значень Державних санітарних норм ДСН 3.3.6 037-99; — параметри виробничого освітлення (коефіцієнт природної освітленості, освітленість робочої поверхні тощо) повинні відповідати вимогам СНиП-4-79).

Згідно з нормами визначаються гранично допустимий рівень виробничого фактора (ГДР), гранично допустима концентрація (ГДК), допустимий рівень виробничого фактора. Гранично допустимий рівень виробничого фактора – це рівень виробничого фактора, дія якого при роботі встановленої тривалості за час усього трудового стажу не призводить до травми, захворювання або відхилення в стані 10 здоров'я в процесі роботи або у віддалені періоди життя теперішнього і наступних поколінь. Гранично допустима концентрація означає концентрацію, яка при щоденній (крім вихідних днів) роботі протягом 8 год. або іншої тривалості, але не більше 41 год. за тиждень за час усього робочого стажу не може викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я. Допустимий рівень виробничого фактора – це рівень виробничого фактора, дія якого при роботі встановленої тривалості за час усього трудового стажу не призводить до травми чи захворювання, але може викликати рідкісні швидкоплинні відчуття, зміну функціонального стану організму, що не виходять за межі фізіологічної спроможності пристосування.

У зв'язку з тим, що будь-який трудовий процес виконується в певних умовах, санітарні норми тісно пов'язані з нормами праці. Тому при фізіологічному обґрунтуванні норм праці необхідно враховувати реальні умови і можливість скорочення факторів виробничого середовища, які несприятливо впливають на організм працівника. Вплив несприятливих умов на організм працівника обмежує в нормах праці встановлення необхідного часу регламентованого відпочинку. При цьому санітарні норми є свого роду еталоном, з яким зіставляють різні варіанти умов виконання робіт. Залежно від ступеня впливу умов праці на організм працівника визначають тривалість робочої зміни і режим внутрішньозмінного відпочинку, що, у свою чергу, визначає

норми часу і виробітку. Санітарні норми широко застосовуються при аналізі умов праці і впровадженні заходів щодо їх поліпшення. Перевірка санітарного стану промислових підприємств і організацій органами санітарного надзору здійснюється на основі санітарних норм.

Санітарні норми мають динамічний характер і змінюються залежно від зміни виробничих умов, навколишнього середовища та інших факторів. Удосконалюють санітарні норми на основі науково-технічного прогресу внаслідок вжиття заходів щодо поліпшення умов праці, виникнення технічних, організаційних та економічних можливостей дотримання і вдосконалення відповідних норм. Санітарні норми і правила затверджуються уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. 6. Атестація робочих місць за умовами праці У сучасних умовах неабиякого значення набуває атестація робочих місць. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 р. № 442 визначено Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці і Методичні рекомендації для проведення атестації робочих місць за умовами праці. Атестація робочих місць за умовами праці – це комплексна оцінка всіх факторів виробничого середовища і трудового процесу, супутніх соціально-економічних факторів, що впливають на здоров'я і працездатність працівників у процесі трудової діяльності.

Періодичність такої атестації встановлюється підприємством у колективному договорі, але не рідше одного разу за 5 років. 11 Атестація робочих місць передбачає: — комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці, відповідність їх характеристик стандартам безпеки праці, будівельним та санітарним нормам і правилам; — виявлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці; — санітарно-гігієнічне дослідження чинників виробничого середовища, визначення ступеня важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці; — встановлення ступеня шкідливості і небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією; — обґрунтування віднесення робочого місця до категорії зі шкідливими (особливо шкідливими) умовами праці; — визначення (підтвердження) права працівників на пільги; — аналіз реалізації технічних і організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

Після проведення атестації за даними лабораторно-інструментальних досліджень комісія складає карту умов праці на кожне робоче місце, яка включає оцінку факторів виробничого середовища і трудового процесу, гігієнічну оцінку умов праці, оцінку технічного та організаційного рівня. Ця карта містить оцінку наступних факторів виробничого і трудового процесу: — шкідливих хімічних речовин від I до IV класу небезпеки включно; — пилу; — вібрації; — шуму; — інфразвуку; — ультразвуку; — неіонізуючого випромінювання різних діапазонів; — мікроклімату у приміщенні (температури повітря, швидкості руху повітря, відносної вологості, інфрачервоного випромінювання); — температури зовнішнього повітря влітку та взимку; — атмосферного тиску; — біологічних факторів (мікроорганізмів, білкових препаратів, природних компонентів організму від I до IV класу небезпеки включно); — важкості праці (динамічної роботи, статистичного навантаження); — робочої пози; — напруженості праці (уваги, напруженості аналізаторних функцій, емоційної та інтелектуальної напруженості, одноманітності); — змінності. За результатами атестації складаються переліки: — робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджено право на пільги і компенсації, передбачені законодавством; — робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, на яких пропонується встановити пільги і компенсації за рахунок підприємства; — робочих місць з несприятливими умовами праці, на яких необхідно вжити першочергові заходи щодо їх поліпшення.

. Засоби компенсації впливу на працівників несприятливих умов праці Охорона здоров'я працівників, забезпечення сприятливих умов праці, ліквідація професійних захворювань і виробничого травматизму є однією з основних турбот уряду України. Це виявляється в комплексі економічних, технічних, санітарно-гігієнічних і правових заходів, спрямованих на прискорення технічного прогресу, автоматизацію та механізацію виробничих процесів, заміну ручної праці машинами, подальше поліпшення умов праці. Разом з тим, рівень розвитку техніки поки що не може забезпечити створення в усіх випадках і всім працівникам належних умов праці, що виключають вплив шкідливих умов праці на людський організм. Тому для таких працівників законодавством передбачено різні пільги і компенсації. Серед цих пільг – лікувально-профілактичне харчування для працівників, зайнятих на роботах з особливо шкідливими умовами праці, для зміцнення їх здоров'я і попередження професійних захворювань згідно з Переліком виробництв, професій і посад, робота в яких дає право на безкоштовне одержання лікувально-профілактичного харчування у зв'язку з особливо шкідливими умовами праці. Витрати, пов'язані з

безплатною видачею такого харчування працівникам, повинні проводитися за рахунок собівартості продукції, а в бюджетних організаціях – за рахунок асигнувань з бюджету. Працівникам, які зайняті на роботах із шкідливими умовами праці, передбачено видачу молока. Основна мета видачі молока – підвищення опору організму людини несприятливим факторам виробничого середовища.

Таким працівникам надається додаткова відпустка до основної і встановлюється скорочений робочий день згідно зі Списком виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на додаткову відпустку та скорочений робочий день. При скороченні робочого дня людина працює і відчуває на собі вплив шкідливих речовин не повний нормований робочий день (вісім годин), а на певний визначений час менше. Завдяки цьому часу відпочинку їй легше повернутися до нормального самопочуття. Такий вид компенсації, як додаткові відпустки, скорочений робочий день спрямовані на те, щоб людина, яка працює в умовах, небезпечних для її здоров'я та життєдіяльності, мала більше часу на відтворення своїх життєвих сил. Усі види компенсації (скорочений робочий день, додаткова відпустка, пенсії за віком на пільгових умовах) спрямовані на збільшення часу відпочинку від небезпечної, напруженої праці. Грошовою компенсацією працівникам за роботу у шкідливих умовах є доплати за несприятливі умови праці, які можуть здійснюватися шляхом підвищення тарифних ставок та посадових окладів, урахування дійсного стану умов праці при їх встановленні.

Традиційний підхід до побудови тарифної системи передбачає використання кількох рівнів тарифних ставок першого розряду, що було введено в тарифну систему 1986 р. і в різних модифікаціях застосовується багатьма підприємствами, зокрема за умови праці передбачалися різні рівні тарифних ставок залежно від умов праці. У більшості ж галузей відхилення умов праці компенсується встановленням доплати. З прийняттям Законів України «Про підприємства в Україні», «Про оплату праці» встановлені раніше обмеження з боку держави щодо застосування доплати і надбавок втратили чинність. Так, Законом України «Про підприємства в Україні» (ст. 19), введеним в дію з 1 квітня 1991 р., передбачено, що підприємство самостійно встановлює форми, системи і розміри оплати праці, а також інші види доходів працівників. Закон України «Про оплату праці» (ст. 15) конкретизує цю норму й передбачає, зокрема, що умови впровадження й розміри надбавок, доплат, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються в колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими (регіональними) угодами. Компенсаційні доплати за умови праці, що відхиляються від нормальних, включають доплати: — за роботу у важких, шкідливих та особливо важких і особливо шкідливих умовах праці; — за інтенсивність праці; — за роботу у нічний час; — за перевезення небезпечних вантажів. Конкретні розміри доплат за умови праці визначаються на основі атестації робочих місць та оцінки фактичних умов зайнятості робітників на цих місцях. На підприємствах встановлюють розміри доплат: від 4 до 24 % тарифної ставки (посадового окладу).

Робота у нічний час оплачується у підвищеному розмірі, але не нижче 20 % тарифної ставки (окладу) за кожну годину роботи у нічний час. Власник за свої кошти (з прибутку) може додатково встановлювати за колективним договором (угодою, трудовим договором) додаткові пільги і компенсації, не передбачені чинним законодавством (відпустки більшої тривалості, надбавки за особливі умови праці, додаткові перерви, безплатні обіди). Слід зазначити, що застосування на виробництві застарілих технологій та матеріалів, нестача технічних засобів захисту працівників і відповідних коштів у підприємств для оптимізації умов праці спричиняють надання майже третині працівників промисловості, будівництва, транспорту, сільськогосподарського виробництва пільг та компенсацій за роботу в шкідливих і важких умовах праці. Щорічно витрати на ці потреби становлять понад 700 млн. грн.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності, таксономія небезпек. Ризик як кількісна оцінка небезпек.

1. Модель життєдіяльності людини.
2. Головні визначення – безпека, загроза, небезпека, надзвичайна ситуація, ризик.
3. Безпека людини, суспільства, національна безпека.

4. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства.
5. Аксиоми безпеки життєдіяльності.
6. Методологічні основи безпеки життєдіяльності.
7. Системний підхід у безпеці життєдіяльності.
8. Таксономія, ідентифікація та квантифікація небезпек.
9. Види небезпек: мікро- та макро-біологічна, вибухопожежна, гідродинамічна, пожежна, радіаційна, фізична, хімічна, екологічна.
10. Критерії переходу небезпечної події у НС, одиниці виміру показників класифікаційної ознаки НС та їхні порогові значення у природному середовищі, виробничій, транспортній та інших сферах життєдіяльності.
11. Класифікація НС за причинами походження, територіального поширення і обсягів заподіяних або очікуваних збитків.

Тема 2. Природні загрози та характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки.

1. Характеристика небезпечних геологічних процесів і явищ: землетрус, карст, осідання ґрунтів над гірничими виробками, зсув, обвал, ерозія ґрунту.
2. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки та навколишнє середовище.
3. Негативний вплив на життєдіяльність людей та функціонування об'єктів економіки в умовах проявів вражаючих факторів небезпечних метеорологічних явищ: сильного вітру, урагану, смерчу, шквалу, зливи, сильної спеки, морозу, снігопаду, граду, ожеледі.
4. Небезпечні гідрологічні процеси і явища: підтоплення, затоплення повеневими або паводковими водами, талими водами та в поєднанні з підняттям ґрунтових вод, підтоплення внаслідок затору льоду, вітрові нагони.
5. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та наслідки.
6. Пожежі у природних екосистемах (ландшафтна, лісова, степова, торф'яна пожежа).
7. Вражаючі фактори природних пожеж, характер їхніх проявів та наслідки.
8. Біологічні небезпеки.
9. Вражаючі фактори біологічної дії.
10. Характеристика небезпечних патогенних мікроорганізмів: найпростіші, гриби, віруси, рикетсії, бактерії.
11. Пандемії, епідемії, масові отруєння людей.

12. Загальна характеристика особливо небезпечних хвороб (холера, сибірка, чума та ін.).
13. Інфекційні захворювання тварин і рослин.

Тема 3. Техногенні небезпеки та їхні наслідки.

1. Техногенні небезпеки та їх вражаючі фактори за генезисом і механізмом впливу.
2. Класифікація, номенклатура і одиниці виміру вражаючих факторів фізичної та хімічної дії джерел техногенних небезпек.
3. Промислові аварії, катастрофи та їхні наслідки.
4. Рівні виробничих аварій в залежності від їхнього масштабу.
5. Втрати міцності, деформації, провали і руйнування будівель та споруд.
6. Пошкодження енергосистем, інженерних і технологічних мереж. Небезпечні події на транспорті та аварії на транспортних комунікаціях.
7. Вимоги до транспортування небезпечних речовин.
8. Маркування небезпечних вантажів з небезпечними речовинами.
9. Гідродинамічні об'єкти і їхнє призначення.
10. Причини виникнення гідродинамічних небезпек (аварій).
11. Хвиля прориву та її вражаючі фактори.
12. Вимоги до розвитку і розміщення об'єктів гідродинамічної небезпеки.
13. Загальні поняття про основи теорії розвитку та припинення горіння.
14. Етапи розвитку пожежі. Зони горіння, теплового впливу, задимлення, токсичності.
15. Небезпечні для людини фактори пожежі. Вибух.
16. Фактори техногенних вибухів, що призводять до ураження людей, руйнування будівель, споруд, технічного устаткування і забруднення навколишнього середовища.
17. Класифікація об'єктів за їхньою пожежо-вибухонебезпекою.
18. Показники пожежо-вибухонебезпеки речовин і матеріалів. Законодавча база в галузі пожежної безпеки.

Тема 4. Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики. Соціальні та психологічні фактори ризику. Поведінкові реакції населення у НС.

1. Глобальні проблеми людства: глобальна біосферна криза, екологічна криза, ресурсна криза, мирне співіснування, припинення гонки озброєння та відвернення ядерної війни, охорона навколишнього природного середовища, паливно-енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, інформаційна, ліквідація небезпечних хвороб.

2. Соціально-політичні конфлікти з використанням звичайної зброї та засобів масового ураження.
3. Види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори; збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадання зброї та небезпечних речовин з об'єктів їхнього зберігання, використання, переробляння або під час транспортування.
4. Класифікація об'єктів щодо забезпечення захисту від терористичних дій.
5. Аналіз аварійних ситуацій під час технологічного тероризму.
6. Антитерористичні критерії оцінки уразливості та підвищення стійкості роботи об'єктів підвищеної безпеки.
7. Сучасні інформаційні технології та безпека життєдіяльності людини.
8. Особливості впливу інформаційного чинника на здоров'я людини та безпеку суспільства.
9. Соціальні фактори, що впливають на життя та здоров'я людини.
10. Корупція і криміналізація суспільства.
11. Маніпуляція свідомістю.
12. Розрив у рівні забезпечення життя між різними прошарками населення.
13. Шкідливі звички, соціальні хвороби та їхня профілактика.
14. Алкоголізм та наркоманія.
15. Зростання злочинності як фактор безпеки.
16. Види злочинних посягань на людину.
17. Поняття та різновиди натовпу. Поводження людини в натовпі.
18. Фактори, що стійко або тимчасово підвищують індивідуальну імовірність наразитись на безпеку.
19. Психологічна надійність людини та її роль у забезпеченні безпеки. Захисні властивості людського організму.
20. Види поведінки людини та її психічна діяльність: психічні процеси, стани, властивості.
21. Поняття про психоемоційні напруження (стрес). Види напруження. Психотипи за реакцією людей на безпеку.
22. Частота змін стресових станів у людей, що знаходяться в районі НС.

Тема 5. Застосування ризик орієнтованого підходу для побудови імовірнісних структурно-логічних моделей виникнення та розвитку НС.

1. Загальний аналіз ризику і проблем безпеки складних систем, які охоплюють людину (керівник, оператор, персонал, населення), об'єкти техносфери та природне середовище.

2. Індивідуальний та груповий ризик. Концепція прийняттого ризику.
3. Розподіл підприємств, установ та організацій за ступенем ризику їхньої господарської діяльності щодо забезпечення безпеки та захисту населення і територій від НС.
4. Управління безпекою через порівняння витрат та отриманих вигод від зниження ризику.
5. Головні етапи кількісного аналізу та оцінки ризику.
6. Методичні підходи до визначення ризику. Статистичний метод. Метод аналогій. Експертні методи оцінювання ризиків.
7. Застосування у розрахунках ризику імовірнісних структурно-логічних моделей.
8. Визначення базисних подій. Ідентифікація ризику.
9. Розробка ризик-стратегії з метою зниження вірогідності реалізації ризику і мінімізації можливих негативних наслідків.
10. Вибір методів (відмова від ризиків, зниження, передача і ухвалення) та інструментів управління виявленим ризиком.

Тема 6. Менеджмент безпеки, правове забезпечення та організаційно-функціональна структура захисту населення та АТО у НС.

1. Правові норми, що регламентують організаційну структуру органів управління безпекою та захистом у НС, процеси її функціонування і розвитку, регламентацію режимів запобігання і ліквідації НС.
2. Структурно-функціональна схема державного управління безпекою та захистом у НС в Україні з урахуванням правового статусу і повноважень органів влади.
3. Органи управління, сили і ресурси з попередження та реагування на НС на державному рівні.
4. Загальні норми законодавства, підзаконних актів, стандарти і технічні умови, технічні і адміністративні регламенти, що регламентують принципи і механізми регулювання безпеки, зниження ризиків і пом'якшення наслідків НС.
5. Превентивні та ситуаційні норми: експертиза, ліцензування, сертифікація, аудит; підвищення технологічної безпеки виробничих процесів та експлуатаційної надійності об'єктів, підготовка об'єктів економіки і систем життєзабезпечення до роботи в умовах НС.
6. Компенсаційні та регламентні норми: пільги, резервування джерел постачання, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, страхування, спеціальні виплати, норми цивільної, адміністративної відповідальності та процедури їхнього застосування.
7. Зонування території за можливою дією вражаючих факторів НС.

8. Основні показники рівнів небезпеки регіону, де знаходиться ВНЗ, які внесено у Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій області.
9. Загальні засади моніторингу НС та порядок його здійснення. Застосування захисних бар'єрів та видів цивільного захисту: фізичного, постійно діючого функціонального, природного, комбінованого. Загальні функції управління пов'язані з прогнозуванням, плануванням, регулюванням, координацією і контролем.
10. Управлінське рішення, його сутність, правове, організаційне, інформаційне та документальне забезпечення.
11. Загальна технологія та моделі прийняття управлінських рішень. Інформаційна підтримка та процедурне забезпечення прийняття й реалізації рішень пов'язаних з усуненням загрози виникнення НС або реагуванням на НС та організації ліквідування її наслідків.
12. Головні положення про навчання персоналу підприємств, установ і організацій діям та способам захисту в разі виникнення НС та аварій. Система інструктажів. Програми підготовки населення до дій у НС. Спеціальні об'єктові навчання і тренування. Функціональне навчання керівних працівників і фахівців, які організують та здійснюють заходи у сфері цивільного захисту.
13. Критерії та показники оцінки ефективності функціонування системи безпеки та захисту в НС об'єкту господарювання.

Тема 7. Управління силами та засобами ОГ під час НС.

1. Порядок надання населенню інформації про наявність загрози або виникнення НС, правил поведінки та способів дій в цих умовах.
2. Сутність і особливості оперативного управління за умов виникнення НС.
3. Міські, заміські, запасні та пересувні пункти управління в НС.
4. Спеціально уповноважений керівник та штаб з ліквідації НС.
5. Сили і засоби постійної готовності.
6. Мета і загальна характеристика рятувальних та інших невідкладних робіт.
7. Техніка, що застосовується при ліквідації наслідків НС.
8. Розрахунок сил та їх ешелоноване угруповання.
9. Склад та завдання угруповання сил першого, другого ешелонів та резерву.
10. Організація взаємодії сил при проведенні аварійно-рятувальних робіт та основних видів забезпечення у зоні НС.
11. Здійснення карантинних та інших санітарно-протиепідемічних заходів.
12. Технічні засоби і способи проведення дезактивації, дегазації та дезінфекції території, техніки, транспорту, будівель, приміщень,

одягу, взуття і засобів захисту, продовольства, води, продовольчої сировини і фуражу.

13. Дезактивуючи, дегазуючи та дезінфікуючи розчини.

Тема 8. Правові та організаційні основи охорони праці. Основи законодавства України про охорону праці.

1. Положення про видачу Державним комітетом по нагляду за ОП власникові підприємства дозволу на початок роботи;
2. Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах та в установах;
3. Правила відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаної з виконанням трудових обов'язків;
4. Положення про порядок накладання штрафів на підприємства за порушення нормативних актів про охорону праці;
5. Список важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок;
6. Граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками;
7. Список професій з важкими і шкідливими умовами праці;
8. Граничні норми переміщення важких речей неповнолітніми;
9. Перелік робіт з підвищеною небезпекою;
10. Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці;
11. Перелік посад посадових осіб, які зобов'язані проходити попередню і періодичну перевірку знань з охорони праці;
12. Типове положення про службу охорони праці;
13. Положення про комісію з питань охорони праці підприємства;
14. Типове положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці.

Тема 9. Організаційні основи безпеки праці. Система управління охороною праці в галузі. Навчання, інструктажі, перевірка знань з питань охорони праці.

1. Охорона праці як складова безпеки життєдіяльності.
2. Структура охорони праці.
3. Класифікація шкідливих та небезпечних виробничих факторів.
4. Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП) в галузі охорони праці.
5. Законодавча база Євросоюзу з питань охорони праці.
6. Охорона праці - частина соціальної політики ЄС.
7. Директиви ЄС з охорони праці. Конституційні засади охорони праці в Україні.
8. Основні принципи державної політики України у галузі охорони праці.

9. Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП): визначення, основні вимоги та ознаки.
10. Стандарти в галузі охорони праці. Система стандартів безпеки праці (ССБП).
11. Міждержавні, державні, міжгалузеві та галузеві стандарти з охорони праці.
12. Технічні регламенти безпеки промислового обладнання та продукції.
13. Санітарні та будівельні норми і інші загальнодержавні документи з охорони праці.
14. Розробка та затвердження актів з охорони праці, що діють в організації.
15. Відповідальність посадових осіб і працівників за порушення законодавства про охорону праці.
16. Гарантії прав працівників на охорону праці, пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці.
17. Обов'язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Тема 10. Основи виробничої безпеки. Заходи безпеки під час експлуатації електроприладів. Пожежна безпека як складова ОП у медичній галузі.

1. Нормативне та законодавче забезпечення пожежної охорони в Україні.
2. Пожежна безпека як складова охорони праці в медичній галузі.
3. Обов'язки ЛПЗ у галузі пожежної безпеки.
4. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки.
5. Основні вимоги щодо пожежної безпеки в ЛПЗ.
6. Правила поведінки працівників у випадку пожежі.
7. Основні вимоги до інструкцій про заходи з пожежної безпеки.
8. Особливості організації спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки.
9. Протипожежні інструктажі.

Тема 11. Основні законодавчі акти з ОП. Забезпечення нешкідливих і безпечних умов праці.

1. Закон України «Про охорону праці».
2. Основні принципи державної політики в галузі охорони праці. Основні законодавчі акти з охорони праці.
3. Права громадян на охорону праці при укладанні трудового договору. Права працівників на охорону праці під час роботи на підприємстві.
4. Страхування працівників від нещасних випадків і професійних захворювань.

5. Права працівників на пільги та компенсації за роботу в шкідливих умовах.
6. Обов'язки власника щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці.
7. Відшкодування власником шкоди працівникам у разі ушкодження їхнього здоров'я.
8. Обов'язки працівника щодо виконання нормативних актів з охорони праці.
9. Інструктажі з охорони праці.
10. Ведення відповідної документації.
11. Навчання і перевірка знань з охорони праці. Інструкції з охорони праці. Нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, техніку безпеки, виробничу санітарію в закладах охорони здоров'я.
12. Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.

Тема 12. Основні фактори трудового процесу та проблеми збереження здоров'я працівників.

1. Стан умов праці в галузі.
2. Визначення гігієнічного класу робіт за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища.
3. Гігієнічна класифікація праці.
4. Атестація робочих місць за умовами праці.
5. Основні причини виробничого травматизму та професійних захворювань і заходи щодо їхньої профілактики.
6. Сучасні заходи та засоби колективного та індивідуального захисту від дії характерних шкідливих і небезпечних факторів.
7. Аналіз і обґрунтування раціональних методів поліпшення стану виробничого середовища за факторами.
8. Промислова вентиляція.
9. Виробниче освітлення.
10. Захист від виробничого шуму.
11. Захист від виробничих вібрацій.
12. Електромагнітні поля.

Тема 13. Вимоги техніки безпеки та організація роботи у відділеннях лікарні:

- фізіотерапевтичне;
- рентгенівське та радіологічне;
- інфекційне;
- психіатричне та протитуберкульозне;
- патологоанатомічне;
- бактеріологічній лабораторії

Рекомендована література

1. Основи охорони праці: Підручник. 2-ге видання / К.Н.Ткачук, М.О.Халімовський, В.В.Запарний та ін. - К.: Основа, 2006 - 448 е.
 2. Запорожець О.І., Протоєрейський О.С., Франчук Г.М., Боровик І. М. Основи охорони праці. Підручник. - К.: Центр учбової літератури, 2009.- 264
 3. Основи охорони праці: /В.В. Березуцький, Т.С. Бондаренко, Г.Г.Валенко та ін.; за ред. проф. В.В. Березуцького. - ХлФакт, 2005. - 480 с.
 4. Русаловецький А. В. Правові та організаційні питання охорони праці: Навч. посіб. - 4-те вид., допов. і перероб. - К.: Університет «Україна», 2009. - 295 с.
 5. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун; за ред. проф. З.М. Яремка. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. - 374 с.
 6. Катренко Л.А., Кіт Ю.В., Пістун І.П. Охорона праці. Курс лекцій. Практикум: Навч. посіб. - Суми: Університетська книга, 2009. - 540 с.
 7. Жидецький В.ІД. Основи охорони праці. Підручник — Львів: УАД, 2006 - 102 с.
 8. Охорона праці та промислова безпека: Навч. посіб. / К. Н. Ткачук, В. В. Запарний, Р. В. Сабарно, С. Ф. Каштанов, Л. О. Мітюк, Л. Д. Третьякова, К. К.Ткачук, А. В. Чадюк. За рел. К. Н. Ткачука і В. В. Запарного. - К.: 2009 - с.
 9. Охорона праці (Законодавство. Організація роботи): Навч. посіб. / За заг. ред. к.т.н., доц. І. П. Пістуна. - Львів: "Тріада плюс", 2010. - 648 с.
 10. Охорона праці (практикум): Навч. посіб. / За заг. ред. к.т.н., доц. І. П. Пістуна. - Львів: «Тріада плюс», 2011 - 436 с.
- Конституція України, 1996.
Кодекс законів про працю України.
Закон України «Про охорону праці», 2003.
Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», 1999.
11. Войналович О.В. Працезахоронні засади у схемах, таблицях і графіках: Навчальний посібник. Видання 2-ге, доопрацьоване.-К.:Основа, 2012. - 144 с.

Допоміжна:

1. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».
2. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки».
3. Закон України «Про пожежну безпеку».
4. Кримінальний кодекс України.
5. НПАОП 0.00-4.21-04 «Типове положення про службу охорони праці на підприємстві». Затверджене Наказом Держнаглядохоронпраці від 15.11.2004 р. № 255.
6. НПАОП 0.00-4.09-07 «Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства». Затверджене Наказом Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 55.

7. НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці». Затверджене Наказом Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 р. № 15.
8. НПАОП 0.00-4.11-07 «Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці». Затверджене Наказом Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 56.
9. НАПБ Б.02.005-2003 «Типове положення про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України». Затверджене Наказом МНС України від 29.09.2003 р. № 368.
10. НПАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці». Затверджене Наказом Держнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9.
11. НПАОП 0.00-4.01-08 «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту». Затверджене Наказом Держгірпромнагляду від 24.03.2008 р. № 53.
12. НПАОП 0.00-3.01-98 «Типові норми безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам сільського та водного господарства». Затверджені Наказом Держгірпромнагляду від 10.06.1998 р. № 117 із змінами від 12.10.2009 р. № 169.
13. НПАОП 01.1-1.01-00 «Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві» Затверджені наказом Мінпраці України від 11.08.2000 р. № 202
14. НПАОП 01.2-1.10-05 «Правила охорони праці у тваринництві. Велика рогата худоба». Затверджені Наказом Держнаглядохоронпраці України від 06.12.2004 р. № 268.
15. НПАОП 01.2-1.09-05 «Правила охорони праці у тваринництві. Свинарство». Затверджені Наказом Держнаглядохоронпраці України від 06.12.2004 р. № 269.
16. НПАОП 01.2-1.03-08 «Правила охорони праці у птахівництві». Затверджені Наказом Держнаглядохоронпраці України від 06.10.2008 р. № 213.
17. НПАОП 01.2-1.02-51 «Правила безпеки при утриманні, тренінзі та випробуванні племінних коней на іподромах». Затверджені Наказом Мінсільгоспу СРСР від 24.09.1951 р.
18. НПАОП 01.50-1.04-98 «Правила охорони праці для господарств звірівництва». Затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 27.05.1998 р. № 96.
19. НПАОП 01.41-1.08-82 «Правила безпечного застосування рідкого аміаку сільському господарстві». Затверджені Наказом Мінсільгоспу СРСР від 28.09.1982 р.

20. НПАОП 0.00-1.04-07 «Правила вибору та застосування засобів індивідуального захисту органів дихання». Затверджені Наказом Держгірпромнагляду України від 28.12.2007 р. № 331.

21. НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин». Затверджені Наказом Держгірпромнагляду України від 6.03.2010 р. № 65

22. НАПБА.01.001-2004 «Правила пожежної безпеки в Україні».

Затверджені Наказом МНС України від 19.10.2004 р. № 126.

23. НАПБ В.01.057-2006/200 «Правила пожежної безпеки в агропромисловому комплексі України». Затверджені Наказом МНС України від 04.12.2006 р. № 730/770.

24. НПАОП 0.00.-6.02.-07 «Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій». Затверджений Наказом МОЗ України від 21.05.2007 р. № 246.

25. НПАОП 0.00-6.02-04 «Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві». Затверджений Постановою КМ України від 25.08.2004 р. № 1112.

26. НПАОП 0.00-8.03-93 «Порядок опрацювання і затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві». Затверджений Наказом Держнагляддохоронпраці від 21.12.1993 р. № 132.

27. НПАОП 0.00-4.36-87 «Про порядок безплатної видачі молока або інших рівноцінних харчових продуктів робітникам і службовцям, які зайняті на роботах з шкідливими умовами праці». Затверджений Постановою Держкомпраці СРСР від 16.12.1987 р. №731/П13.

28. НПАОП 0.00-4.05-03 «Порядок видачі дозволів Державним комітетом з нагляду за охороною праці та його територіальними органами». Затверджений Постановою КМ України від 15.10.2003 р. № 1631.

29. «Порядок відбору зразків продукції тваринного, рослинного і біотехнологічного походження для проведення досліджень». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2002 р. № 833.

30. «Порядок складання та вимоги до санітарно-гігієнічних характеристик умов праці». Затверджений Наказом МОЗ України від 13.12.2004 р. № 614.

31. НПАОП 0.00-6.23-92 «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442.

32. НПАОП 0.00-8.24-05 «Перелік робіт з підвищеною небезпекою». Затверджений Наказом Держнагляддохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15.

33. «Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі». Затверджений Наказом МОЗ України та Держнагляддохоронпраці від 23.09.1994 р. № 263/121.

34. «Рекомендації щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці». Затверджені Головою Держпромгірнагляду 16.01.2008 р.

35. «Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці». Затверджені Головою Держпромгірнагляду 07.02.2008 р.

13. Інформаційні ресурси

1. Президент України – www.prezident.gov.ua.
2. Верховна Рада України – www.rada.gov.ua.
3. Кабінет Міністрів України – www.kmu.gov.ua.
4. Міністерство охорони здоров'я України – <http://www.moz.gov.ua>.
5. Міністерство економіки України – www.me.gov.ua.
6. Міністерство фінансів України – www.minfin.gov.ua.
7. Державна податкова адміністрація України – www.sta.gov.ua.
8. Державний комітет статистики України – www.ukrstat.gov.ua.
9. Національна бібліотека ім. В.І.Вернадського – www.nbuv.gov.ua.
10. Організація об'єднаних націй – www.un.org/russian/esa/index.html.